

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 43ος • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 254 • ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2020 • ΤΑΜΟΥΖ 5780-ΚΙΣΛΕΒ 5781

Δεν αμφέβαλα ποτέ!

Του ΔΑΥΙΔ ΣΑΛΤΙΕΛ

ΔΕΝ ΑΜΦΕΒΑΛΑ ΠΟΤΕ! Ίσως γιατί δεν είμαι νομικός ή ακριβώς επειδή δεν είμαι νομικός. Οδηγός της σκέψης μου είναι πάντα ένα μείγμα ιστορίας και επίκαιρων δεδομένων -ποτέ όμως δεν αγνώω το ένστικτό μου... Και αυτή τη φορά συμφωνούσαν όλα -κριτική σκέψη και ένστικτο- ότι η Δικαιοσύνη θα καταδικάσει το νεοναζιστικό κόμμα.

ΚΑΙ Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ολοκλήρωσε το έργο της -ένα έργο κοπιώδες και τεράστιας βαρύτητας- και αποφάνθηκε ότι η Χ.Α. είναι εγκληματική οργάνωση και ότι η ηγεσία της δεν είναι άμοιρη ευθυνών για τη δράση των μελών της. Σωστά η δικαστική απόφαση αυτή έχει χαρακτηριστεί ως «ιστορική» και «ετυμηγορία-σταθμός», θα προσέθετα «επική».

ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗ του νεοναζιστικού μορφώματος η Δημοκρατία μας είχε δεχθεί ένα ισχυρό πλήγμα. Οκτώ χρόνια μετά, με το αποτέλεσμα της δίκης, η Δικαιοσύνη έδειξε πόσο γερά είναι τα θεμέλια της Δημοκρατίας διότι βασίζονται στις αρχές του σεβασμού των

δικαιωμάτων του ανθρώπου.

ΑΣ ΜΗ ΓΕΛΙΟΜΑΣΤΕ ΟΜΩΣ! Η Χ.Α. ήταν το ίδιο επικίνδυνη τόσο ως οργάνωση όσο και ως κόμμα. Οι εκλογές του 2012 της έδωσαν ένα επίσημο βήμα, από το κοινωνικό παρασκήνιο την ανέβασαν στην κεντρική σκηνή της δημόσιας ζωής. Από την πρώτη στιγμή το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος είχε κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου. Πώς μπορείς να μην αναριγείς βλέποντας τις μαυροκόκκινες σημαίες να κυματίζουν στις πλατείες, στα χέρια οργισμένων φανατικών; Οι μνήμες ζύπνησαν αβάστακτες για τους Έλληνες Εβραίους που είδαν χέρια να σηκώνονται σε ναζιστικό χαιρετισμό, σβάστικες σε τοίχους συναγωγών και εβραϊκών νεκροταφείων -αλλά και στο μπράτσο βουλευτή- όπως και τον αρχηγό ενός κοινοβουλευτικού -πλέον- κόμματος να αναρωτιέται στην τηλεόραση: «*Άουσβιτς, ποιο Άουσβιτς;*». Η Χ.Α. έδωσε από την αρχή το στίγμα της!

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ γιγάντωσε τη δημοτικότητα
→ Συνέχεια στη σελ. 44

Ανακοίνωση του ΚΙΣΕ για την ιστορική καταδίκη της ναζιστικής βίας

 Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος χαιρετίζει την ιστορική απόφαση της Ελληνικής Δικαιοσύνης που απονομιμοποιεί τα νεοναζιστικά μορφώματα και θωρακίζει τη Δημοκρατία στη χώρα μας. Η σημερινή δικαστική απόφαση έρχεται να επισφραγίσει μια μεγάλη αλήθεια: το πόσο επικίνδυνες είναι οι νεοναζιστικές οργανώσεις που λυμαίνονται τον πατριωτισμό για να διασπείρουν το μίσος και να επιβάλλουν τον σκοταδισμό.

Μετά τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, τις βίαιες επιθέσεις, τους ναζιστικούς χαιρετισμούς στη Βουλή, την αμφισβήτηση του Ολοκαυτώματος, τη ρατσιστική βία και τους βανδαλισμούς εβραϊκών χώρων, οι Έλληνες Εβραίοι νιώθουμε ικανοποίηση που η Ελληνική Δικαιοσύνη, ύστερα από τεράστια σπουδή, έδωσε την απάντησή της στο ποιο είναι το πραγματικό πρόσωπο ενός νεοναζιστικού μορφώματος.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε, όμως, ότι το μόρφωμα αυτό είχε κερδίσει στο παρελθόν την εμπιστοσύνη χιλιάδων συμπολιτών μας και τα ηγετικά του στελέχη κατείχαν έδρες στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Έχοντας βιώσει τη φρίκη του Ναζισμού, με 6.000.000 θύματα του Ολοκαυτώματος, από την πρώτη στιγμή της εκλογής τους, το 2012, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος επεσήμανε δημόσια τους κινδύνους που εγκυμονούνται για τη Δημοκρατία και την ανάγκη καταπολέμησης των νεοναζιστικών μορφωμάτων σε όλα τα επίπεδα της δημόσιας ζωής.

Η απονομιμοποίησή τους από την Ελληνική Δικαιοσύνη και ο ορισμός τους ως εγκληματικές οργανώσεις, δεν συμβολίζει τον εφησυχασμό. Αντιθέτως, ενθαρρύνει την καταπολέμηση του Ναζισμού ώστε να μην γεννηθεί ξανά το αυγό του φιδιού στην Ελλάδα.

Αθήνα, 7 Οκτωβρίου 2020
Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Από τη συναυλία της Φ.Ε. Μάντζαρος στην Κέρκυρα, με τη συμμετοχή της σοπράνο Μαριάντζελας Χατζησταματίου, κατά τις φετινές εκδηλώσεις Μνήμης του Ολοκαυτώματος της Γερμανικής Προεδρίας του IHRA.

Θυμόμαστε τη Συναγωγή και την Εβραϊκή ιστορία της Ξάνθης

Του ΗΛΙΑ ΜΕΣΣΙΝΑ

➤ Κλείνουν φέτος 25 χρόνια από την κατεδάφιση της συναγωγής της Ξάνθης. Θυμάμαι ακόμη το μεγαλόπρεπο μνημείο στην οδό Ανατολικής Θράκης 4, στη γωνία με την οδό Χατζησταύρου. Πριν 25 χρόνια, έστεκε ακόμη ερειπωμένο. Ακόμη θυμάμαι που σκαρφάλωνα το ετοιμόρροπο κλιμακοστάσιο για να αποτυπώσω τον γυναικωνίτη. Με την ευκαιρία της επετείου αυτής, ας ξαναθυμηθούμε την εβραϊκή κοινότητα της Ξάνθης και τη μεγαλόπρεπη συναγωγή της, ελπίζοντας, ότι έτσι θα κρατήσουμε ζωντανή τη μνήμη μιας σημαντικής κοινότητας που χάθηκε για πάντα.

Ξάνθη. Συναγωγή (1926-1995). Άποψη των εξωτερικών όψεων της συναγωγής από τα ΝΑ (Αχρονολόγητη - Αρχείο Ηλία Μεσσίνα από το Αρχείο Avraham & David Recanati).

Επισκέφθηκα τη συναγωγή το 1993 στο πλαίσιο της μελέτης και αποτύπωσης των συναγωγών της Ελλάδος, ένα έργο που οραματίστηκα τότε ως νέος αρχιτέκτονας και το οποίο ξεκίνησε χάρις στην γενναιόδωρη στήριξη του αείμνηστου Μίνου Μορδοχάι¹. Το μνημείο αποτυπώθηκε λεπτομέρως², όμως δύο χρόνια αργότερα κατεδαφίστηκε³. Με την κατεδάφιση της συναγωγής, έσβησε ένα σημαντικό ιστο-

ρικό σημείο αναφοράς για την πόλη και για την εβραϊκή παρουσία στη Θράκη. Πρώην εβραϊκές ιδιοκτησίες σώζονται ακόμη, όπως η οικία Ισαάκ Δανιέλ⁴ και η οικία του ραββίνου της Ξάνθης στην οδό Χατζησταύρου 12⁵, ωφείλουν να διατηρηθούν και να αξιοποιηθούν. Όπως η καπναποθήκη στην οδό Σαλαμίνας και το εβραϊκό νεκροταφείο (με πρωτοβουλία του ΠΑΚΕΘΡΑ)⁶. Όχι μόνο με στόχο μια αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη⁷ της Ξάνθης και της τοπικής οικονομίας, αλλά και με στόχο να διατηρήσει η Ξάνθη τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της απέναντι σε μία τάση παγκοσμιοποι-

ησης και ομοιογενοποίησης του αστικού χώρου.

1. Η εβραϊκή παρουσία στην Ξάνθη

Δεν είναι γνωστή η ακριβής ημερομηνία εγκατάστασης των πρώτων Εβραίων στην Ξάνθη. Δημοσιευμένες πηγές αναφέρουν ότι στα τέλη του 15ου αιώνα (1493), η πόλη της Ξάνθης (Isketje) αποτελεί ασήμαντο χωριό, που υπάγεται στην Γενησέα του Νέστου, ενώ στον 16ο αιώνα ο Ε. Τσελεμπί, αναφέρει ότι η Ξάνθη (Εσκιτζέ Νταγ) κα-

1 Με την ευκαιρία αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον αείμνηστο Άρη Φόρνη που με σύστησε στον συνέταίρο του αείμνηστο Μίνω Μορδοχάι, καθώς και το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο (ΚΙΣ) και τον Οργανισμό Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως Ισραηλιτών Ελλάδος (ΟΠΑΙΕ) που έθεσαν στη διάθεσή μου το πλούσιο ιστορικό τους αρχείο.

2 Η αρχιτεκτονική αποτύπωση της συναγωγής της Ξάνθης από τον γράφοντα, πραγματοποιήθηκε σε δύο επιτόπου αποτύπώσεις από τον ίδιο, στις 30-31 Οκτωβρίου 1993 και στις 8 Ιουλίου 1994. Ο γράφοντας επισκέφτηκε ξανά τον χώρο του μνημείου στις 13 Απριλίου 1995, όταν η συναγωγή είχε ήδη κατεδαφιστεί στις 6 Απριλίου 1995.

3 Για το χρονικό του αποχαρκτηρισμού και κατεδάφισης του μνημείου, παραπέμπουμε στη διδακτορική διατριβή του γράφοντα: Η. ΜΕΣΣΙΝΑΣ, *Οι Συναγωγές στην Ελλάδα, η αρχιτεκτονική τους και η σχέση τους με τον ιστό της πόλης και την εβραϊκή συνοικία*, Αθήνα 1998, 248-249. Διαδικτυακή πρόσβαση στο Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης στο σύνδεσμο: <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/11795?id=11795&lang=el#page/1/mode/2up>

4 Β. ΑΪΒΑΛΙΩΤΗΣ, *Ξάνθη γλυκοτάτη μηριά*, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη 2007.

5 Δ. ΚΑΣΑΠΙΔΗΣ, Η ίδρυση και λειτουργία της Ισραηλιτικής κοινότητας Ξάνθης κατά την Οθωμανική Περίοδο, *Εφημερίδα Εμπρός* (20.1.20), 12.

6 Στο σημείο αυτό θέλω να ευχαριστήσω θερμά τον Δρα Δημήτριο Κασαπίδη για τη πρόσκληση δημοσίευσης του παρόντος σημειώματος και να τον συγχαρώ για τις επίπονες προσπάθειες που γίνονται από τον ίδιο και το Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης (ΠΑΚΕΘΡΑ) για την ανάδειξη της εβραϊκής ιστορίας της Ξάνθης και τη διατήρηση και προστασία του εβραϊκού νεκροταφείου της Ξάνθης.

7 Δ. ΡΟΚΟΣ, Η πολιτισμική διάσταση της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, *Επιστημονικό Συμπόσιο του Τομέα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και του Π.Σ. Καπεσόβου «Αλ.Νούτσος» με θέμα «Πολιτιστική Οικολογία»*, στο Καπέσοβου (29.6.-1.7.2001).

Ξάνθη. Συναγωγή (1926-1995). Άποψη των εξωτερικών όψεων.
(Η. Μεσσίνιας, 31 Οκτωβρίου 1993 - Αρχείο Ηλία Μεσσίνια)

τοικείται μόνο από Χριστιανούς και Μουσουλμάνους⁸. Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας αυξάνεται η εμπορική κίνηση, με κύριο προϊόν τα καπνά, που προσελκύει πληθυσμό στην Ξάνθη⁹ μετά τις αρχές του 18ου αιώνα.

Στην απογραφή του 1906, επί συνόλου 15.354 κατοίκων, ζουν στην πόλη 234 Εβραίοι¹⁰ με πλήθος Εβραίων εμπόρων¹¹. Ενδεχομένως να λειτουργούσε συναγωγή ήδη από το 1915¹².

Τη δεκαετία του 1920 η Κοινότητα αριθμεί 800-850 Εβραίους¹³ με διοικητικό συμβούλιο τους Δαβίδ Αρδίττη (Πρόεδρος), Χαΐμ Χασίτ (Αντιπρόεδρος), και πάρεδρο στη δημαρχία τον Ισαάκ Δανιέλ. Μετά την απελευθέρωση της Ανατολικής Θράκης, το 1922,¹⁴

8 Κ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Θράκη-Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού*, Αθήνα 1993, 63. Από τα παραπάνω, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι *Σεφαραντίμ* δεν εγκαταστάθηκαν στην Ξάνθη μετά την απέλασή τους από την Ισπανία με το Έδικτο του 1492.

9 Κ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Θράκη*, ό.π. 63.

10 Κ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π. 243.

11 Ν. ΠΤΛΕΣΗΣ, *Οδηγός της Ελλάδος, Απάσης της Μακεδονίας, της Μικράς Ασίας, μετά των Νήσων του Αρχιπελάγους και των Νήσων Κρήτης-Κύπρου-Σάμου* (1910-11), 138.

12 Σύμφωνα με πιστοποιητικό στα αρχεία της Κοινότητας, ο Ισαάκ Αδά του Νατάν, γεννηθείς στην Ανδριανούπολη το 1882, ήρθε στην Ξάνθη το 1920 και 'έκτοτε δουλεύει στη συναγωγή' (Xanthie 13, 138/3.3.26) Τα έγγραφα που αναφέρονται στο σημείωμα αυτό προέρχονται από το αρχείο της Ισραηλτικής Κοινότητας Ξάνθης που μέρος του σώζεται στο *Κεντρικό Αρχείο του Εβραϊκού Λαού* του Εβραϊκού Πανεπιστημίου Ιεροσολύμων. Η έρευνα στο αρχείο αυτό πραγματοποιήθηκε τα έτη 1993-1998. Επίσης, κατά τον Δ. Κασαπίδη, στον τάφο της, η Εσθήρ Mach ή Vafachli που πέθανε το 1915 στην Ξάνθη, μνημονεύεται ως σύζυγος του ραββίνου Χαΐμ Bilalu. Δ. ΚΑΣΑΠΙΔΗΣ, *Η ίδρυση και λειτουργία*, ό.π. 12.

13 Έγγραφο Xanthie 20, 182/6.4.28.

14 Έγγραφο Xanthie 14.

παρατηρείται εισροή Εβραίων κυρίως από την Ανδριανούπολη¹⁵, τη Βουλγαρία¹⁶, τη Θεσσαλονίκη¹⁷ και τη Δράμα. Στην Ξάνθη λειτουργεί πολυϊατρείο 'Μπικούρ Χολίμ - Περίθαλψης Απόρων Ασθενών'¹⁸ και αναπτύσσεται σιωνιστική δραστηριότητα από τον σύλλογο 'Αγουδάτ Μπενέ Σιών - Ξάνθη'¹⁹ και την εφημερίδα 'La Fuerça - Organe Sioniste Independante Xanthie'²⁰. Το 1926 θα ανεγερθεί η συναγωγή²¹, όπου ραββίνος μετά το 1929 ήταν ο Αβραάμ Ι. Χαμπίμπ²².

15 Τα στοιχεία βασίζονται κυρίως σε πιστοποιητικά στα αρχεία της Κοινότητας. Παραδείγματος χάριν του Ισαάκ Αδά του Νατάν, γεν. στην Ανδριανούπολη το 1882, ο οποίος ήρθε στην Ξάνθη το 1920 (έγγραφο Xanthie 13, 138/3.3.26). Πιστοποιητικό του Μορδόχ Ιούδα Σιοέφ, 30 ετών, από την Ανδριανούπολη, ο οποίος παντρεύτηκε την Μερκάδα Σιοέφ από τη Δράμα, 22 ετών, στις 27 Μαρτίου 1926 στην Ξάνθη (έγγραφο Xanthie 13, 158/6.4.26). Πιστοποιητικό του Νισίμ Μωσέ Χαλέβα, 24 ετών, γεν. στην Ανδριανούπολη, ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Ξάνθη το 1922 (έγγραφο Xanthie 13, 167/24.4.26) και Ηλία Νεσίμ Κουζή, 24 ετών, από την Ανδριανούπολη, ο οποίος ήρθε στην Ξάνθη το 1913 (έγγραφο Xanthie 13, 169/8.5.26). Πιστοποιητικό του Ιακώβ Μπεχάρ Χαΐμ, 47 ετών, καταγόμενου από την Ανδριανούπολη, ο οποίος ήρθε στην Ξάνθη το 1921, με την σύζυγό του Ρεβέκα και 2 τέκνα, τον Ελιέζερ, 13 ετών και Μπεχάρ, 14 ετών (έγγραφο Xanthie 13, 173/11.5.26). Επίσης, πιστοποιητικό του Ηλία Χαΐμ Μωσ, 32 ετών, από την Ανδριανούπολη, ο οποίος ήρθε στην Ξάνθη το 1921, με την σύζυγό του Νεχάμα, 28 ετών και τον γιό τους Χαΐμ, ενός έτους (έγγραφο Xanthie 13, 175/12.5.26). Τέλος, πιστοποιητικό του Σολομόν Σαπάτ Ταραμπουλούς, 24 ετών, από την Ανδριανούπολη, που ήρθε στην Ξάνθη στις 22 Οκτωβρίου 1922, με τους γονείς του Σαπάτ, 59 ετών και Βικτώρια, 48 ετών, και ο οποίος ασκούσε το επάγγελμα του πλανώδιου πωλητή (έγγραφο Xanthie 13, 179/3.6.26).

16 Πιστοποιητικό του Ραχαμίμ Πάρδο, 35 ετών, γεννημένου στη Βουλγαρία, ο οποίος ήρθε με την σύζυγό του Εστρέα Αβραάμ Κουζή, 19 ετών, και την κόρη τους, 4 μηνών, στην Ξάνθη (έγγραφο Xanthie 13, 132/23.2.26).

17 Πιστοποιητικό του Βαρούχ Ιακώβ Βαρουχιέλ, 32 ετών, από τη Θεσσαλονίκη, παντρεύτηκε στις 5.4.26 την Ελίζα Αδάτο, 24 ετών, από την Ανδριανούπολη (έγγραφο Xanthie 13, 158/6.4.26).

18 Έγγραφο Xanthie 4, 26.10.22. Στα τέλη της δεκαετίας του 1930 το συμβούλιο του ιδρύματος αποτελείται από τους Chemovel Djoyas (Πρόεδρος), Avram Cohen (Αντιπρόεδρος), Vitalys Mechulam (Γραμματέας), Josef Bello (Ταμίας) και σύμβουλοι οι Avram Chimchy, Isaac Taraboulouse, Chemovel Mechoulam (έγγραφο Xanthie 7, 29.2.37).

19 Στα εβραϊκά *Σύλλογος των Τέκνων της Σιών*. Έγγραφο Xanthie 4, 1922.

20 Έγγραφο Xanthie 4, (αχρονολόγητο) Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1922.

21 Από επιστολή της 29ης Μαΐου 1926, σχετικά με την 'αναγερόμενη συναγωγή' και την παραγγελία ζυλίας τον ίδιο μήνα (έγγραφο Xanthie 5, 178/29.5.26 και Μάιος 1926).

22 Έγγραφο Xanthie 14 (αχρονολόγητο). Επίσης, έγγραφο Xanthie 20, 180/αχρονολόγητο-περίπου Μάρτιος-Απρίλιος 1928. Το 1928 θρησκευτικοί λειτουργοί ήσαν οι Χαΐμ Νισίμ Μπέλλου (γεν. 1904, διορίστηκε το 1918), Γιουδά Ισαάκ Κοέν (γεν. 1904, διορ. 1918), Μεντές Αβραάμ Βενιαμίν (γεν. 1906, διορ. 1918), Αβραάμ Σαμουήλ Μεσουλάμ (γεν. 1905, διορ. 1918) και Ηλία Αβραάμ Κοέν (γεν. 1908, διορ. 1918).

Τον Φεβρουάριο 1926 ολοκληρώνεται η ανέγερση της εβραϊκής λέσχης²³ δίπλα στη συναγωγή²⁴. Στον πρώτο όροφο της λέσχης λειτουργούσε το μικτό εξατάξιο δημοτικό σχολείο²⁵, με δύο δασκάλους, μία δασκάλα και 60 μαθητές.

Την εποχή αυτή δραστηριοποιούνται πολλοί Εβραίοι καπνέμποροι²⁶ και πολλοί έμποροι²⁷ όπως ο Ραχαμήμ Πάρδο²⁸ (αργυραμοιβός), ο Φερνανδές Ντιάζ²⁹ (Μέγας Κινηματογράφος), και ο Αβραάμ Μπαχάρ (ράπτης)³⁰.

Τη δεκαετία του 1930³¹, σε συνολικό πληθυσμό 33.712 κατοίκων, ζουν στην Ξάνθη 1.100 Εβραίοι. Η κοινότητα ιδρύεται επίσημα το 1933³². Την εποχή αυτή ενεργοποιείται ο σύλλογος νεολαίας 'Union de jeunes Juifs, Xanthie'³³ και Εβραίοι έμποροι και

Ξάνθη. Συναγωγή (1926-1995). Λεπτομέρεια παραθύρου της συναγωγής με το σύμβολο του Δαβίδ και τα χρωματιστά κρύσταλλα.

(Η. Μεσσίνας, 31 Οκτωβρίου 1993 - Αρχείο Ηλία Μεσσίνας)

23 Όσον αφορά στον εξοπλισμό της λέσχης, γνωρίζουμε ότι υπήρχαν: 17 τραπέζια, 14 τραπέζια 'πόκερ', δύο μεγάλοι καθρέπτες τοίχου, ένα ρολόι πολυτελείας τοίχου, ένα πολύφωτο κρυστάλλου, 10 κορνίζες, ένα 'πορτ-μαντώ', δύο πολυθρόνες, 10 τσιγαροθήκες, 4 δίσκοι, 7 καθίσματα πολυτελείας και 6 ποτήρια σαμπάνιας (έγγραφο Xanthie 7, 10.11.35).

24 Θ. ΕΞΑΡΧΟΥ, *Εβραίοι*, ό.π. 78.

25 Με βάση το πρωτόκολλο του εβραϊκού σχολείου, το σχολείο ξεκίνησε την λειτουργία του στις 5 Ιουλίου 1923, τρία χρόνια πριν την ολοκλήρωση της ανέγερσης της συναγωγής (έγγραφο Xanthie 9). Ο αριθμός των μαθητών είχε ως εξής: έτος 1933-4, 15 μαθητές στην Δ' τάξη, έτος 1935-6, 27 μαθητές στην Α' τάξη, έτος 1937 (δυσανάγνωστο) 13 μαθητές στην Ε' τάξη (έγγραφο Xanthie 10). Διδάσκονταν σε αυτό Γαλλικά, Εβραϊκά και Ελληνικά. Όπως προαναφέρθηκε, το σχολείο στεγαζόταν στο κτίριο της λέσχης της εβραϊκής κοινότητας το οποίο είχε ισόγειο και δύο ορόφους. Κατά τον Λ. Κοέν (δύο προφορικές συνεντεύξεις στον γράφοντα στις 20.3.95 και 7.4.95) στο ισόγειο ήταν τα γραφεία της κοινότητας. Στον πρώτο όροφο ήταν το σχολείο και στο δεύτερο όροφο η λέσχη. Στο υπόγειο ήταν τα γραφεία της νεολαίας, χώροι άθλησης και αναψυχής, το δωμάτιο του *σαμάς* (φύλακα της συναγωγής), ενώ σε ένα από τα δωμάτια του υπογείου φυλούσαν τις κάσες για τους νεκρούς.

26 Σ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, *Ξάνθη 1870-1940*, Ξάνθη 1990, 142.

27 ΚΥΡΙΑΡΗΣ, ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ελληνικός Οδηγός* (1921), 247-250.

28 Έγγραφο Xanthie 13, 132/23.2.26.

29 Κατά τον Εξάρχου, ο κινηματογράφος ονομάζεται 'Ηλυσία' και ιδιοκτήτης ήταν ο Φερναντέζ Ντιάζ. Θ. ΕΞΑΡΧΟΥ, *Εβραίοι*, ό.π. 110.

30 Ο Αβραάμ Μπαχάρ του Σολομόν, 35 ετών, ήταν παντρεμένος με την Βικτώρια, 24 ετών, το γένος Μποχόρ Νατάν, και είχαν μία κόρη, την Παυλίνα, 3 ετών (έγγραφο Xanthie 13, 157/2.4.26).

31 Σ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, *Ξάνθη*, ό.π. 142.

32 Δ. ΚΑΣΑΠΙΔΗΣ, *Η ίδρυση και λειτουργία*, ό.π. 12.

33 Έγγραφο Xanthie 6, 106/18.12.35. Στις εκλογές της 26.12.37 εξελέγη το εξής διοικητικό συμβούλιο του συλλόγου αυτού: Moise Bello (πρόεδρος), Yomton Mechoulam (γραμματέας), Vitalys Behar (ταμίας) και μέλη: Mazliah Behar, Isaac Behar, Lucie Magrisso και Rebecca Romano. Έγγραφο Xanthie 7, 29.12.37.

επαγγελματίες όπως ο Αλμπέρτο Δ. Μπενμπασάτ (Αντιπροσωπεία - Γενικόν Εμπόριον)³⁴, Γιοσέφ Ν. Μπέλλο (δέρματα ακατέργαστα)³⁵, Ιωσήφ Ισ. Μεσσουλάμ (υφασματέμπορος)³⁶, Σαμουήλ Καλφών του Αρών (υφασματέμπορος)³⁷, Ιωσήφ Μπεχάρ του Νισίμ (φανοποιός)³⁸.

Η εβραϊκή κοινότητα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ζωής της πόλης. Καπνοβιομηχανίες, όπως αυτή του Δ. Αρδίττη, απασχολούσαν Χριστιανούς, Εβραίους, Μουσουλμάνους και Αρμένιους εργάτες³⁹. Στο εβραϊκό δημοτικό σχολείο φοιτούσαν και Χριστιανοί⁴⁰, ενώ η εβραϊκή λέσχη εξυπηρετούσε Χριστιανούς και Εβραίους⁴¹ και σχολικές χοροεσπερίδες, σχολείων⁴². Η κοινότητα διατηρούσε επίσης σχέσεις και με άλλες εβραϊκές κοινότητες, όπως αυ-

34 Έγγραφο Xanthie 6, 7.9.36. Ιδρύθηκε το 1925.

35 Στην οδό Βυρσοδευεία 16, Ξάνθη. Ο Γιοσέφ Μπέλλο διητέλεσε και ταμίας του 'Μπικούρ Χολίμ' (πολυιατρείου) της εβραϊκής κοινότητας Ξάνθης. Φάκελλος Xanthie, 26.1.37 και 29.1.37.

36 Έγγραφο Xanthie 7, 6.4.38. Στην οδό Δαγκλής 26B, Ξάνθη.

37 Ο Α. Μπεχάρ και ο Σ. Καλφών (γεν. 1896 στην Ανδριανούπολη) ήρθαν στην Ξάνθη το 1908 από την Ανδριανούπολη (έγγραφο Xanthie 20, 29/18.11.30).

38 Έγγραφο Xanthie 20, 107/9.9.31. Στον οποίο εργάζεται ο ανηψιός του Νισίμ (Ρεουμπέν) Εργάς του Ι.

39 Θ. ΕΞΑΡΧΟΥ, *Εβραίοι*, ό.π. 40.

40 Βάσει του βαθμολογικού πίνακα του σχολείου, το σχολείο ήταν εξατάξιο δημοτικό και φοιτούσαν σε αυτό Εβραίοι και Χριστιανοί μαθητές (Έγγραφο Xanthie 10).

41 Η εβραϊκή λέσχη εξυπηρετούσε μεν τις ανάγκες της Κοινότητας, αλλά νοικιαζόταν δε και σε ιδιώτες και συλλόγους. Σε Εβραίους, όπως τον Ισαάκ Μπέλλο (έγγραφο Xanthie 8, 740.10.8.38) αλλά και σε Χριστιανούς, όπως στον Ιωάννη Γιαννούση - έγγραφο Xanthie 8, 738/10.8.38 - και τον Φίλιππο Ιωαννίδη (έγγραφο Xanthie 8, 739/10.8.37). Το 1934 ο Σωτήριος Δημητριάδης αιτήθηκε την ενοικίαση του κυλικείου της λέσχης (έγγραφο Xanthie 15, 4/18.10.34).

42 Σύμφωνα με αίτηση της Σχολικής Εφορείας Ξάνθης. Έγγραφο Xanthie 16, 8/10.2.35.

τή του Βόλου⁴³ και της Θεσσαλονίκης⁴⁴.

Βάσει δημοσιευμένων πηγών⁴⁵, οι Εβραίοι ζούσαν στη συνοικία του Αγίου Ελευθερίου, ή Βαλούκ (παζάρι-ιχθυαγορά) κοντά στα καπνομάγαζα, όπου βρισκόταν η συναγωγή, το εβραϊκό σχολείο και η λέσχη. Επίσης, στη συνοικία των Δώδεκα Αποστόλων, ενώ ορισμένες οικογένειες ζούσαν και στην Παλιά Ξάνθη⁴⁶.

Το εβραϊκό νεκροταφείο, έκτασης 1.320 τετραγωνικών μέτρων⁴⁷, στα νοτιανατολικά της πόλης⁴⁸ ιδρύθηκε γύρω στο 1910⁴⁹. Το νεκροταφείο είναι περιφραγμένο με τοξωτή πύλη και σιδερένια καγκελόπορτα με το εβραϊκό σύμβολο του Δαυίδ. Όταν το επισκέφθηκα το 1993, βρισκόταν σε κατάσταση εγκατάλειψης, με τους τάφους καταστραμένους και λεηλατημένους⁵⁰. Το 2015 το Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης (ΠΑΚΕΘΡΑ) ανέλαβε την αποκατάστασή του, τον καθαρισμό, επιδιόρθωση και καταγραφή των επιτύμβιων πλακών, την τοποθέτηση ενημερωτικής πινακίδας στην είσοδο του νεκροταφείου καθώς και δημοσίευση των ταφικών επιγραφών⁵¹.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1940 και την περίοδο της Βουλγαρικής κατοχής (1941-45), η εβραϊκή κοινότητα της Ξάνθης μειώθηκε στα 550 μέλη⁵². Κα-

τά τον Μ. Gilbert⁵³, στις 4 Μαρτίου 1943, 526 Εβραίοι από την Ξάνθη αιχμαλωτίστηκαν από τους Ναζί σε καπναποθήκη στην οδό Σαλαμίνας 1⁵⁴ και μαζί με Εβραίους της Βουλγαροκρατούμενης Θράκης μεταφέρθηκαν αρχικά σε στρατόπεδα στα Σκόπια, στη συνέχεια στη Βουλγαρία και τέλος, με 20 αποστολές τραινών, στο στρατόπεδο θανάτου της Τρεμπλίνκα.

Μετά την Απελευθέρωση, στην Ξάνθη υπήρχαν μόνο 6 Εβραίοι επιζώντες.⁵⁵ Η Κοινότητα επαναλειτούργησε, όμως διαλύθηκε οριστικά το 1958⁵⁶. Τον Ιανουάριο 1963 η εβραϊκή λέσχη πουλήθηκε στο Σώμα Ελλήνων Προσκόπων και αργότερα κατεδαφίστηκε.

2. Η Συναγωγή της Ξάνθης

Η συναγωγή βρισκόταν επί της οδού Ανατολικής Θράκης 4 στη διασταύρωση με την οδό Χατζησταύρου. Βρισκόταν σε κοινό οικόπεδο με το κτίριο της λέσχης, ενώ οι αυλές τους συγκοινωνούσαν με καγκελόπορτες⁵⁷.

Το οικόπεδο έκτασης 1.350 τ.μ. αγοράστηκε στις 9 Μαΐου 1924⁵⁸. Αρχιτέκτονας της συναγωγής ήταν ο Σολομών Κοέν⁵⁹. Το αρχιτεκτονικό ύφος του κτιρίου, όπως αναφέρεται και στον Τύπο της εποχής, επηρεάστηκε από τη συναγωγή της Βουδαπέστης και τη συναγωγή της Ανδριανούπολης⁶⁰. Ο θεμέλιος λίθος τέθηκε στις 10 Ιουλίου 1924 με επίσημη ιεροτελεστία, στην οποία παρευρέθησαν πλήθος επισήμων, εκπρόσωποι σωματείων και πλήθος κόσμου⁶¹. Η οικοδομή κράτησε περίπου δύο χρόνια και ολοκληρώθηκε το 1926⁶².

53 M. GILBERT, *Atlas of the Holocaust*, Bnei Brak 1988, 150-1.

54 Θ. ΕΞΑΡΧΟΥ, *Εβραίοι*, ό.π. 98.

55 'Πίναξ Εμφαίνων τας απωλείας του Εβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδος εκ του γερμανικού διωγμού των ετών 1943 και 1944'.

56 *Πίνακας Διαλυθεισών Κοινοτήτων*, Χρονικά 142 (1996), σελ. 62.

57 Από φωτογραφία της εξωτερικής όψης της λέσχης πριν την κατεδάφισή της, που δημοσιεύθηκε στα Χρονικά (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1989), 34.

58 Θ. ΕΞΑΡΧΟΥ, *Εβραίοι*, ό.π. 71-72. Το οικόπεδο ανήκε στις κληρονόμους του Σταύρου Χατζησταύρου που πέθανε το 1889. Την εβραϊκή κοινότητα εκπροσωπούσαν οι Δαυίδ Αρδίττης (καπνοβιομηχανός), Αβραάμ Μονδόχ Ταμπάχ (έμπορος), Αβραάμ Ισαάκ Μπέλλο (έμπορος) και Ιούδα Νεσήμ Σοέφ (έμπορος).

59 Έγγραφο Xanthie 13, 179/3.6.26.

60 Θ. ΕΞΑΡΧΟΥ, *Εβραίοι*, ό.π. 71-72.

61 Θ. ΕΞΑΡΧΟΥ, ό.π.

62 Επιστολή σχετικά με την ολοκλήρωση της ανέγερσης της συναγωγής της 29 Μαΐου 1926, σχετικά με την 'αναγειρόμενη συναγωγή' και την παραγγελία ξυλείας τον ίδιο μήνα. Φάκελλοι Xanthie 5, 178/29.5.26 και Μάιος 1926. Παλαιότερες εκθέσεις σχετικά με τη συναγωγή δεν αναφέρουν ημερομηνία ανέγερσης ή εγκαινίων.

43 Πιστοποιητικό γάμου μεταξύ της Λίνας Χαΐμ Χασσίδ, κόρης του επιτίμου προέδρου της Εβραϊκής Κοινότητας Ξάνθης, με νεαρό αγνώστων στοιχείων από τον Βόλο (έγγραφο Xanthie 7, αχρονολόγητο).

44 Πιστοποιητικό του Βαρούχ Ιακώβ Βαρουχιέλ, 32 ετών, από τη Θεσσαλονίκη, που παντρεύτηκε στις 5.4.26 στην Ξάνθη την Ελίζα Αδάτο, 24 ετών, από την Ανδριανούπολη (έγγραφο Xanthie 13, 158/6.4.26).

45 Α. ΚΑΡΑΔΗΜΟΥ-ΓΕΡΟΛΥΜΠΟΥ, Από τη συγκέντρωση στη διάχυση-οι εβραϊκές συνοικίες στις βορειοελλαδικές πόλεις στο τέλος της Τουρκοκρατίας, *Σύγχρονα Θέματα* 52-3 (1994), 16.

46 Θ. ΕΞΑΡΧΟΥ, *Εβραίοι*, ό.π. 127. Μεταπολεμικά πουλήθηκαν εβραϊκές ιδιοκτησίες στην περιοχή Ρέμβη (πρώην Πούρναλικ), ενώ κατά τον Λ. Κοέν, σε προφορική συνέντευξη (ό.π.) Εβραίοι ζούσαν και στη συνοικία του Αγίου Δημητρίου.

47 Αρχείο Κ.Ι.Σ. έγγραφο Κομοτηνή 26-28.2.89.

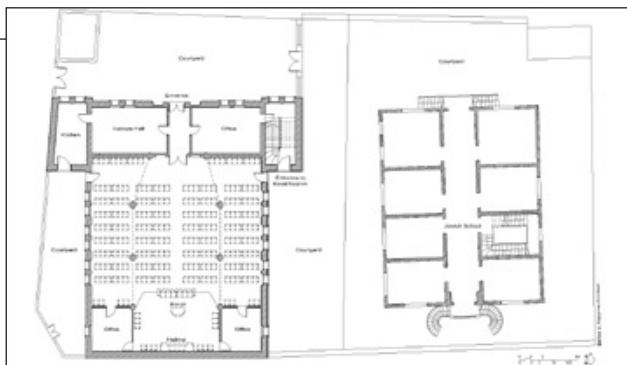
48 Βάσει του χάρτη της πόλης του Υπουργείου Οικονομικών, Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Δήμος Ξάνθης, σε άγνωστη κλίμακα.

49 Δ. ΚΑΣΑΠΙΔΗΣ, *Η ίδρυση και λειτουργία* ό.π. 12.

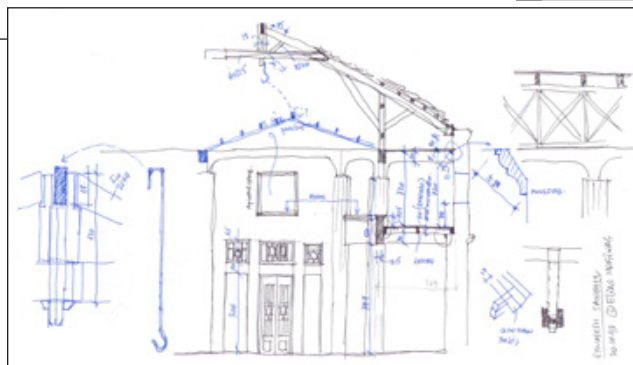
50 Έκθεση του γράφοντος από τις 30 Οκτωβρίου 1993. Με βάση προφορικές μαρτυρίες, οι ταφόπλακες είχαν ως επί το πλείστον, καταστραφεί ή κλαπεί για χρήση σε άλλες κατασκευές, καθώς τυμβορύχοι ήλπιζαν να βρουν χρυσάφι και άλλα πολύτιμα αντικείμενα στους εβραϊκούς τάφους. Σε παρόμοια κατάσταση βρισκόταν το νεκροταφείο και κατά την επίσκεψη της Α. Νεγρήν, εκ μέρους του Κ.Ι.Σ. το 1989, Δ. ΚΑΣΑΠΙΔΗΣ, ό.π.

51 ΠΑΚΕΘΡΑ, *Εβραϊκό Νεκροταφείο Ξάνθης-Χρονικό αποκατάστασης του κατά τα έτη 2015-16*, Ξάνθη 2016.

52 Έγγραφο Κομοτηνή 23, 973/3.1.40 και 'Πίναξ Εμφαίνων τας απωλείας του Εβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδος εκ του γερμανικού διωγμού των ετών 1943 και 1944'.

Ξάνθη. Συναγωγή (1926-1995) και Ισραηλιτική Λέσχη (1926-1989). Αναπαράσταση κατόψεως ισογείου (Η. Μεσσίνας, 1994 - Αρχείο Ηλία Μεσσίνας).

Ξάνθη. Συναγωγή (1926-1995). Σκαρίφημα από την αποτύπωση του γυναικωνίτη (Η. Μεσσίνας, 1994 - Αρχείο Ηλία Μεσσίνας)

Η συναγωγή είχε εξωτερικές διαστάσεις 15,90 / 21,80 x 22,70 μ και ύψος 8,50μ⁶³. Οι εξωτερικοί τοίχοι ήταν χτισμένοι από πλινθοδομή, σοβατισμένοι και ζωγραφισμένοι σαν ταπετσαρία. Η στέγη ήταν κεραμοσκεπής με ‘γαλλικά’ κεραμίδια, από το εργοστάσιο των αδελφών Αλατίνι της Θεσσαλονίκης⁶⁴. Μέρος της ξυλείας για τη συναγωγή παραχωρήθηκε από τη Διεύθυνση Εποικισμού Θράκης και από την Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας⁶⁵.

Η είσοδος ήταν στην δυτική όψη, από την αυλή που συνόρευε με την οδό Ανατολικής Θράκης. Από την είσοδο, διάδρομος οδηγούσε στην κυρίως αίθουσα προσευχής. Στον διάδρομο αυτό, υπήρχαν εκατέρωθεν δύο δωμάτια: γραφείο και αίθουσα διαλέξεων. Η κύρια αίθουσα προσευχής ήταν σχεδόν τετράγωνη, με δώδεκα παράθυρα, ενώ στον ανατολικό τοίχο, απέναντι δηλαδή από την είσοδο, υπήρχαν δύο γωνι-

ακά βοηθητικά δωμάτια. Το βήμα, με βάση συναγωγές της ίδιας περιόδου, κατά πάσα πιθανότητα βρισκόταν μπροστά από το εχάλ.

Στον δεύτερο όροφο βρισκόταν ο γυναικωνίτης, η πρόσβαση του οποίου γίνεται από το ξεχωριστή είσοδο στον βόρειο πύργο. Ο γυναικωνίτης είχε σχήμα ‘Π’.

Με την κατάληψη της Θράκης από τους Βούλγαρους, η συναγωγή μετατράπηκε σε σταύλο⁶⁶. Μετά τον πόλεμο, χρησιμοποιήθηκε από Χριστιανικές οργανώσεις και ως κατηχητικό και θέατρο του συλλόγου ‘Οι Τρεις Ιεράρχες’. Στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε και πουλήθηκε. Το 1992, η συναγωγή δημοσιεύθηκε από τον Νίκο Σταυρουλάκη και τον Timothy De Vinney⁶⁷, όταν έστεκε ακόμη εγκατελειμένη, όμως αρκετά καλά διατηρημένη. Μία δεκαετία αργότερα, τον Οκτώβριο 1993 το μνημείο αποτυπώθηκε λεπτομέρως από τον γράφοντα⁶⁸ και δύο χρόνια αργότερα κατεδαφίστηκε.

63 Οι διαστάσεις της συναγωγής βασίζονται στο τοπογραφικό διάγραμμα της συναγωγής και της λέσχης κλίμακας 1:100 από τις 29.5.62 τοπογράφου της Ξάνθης (δυσανάγνωστη υπογραφή), και στο τοπογραφικό διάγραμμα κλίμακας 1:200 και 1:500 του τοπογράφου Ξάνθης Παναγιωτ... (δυσανάγνωστη σφραγίδα) από τον Αύγουστο 1979. Οι διαστάσεις της λέσχης ήταν 13,90 μ. επί 17,25 μ. (εξωτερικές διαστάσεις) και ύψος 11,50 μ.

64 Τα κεραμίδια που εξετάστηκαν επιτόπου φέρουν τη σφραγίδα του εργοστασίου ‘Fratelli Allatini – Salonicco’, δηλαδή, του εργοστασίου κεραμοποιίας των αδελφών Αλατίνι της Θεσσαλονίκης.

65 Έγγραφο Χανθί 178, 29.5.1926. Η Διεύθυνση Εποικισμού Θράκης παραχώρησε 16 κυβικά μέτρα οικοδομικής ξυλείας και η Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας 34 κυβικά μέτρα οικοδομικής ξυλείας.

66 Κατά τον Λ. Κοέν – προφορική συνέντευξη, ό.π.

67 N. STAVROULAKIS, T. DE VINNEY, *Jewish Sites and Synagogues of Greece*, Athens 1992, 269-270.

68 Οι αρχιτεκτονικές αναπαραστάσεις και τα σκαριφήματα από τον γράφοντα, βασίζονται στην επιτόπου αποτύπωση της συναγωγής από τον γράφοντα, στις 30-31 Οκτωβρίου 1993 και στις 8 Ιουλίου 1994, ενώ, επισκέφτηκε ξανά τον χώρο του μνημείου στις 13 Απριλίου 1995, όταν η συναγωγή είχε πλέον κατεδαφιστεί.

* Ο Ηλίας Μεσσίνας είναι αρχιτέκτονας απόφοιτος του πανεπιστημίου Yale, της Ακαδημίας Bezalel και Δρ. Χωροταξίας απόφοιτος του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου (ΕΜΠ). Η έρευνά του πάνω στις συναγωγές της Ελλάδος δημοσιεύθηκε εκτενώς σε δύο συγγράμματα: Η. ΜΕΣΣΙΝΑΣ, *Οι Συναγωγές της Θεσσαλονίκης και της Βέροιας*, Αθήνα 1997 και Ε. ΜΕΣΣΙΝΑΣ, *The Synagogues of Greece: A Study of Synagogues in Macedonia and Thrace*, Νέα Υόρκη 2013. Το παρόν σημείωμα βασίζεται στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον γράφοντα μεταξύ των ετών 1993 και 1999, στο πλαίσιο της διδακτορικής του διατριβής στο ΕΜΠ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, με επιβλέποντα καθηγητή τον Καθηγητή Γιώργο Σαρηγιάννη, τον Δρ. Doron Chen και την Καθηγήτρια Αλέκα Καραδήμου-Γερόλυμπου. Στο πλαίσιο της διατριβής του ο γράφοντας πραγματοποίησε για πρώτη φορά στην Ελλάδα επιτόπου λεπτομερείς αποτυπώσεις του συνόλου των συναγωγών που σώζονταν στην Ελλάδα την περίοδο 1993-1995, περιλαμβανομένης και της ερειπωμένης συναγωγής στην Ξάνθη.

Η υπόθεση Ντρέυφους στη Θεσσαλονίκη*

Του MAURICE AMARAGGI

➤ Φέτος η υπόθεση Ντρέυφους έγινε επίκαιρη. Η πολεμική Πολάνσκι υπενθύμισε σε κάθε έναν την καυτή ιστορία συνομοσίας που οδήγησε στην καταδίκη του λοχαγού Ντρέυφους, καθώς και στην άνοδο του αντισημιτισμού που την ακολούθησε. Ο Χέρτζλ, ο οποίος κάλυπτε ως δημοσιογράφος την εξέλιξη της δίκης, έφτασε στο συμπέρασμα ότι η αφομοίωση ήταν ένα αδιέξοδο και ότι ο Εβραίος θα παρέμενε για πάντα ένας αποδιοπομπαίος τράγος. Κατά τον ίδιο μόνον μια Εθνική Εστία θα επέτρεπε τη διαφυγή από την κατάρρα. Ο Σιωνισμός γεννιέται από την υπόθεση Ντρέυφους και ακόμη και σήμερα ζούμε, κατά κάποιον τρόπο, μέσα στις συνέπειες της υπόθεσης αυτής.

Αναρωτήθηκα λοιπόν πώς έζησαν αυτό το δράμα, που εξελίχθηκε από το 1894 έως το 1906, σε μία τόσο ιδιαίτερη πόλη όπως είναι η Θεσσαλονίκη.

Η Ρένα Μόλχο, μία από τις βασικές ιστορικούς του Εβραϊκού παρελθόντος της πόλης, υπήρξε η πρώτη με την οποία ήρθα σ' επαφή κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της ταινίας μου και συ-

γκλονίστηκα από την αρχική της δήλωση: «Η Θεσσαλονίκη ήταν μια πόλη στην οποία οι Εβραίοι δεν φοβόντουσαν». Τα λόγια της τα βρίσκουμε σε πολλούς σύγχρονους της Υπόθεσης Ντρέυφους. Αυτό ακριβώς γράφει και ο Ζοζέφ Ματαλών, διευθυντής του σχολείου αρρένων της Εβραϊκής Alliance Universelle, στην αναφορά του το 1890:

«Πουθενά δεν έχω δει τον Εβραίο να περπατά τόσο ευθυτενής και να μιλά τόσο δυνατά. Τόσο τα καφεενεία όσο και τα εστιατόρια, τα καταστήματα και τα ατελιέ ζουν από τους Εβραίους και για τους Εβραίους. Οι ομόθρησκοί μας δεν έχουν τίποτα να φοβηθούν ούτε από τους συμπολίτες τους ούτε από τις άλλες θρησκείες. Η Θεσσαλονίκη δεν είναι η πόλη όπου θα μπορούσε να ριζώσει ο αντισημιτισμός και αν υπάρχει μία γωνιά στη γη όπου μπορούμε να έχουμε τη χαρά να αισθανόμαστε Εβραίοι, να το λέμε και να το βροντοφωνάζουμε πάνω από τις στέγες, αυτή είναι σίγουρα η μικρή ανατολική πόλη».

Η υπόθεση Ντρέυφους ξεσπά σε μια στιγμή όπου τα κράτη και οι λαοί της περιοχής βρίσκονται στην απαρχή μιας αντιπαράθεσης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία θα οδηγήσει σε δύο Βαλκανικούς πολέμους, στην ίδρυση των κρατών όπως τα γνωρίζουμε και στην επανάκτηση της Θεσσαλονίκης από τους Έλληνες.

Θυμίζει ξάφνου στους Θεσσαλονικείς ότι ο αντισημιτισμός είναι πάντα ζωντανός όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά ιδιαίτερα στη Γαλλία, μία από τις χώρες που εμπνέει την κίνηση των ιδεών της πόλης.

* Από το μπλογκ του Maurice Amaraggi "Salonika Salonique Thessaloniki", *L'affaire Dreyfus à Salonique*, 26.5.2020, μετάφραση Μάικ Καπουάνο.

Έστω και εάν στην Ελλάδα λίγα ακούγονται για αυτήν, το θέμα της μάχης για την ανεξαρτησία είναι έντονο στη Θεσσαλονίκη. Η εφημερίδα της Θεσσαλονίκης, “Le Journal de Salonique”, βασικό μέσον ενημέρωσης της πόλης, αναφέρεται καθημερινά στις εξελίξεις της υπόθεσης. Την εποχή εκείνη οι βασικές εφημερίδες της πόλης εκδίδονται στα γαλλικά και στα εβραίο-ισπανικά. Οι τίτλοι τους είναι: “Le progres de Salonique” (Η πρόοδος της Θεσσαλονίκης), “L’ independent” (Ο Ανεξάρτητος), “El Avenir” (Το Μέλλον), “La Epora” (Η Εποχή), “Avanti” (Εμπρός) και λίγο αργότερα η “Solidaridad Onradera” (Εργατική Αλληλεγγύη).

Υπήρχαν και δύο εφημερίδες που εκδίδονταν στα Ελληνικά. Η πρώτη ήταν ο «Φάρος της Θεσσαλονίκης», που ιδρύθηκε από μια από τις πρώτες οικογένειες Ελλήνων τυπογράφων, την οικογένεια Γκαρμπολά. Η δεύτερη, από το 1903, ήταν η «Αλήθεια». Βεβαίως υπήρχε και μια σλαβική ενημερωτική σελίδα στα Βουλγαρικά, όμως δεν μπόρεσα να ανακαλύψω τα ίχνη της. Η υπόθεση Ντρέυφους αποτέλεσε αναμφισβήτητο θέατρο βίαιων διενέξεων μεταξύ των κοινοτήτων, αναγεννώντας βασικά τον αντισημιτισμό έχοντας σαν πρωταρχικό θέμα τον οικονομικό ανταγωνισμό.

Ο Πωλ Ντουμόν γράφει στο δοκίμιό του περί της κοινωνικής δομής της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 19ου αιώνα:

«Οι αναταράξεις που προκλή-

θηκαν από την υπόθεση Ντρέυφους αποτέλεσαν το σημείο εκκίνησης των επιθέσεων που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης, από καιρού εις καιρόν, από το 1895. Όποια κι αν ήταν η θρησκευτική τους προσήλωση οι Χριστιανοί ήταν πάντα παρόντες. Παρ’ όλα αυτά φαίνεται ότι με τους Έλληνες οι διαξίφισμοί ήταν πάντα οι πιο συχνοί. Τίποτα το εντυπωσιακό επ’ αυτού βέβαια. Οι Έλληνες πράγματι, λόγω του πληθυσμιακού αριθμού τους, έρχονταν στη δεύτερη θέση των εθνικών ομάδων της πόλης και ήταν οι βασικοί ανταγωνιστές των Ισραηλιτών στον οικονομικό τομέα. Με άλλα λόγια δεδομένου ότι τα βλέμματα τους προς την Θεσσαλονίκη έδειχναν πιο νόμιμα από εκείνα άλλων εθνών αισθάνονταν ότι είχαν μεγαλύτερη σχέση από οποιονδήποτε άλλον σχετικά με τις πολιτικές προτιμήσεις που υποστήριζε η Εβραϊκή Κοινότητα.

Από πολλές δεκαετίες οι σχέσεις μεταξύ των Ισραηλιτών και των Χριστιανών συμπολιτών τους δεν είχαν διαταρα-

χθεί παρά μόνον από επεισόδια ήσσονος σημασίας. Χάρη στις προσπάθειες των πνευματικών ηγετών της πόλης – ιδιαίτερα του Πατριάρχη Ιωακείμ (1874-1878), από ελληνικής πλευράς και του Αρχιεραβίνου Αβραάμ Γκατένιο, από εβραϊκής πλευράς, οι προκαταλήψεις που τρέφονταν από διάφορες παραμέτρους του πληθυσμού έδειχναν να έχουν περιοριστεί σημαντικά. Ακόμα και ο πετροβολισμός κατά τις αντιπαραθέσεις του Σαββάτου από μέρους των Εβραιοπαίδων κατά των «γκόγιμ» στα απέραντα οικόπεδα της πόλης είχαν αρχίσει να χάνουν τη βιαιότητά τους. Μέσα σε μια τέτοια συγκυρία η ξαφνική έκρηξη του 1895 κατέστη βιαιότερη. Ήδη από τις πρώτες αντιπαραθέσεις σχετικά με την υπόθεση Ντρέυφους γινόμασταν μάρτυρες μιας άνευ προηγουμένου δημιουργίας έντονων καταστάσεων και προστριβών. Μέχρι τότε η Θεσσαλονίκη δεν διέθετε -πέρα από το επίσημο «Βιλαέτ»- παρά μονάχα ένα εβδομαδιαίο περιοδικό. Καθ’ όσον η προστριβές για το θέμα έπαιρναν διαστάσεις, συ-

μπωματικά τα έντυπα άρχισαν να πληθαίνουν. Μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα έγιναν καμιά δεκαριά. Από το ένα φύλλο στο άλλο η αυστηρή λογοκρισία, η οποία έδειχνε να μην δίνει σημασία σε αυτού του είδους τους τσακωμούς άφηνε τα έντυπα, επηρεασμένα από την μία ή από την άλλη πλευρά, να βουτάνε την πένα τους στο οξύ γράφοντας λιβέλους και συκοφαντίες. Λιγосτοί εχέφρονες άνδρες προσπάθησαν να επαναφέρουν την πνευματική ηρεμία, τη συνεργασία και την αδελφοσύνη μεταξύ των κοινοτήτων, όμως οι υπόνοιες και οι οργή έδειχναν να μην μπορούν πλέον να σταματήσουν».

Ο Πιερ Ρισάλ (ψευδώνυμο του Ζοζέφ Νεχαμά) γράφει στο έργο του «Η εποφθαλιμούμενη πόλη»:

«Η υπόθεση Ντρέυφους είχε παθιάσει τους Θεσσαλονικείς για ανάγνωση και είχε δώσει μια ταχεία ώθηση στον τοπικό Τύπο. Μέχρι το 1890 δεν είχε υπάρξει παρά ένα μόνο εβδομαδιαίο περιοδικό που έκανε την εμφάνισή του ως ένθετο στην επίσημη Τουρκική εφημερίδα. Αρχής γενομένης από τις πρώτες αντιπαραθέσεις σχετικά με την περίφημη Υπόθεση, οι εφημερίδες απογειώνονται. Δυο ή τρεις συντάσσονται στην γαλλική γλώσσα, πέντε ή έξι στα εβραίο-ισπανικά, τρεις ή τέσσερις στα ελληνικά, ίδιος αριθμός και στα τουρκικά, δύο ή τρεις στα βουλγαρικά και μία στα ρουμανικά. Όλα αυτά τα φύλλα, τα περισσότερα

εξ αυτών σε καθημερινή έκδοση ζουν, ευημερούν και παράγουν ειδήσεις, τόσο αληθείς όσο και ψευδείς».

Επιπροσθέτως η υπόθεση Ντρέυφους αποτελεί πηγή έμπνευσης για τα σεφαραδίτικα διηγήματα στον Οθωμανικό κόσμο.

Η Νίτσα Ντόρι έγραψε μία αξιολογημένη μελέτη την οποία μπορείτε να αναζητήσετε εδώ:

<http://scirp.com/index.php/103/article/view/83>

Αναφέρεται ουσιαστικά σε δυο μυθιστορήματα που γράφτηκαν στο γλωσσικό ιδίωμα Ράσι (εβραίο-ισπανικό κείμενο με εβραϊκά γράμματα). Το Ρομάντζο του Αθώου (“El Romanso del Inocente”), που γράφτηκε από τον Αρδίτη το 1901 και ο Οθωμανός Ντρέυφους (“El Dreyfus Otomano”, που γράφτηκε από τον Σααντί Αλεβί το 1909. Το πρώτο ήταν ένα μυθιστόρημα σχετικό με τα όσα βίωσε ο Αλφρεντ Ντρέυφους στη Γαλλία. Το δεύτερο είναι πιο περίεργο και ασχολείται με την καταδίκη του Ζοζέφ Καρμόνα, ενός Εβραίου γιατρού του Τουρκικού στρατού που κατηγορήθηκε άδικα ότι δηλητηρίασε δύο στρατιώτες. Ο παραλληλισμός των δύο δικαστικών λαθών υπογραμμίζεται συνεχώς. Ο Ντρέυφους και ο Καρμόνα έχουν πέσει θύματα λανθασμένων κατηγοριών, αποχαιρετούν τις οικογένειές τους πριν μεταφερθούν στα αντίστοιχα κάτεργά τους. Οι οικογένειές τους με τη σειρά τους μάχονται για να αποδείξουν την αθωότητά τους. Γράφουν επιστολές στους ισχυρούς που κρατούν την τύχη τους στα χέρια τους. Περ-

νούν από μία στιγμή απόλυτης απελπισίας αλλά και οι δύο σώζονται με την παρέμβαση ενός δευτερεύοντος προσώπου.

Εάν ο Ντρέυφους περνάει πέντε χρόνια στο νησί του Διαβόλου, η ποινή του Καρμόνα είναι μεγαλύτερη και του πήρε εικοσιένα χρόνια για να αναγνωριστεί η αθωότητά του. Η αποθέωση έρχεται όταν και τα δύο θύματα ζητούν την επανένταξή τους στο στρατεύμα μετά το τέλος του Γολγοθά τους.

Τα μυθιστορήματα αυτά γράφονται με την επιθυμία να ενισχύσουν τον Σιωνισμό, που γεννιέται ενώ αναπτύσσεται ένας παγκόσμιος αντισημιτισμός ο οποίος δεν πρόκειται ποτέ να εξαλειφθεί. Παίρνουν μέρος στις μάχες που διαπερνούν τις Εβραϊκές κοινωνίες της εποχής και των οποίων ένα σημαντικό κομμάτι αντιτίθεται στην εθνική Σιωνιστική ιδέα. Με τον ίδιο τρόπο, οι συγγραφείς πολεμούν την επιρροή της Εβραϊκής Alliance Universelle και της διδασκαλίας των γαλλικών, του διαφωτισμού και του Γαλλικού πολιτισμού, που είναι πολύ στη μόδα αλλά -σύμφωνα με αυτούς- οδηγεί στην αφομοίωση και στην εξαφάνιση των Εβραϊκών κοινοτήτων. Πρόκειται παράλληλα και για μια αμυντική τακτική των εβραίο-ισπανικών σε μια στιγμή όπου τα γαλλικά επιβάλλονται στις ανώτερες τάξεις και όπου, μετά το 1912, ξεκινά μια προσπάθεια Ελληνοποίησης των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Τέλος, πρόκειται για μια απάντηση στις κριτικές των Εβραϊκών ομοσπονδιών της ανατολής και της δύσης που θεωρούσαν τους

Εβραίους του Λεβάντε ουσιαστικά υλιστές και απογυμνωμένους από τους πολιτιστικούς οραματισμούς.

Η επιρροή της υπόθεσης Ντρέυφους ήταν τόσο μεγάλη που ο πεθερός του Μωρίς Φλωρεντίν, στον οποίο απέτισα φόρο τιμής στο προηγούμενο έντυπό μου, πήρε το όνομα Αλφρέντ, η δε αδελφή του ονομάστηκε Λουσί, ακριβώς όπως ο λοχαγός και η σύζυγός του.

Στην Ελλάδα, αρκετά αργότερα, η υπόθεση Ντρέυφους μεταφέρθηκε στο θέατρο και το έργο προσαρμόστηκε και για τον κινηματογράφο. Το 1959, το θεατρικό «Η υπόθεση Ντρέυφους, σάτιρα σε δυο μέρη» παρουσιάστηκε στην Αθήνα και χρησίμευσε επίσης και για την πραγματοποίηση της ταινίας του Ντίνου Κατσουρίδη «Είμαι Αθώος», που προβλήθηκε στην μεγάλη οθόνη.

Η υπόθεση Ντρέυφους αποτέλεσε την προειδοποιητική βολή που θα σήμαινε το τέλος εποχής για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, μιας εξαίρεσης που τους επέτρεπε να διατρανώσουν ότι εν αντιθέσει με όλους τους άλλους ομοθρήσκους τους, εκείνοι δεν γνώριζαν τι σημαίνει φόβος και κυριαρχούσαν στη ζωή της πόλης στην οποία ζούσαν. Αυτό το αίσθημα που βλέπουμε εδώ επιβεβαιώνεται με την επιστολή που έστειλε ο Σααντί Λεβή στην Λουσί Ντρέυφους.

Έξη χρόνια μετά την αποκατάσταση του λοχαγού Ντρέυφους η

κατάσταση μέσα στην οποία ζούσαν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης θα αλλάξει δραστικά. Θα αποχωριστούν την δομή μιας Αυτοκρατορίας αποτελούμενης από διάφορες εθνότητες για να ενσωματωθούν στο κυρίαρχο σχήμα της εποχής, ήτοι αυτό των οργανω-

μένων εθνότητων που βρίσκονται γύρω από μια εθνική, πολιτιστική και καθοριστικά θρησκευτική βάση η οποία θα τους ζητήσει είτε να μειωθούν, είτε να μεταναστεύσουν και ενδεχομένως να εξαφανιστούν.

Η ΛΟΥΣΙ ΑΝΤΖΕΛ στη Θεσσαλονίκη πήρε το όνομα της Λουσί Ντρέυφους

➤ Αυτή είναι μια φωτογραφία της μητέρας μου Λουσί όταν ήταν μικρό παιδί. Τραβήχτηκε στο Στούντιο Βαρδάρης, στη Θεσσαλονίκη, το 1890. Ο πάππος μου, από την πλευρά της μητέρας μου, ο Ισαάκ Μπέζα παντρεύτηκε μια κόρη της οικογένειας Ναβάρο, την Ντουντού, και απέκτησαν δυο παιδιά: τη μητέρα μου Λουσί και τον αδελφό της Αλφρέδο. Εκείνη την περίοδο,

μόλις πριν τη γέννηση της μητέρας μου, η υπόθεση Ντρέυφους εκτυλισσόταν στην Ευρώπη. Ο παππούς μου παράγγελλε εφημερίδες από τη Γαλλία θέλοντας να ενημερώνεται για την υπόθεση. Όταν η σύζυγός του γέννησε τη μητέρα μου, της έδωσε το όνομα της συζύγου του Ντρέυφους -και όχι εκείνο της μητέρας του- έτσι λοιπόν την ονόμασε Λουσί. Αργότερα ονόμασε και τον γιο του Αλφρέντ, από το όνομα του Αλφρέντ Ντρέυφους. Είχε συγκινηθεί τόσο πολύ από την υπόθεση αυτή, την οποία παρακολουθούσε με τέτοιο ενδιαφέρον ώστε έδωσε στα δύο παιδιά του τα ονόματα του Αλφρέντ και της συζύγου του αντί για εκείνα των γονέων του, κάτι που ήταν αρκετά παράξενο για τα ειωθότα της εποχής εκείνης.

M.A.

<https://mauriceamaraggi.wixsite.com/website-1/post/l-affaire-dreyfus-%c3%a0-salonique>

* Ο **Maurice Amaraggi** είναι κινηματογραφικός παραγωγός και σκηνοθέτης, γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Θεσσαλονίκη. Σήμερα ζει στο Βέλγιο. Από την ενασχόλησή του με την ιστορία των Εβραίων της γενέτειράς του προέκυψε το ντοκιμαντέρ του με τίτλο “Salonique ville du silence” (2006), αλλά και το σχετικό μπλογκ του με πλούσιο ιστορικό και φωτογραφικό υλικό από την εβραϊκή Θεσσαλονίκη.

Quid ergo Spartae et Hierosolymis?

Τα «αδελφά έθνη» και ο Ιουδαϊκός Ελληνισμός

Του Δρος ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΛΙΑΝΟΥ - ΛΙΑΝΤΗ

 Βασικό στοιχείο του ελληνικού τρόπου αποτελεί η διήγηση ως μέσον επικοινωνίας και συμμετοχής. Ο ξένος, ο επισκέπτης, ο φιλοξενούμενος, η κάθε ετερότητα καλείται να αναπτύξει μία διήγηση, έναν μύθο δηλαδή, ορίζοντας το πεδίο συνεννόησης, που με μian άλλη -παράλληλη της επιστήμης- μέθοδο αναζητά την αλήθεια. Η κλήση σε μία διήγηση είναι η μέθοδος επικοινωνίας και συνεύρεσης προσώπων, ομάδων και λαών, στοιχείο που ήδη παρατίθεται στα Ομηρικά έπη. Μία τέτοια διήγηση είναι η ιστορία της αρχαίας φιλίας μεταξύ Σπάρτης και Ισραήλ όπως αποτυπώνεται στην ελληνόφωνη ιουδαϊκή γραμματεία την περίοδο συγγραφής των τελευταίων βιβλικών κειμένων.

Τον 3^ο π.Χ. αιώνα ο Κλέαρχος από τους Σόλους της Κύπρου στο έργο του *Περί ύπνου* παρουσίασε την πρώτη ιστορική καταγραφή συναντήσεως Έλληνα με Ιουδαίο, περιγράφοντας τη συνομιλία του Αριστοτέλους με έναν ανώνυμο Εβραίο, καταγόμενο από την Κοίλη Συρία, την περιοχή, δηλαδή, μεταξύ των ορέων Λιβάνου και Αντιλιβάνου, ο οποίος – κατά την αυτοφωνία του Σταγειριτή στο κείμενο- όχι μόνον ήξερε ελληνικά, αλλά είχε και ψυχή ελληνική. Από τον Κλέαρχο η ιστορία πέρασε στον Ιώσηπο και μέσω αυτού στον Ευσέβιο Καισαρείας. Ο 3^{ος} αιώνας άλλωστε απετέλεσε και την περίοδο της απαρχής αποδοχής του Ελληνισμού από τους Εβραίους. Σε αυτήν τη διαδικασία αφομοίωσης του ελληνικού πολιτισμού και της φιλοσοφίας υπήρχαν δύο εξωτερικά γεγονότα καίριας σημασίας. Πρώτον, ο ερχομός και η εγκατάσταση στα ιουδαϊκά εδάφη Ελλήνων αποίκων, και δεύτερον, η διασπορά των Εβραίων σε όλον τον ελληνικό κόσμο.

Η γλώσσα των βασιλείων των επιγόνων του Μεγάλου Αλεξάνδρου ήταν η ελληνική. Η ιουδαϊκή επικράτεια περιήλθε αρχικώς στους Πτολεμαίους και το 198 π.Χ. πέρασε στους Σελευκίδες. Σε λιγότερο από δύο γενεές οι Ιουδαίοι άρχισαν να ελληνοφωνούν και ενσωματώθηκαν στην ελληνιστική κοινωνία, διατηρώντας ως διακριτό γνώρισμα τη θρησκευτική τους ιδιοπροσωπία. Αυτή ήταν η δεύτερη γλωσσική μεταβολή για τους Ιουδαίους, οι οποίοι την περίοδο της βαβυλωνιακής και της περσικής κατοχής είχαν υιοθετήσει την Παλαιά ή Αυτοκρατορική αραμαϊκή γλώσσα των Χαλδαίων κατακτητών. Η αρα-

μαϊκή, χωρίς να διαθέτει υψηλή λογοτεχνική παράδοση, ήταν ακατάλληλη ως εργαλείο της φιλοσοφίας και της διαλεκτικής, και παραμερίσθηκε γρήγορα από την ελληνική, η οποία ήταν και είναι μία γλώσσα ευέλικτη, πλαστική και πλούσια σε έννοιες. Η γλωσσική μεταβολή επέφερε σταδιακά αλλαγή στον τρόπο σκέψης, στη μέθοδο διάνοησης, ανοίγοντας μίαν ευρύτερη προοπτική με πολλαπλό αισθητικό και πνευματικό περιεχόμενο.

Τηνη της τάσης εξελληνισμού είναι εμφανή στην ελληνική μετάφραση της Πεντατεύχου, την επιλεγόμενη των Εβδομήκοντα, ένα εξαιρετο επίτευγμα του ελληνόφωνου ιουδαϊκού πνεύματος. Δεδομένου ότι κάθε μετάφραση αποτελεί σε κάποιον βαθμό ερμηνεία, σε αυτήν την περίπτωση η ερμηνεία είχε χαρακτηριστικά ελληνικά. Έτσι, υπό την επιρροή της υψηλής αντίληψης του θείου, που εξέφραζαν πλατωνισμός και οι συνέχειές του, ορισμένοι τολμηροί ανθρωπομορφισμοί της Παλαιάς Διαθήκης απαλείφθηκαν στη μετάφραση. Επιπλέον, ένας από τους τρόπους διά των οποίων οι Εβδομήκοντα μεταφραστές απέδωσαν την έννοια του πρωτότυπου στην ελληνική, βρίσκεται στις προσπάθειές τους να μεταφράσουν τα ποιητικά κείμενα από τα εβραϊκά στα ελληνικά χρησιμοποιώντας την ποιητική γλώσσα των επικών συγγραμμάτων. Από το λεξιλόγιο που χρησιμοποίησαν μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι μεταφραστές των ποιητικών βιβλίων της Εβραϊκής Γραφής προτιμούσαν τη μεταβολή της φόρμας και τη δημιουργία νέων ελεύθερων ποιητικών τρόπων αντί για την ανα-

κατασκευή ή την απομίμηση των ποιητικών μορφών του εβραϊκού πρωτοτύπου. Προσπάθησαν να κατανοήσουν το βαθύτερο νόημα και τις προθέσεις του εβραϊκού κειμένου και να αναπαράγουν το πνεύμα του, εφαρμόζοντας ερμηνευτικές αρχές και κανόνες που ακολουθούν τις αρχαίες ελληνικές γραμμές της ποιητικής σκέψης.

Αλλά η πιο εκτεταμένη όψη της ελληνικής ερμηνείας των Εβραϊκών Γραφών βρίσκεται στα έργα του Φίλωνος του Αλεξανδρέως. Εκεί βλέπουμε τον Μωυσή να διδάσκει την πλατωνική ψυχολογία και κοσμολογία, την ηθική των Στωικών και το Πυθαγόρειο θεώρημα. Ο Φίλων πίστευε ότι ο μέγας νομοθέτης του Ισραήλ είχε προαναγγείλει όψεις του πλατωνικού σύμπαντος ενώ οι θεοί και οι ήρωες των Ελλήνων ήσαν αυτοί που ο Μωυσής ονόμαζε αγγέλους. Από αυτόν τον μεγάλο Έλληνα έλαβε το όνομά του ο ελληνικός κλάδος της Μπενέ Μπερίτ, τιμώντας το σπουδαίο έργο του αλληγορικού φιλοσόφου, ο οποίος έγραψε: *«μόνη γαρ η Ελλάς αψευδώς ανθρωπογονεί, φυτόν ουράνιον και βλάστημα θεϊόν ηκριβωμένον, λογισμόν αποτίκτουσα οικειούμενον επιστήμη»*.

Πλήθος λαμπρών συγγραφέων του Ελληνισμού είχαν ιουδαϊκή καταγωγή. Ο Ιεζεκιήλ ο Τραγικός συνέγραψε μεταξύ 3^{ου} και 2^{ου} αιώνας π.Χ. ελληνιστί την *Εξαγωγή*, την πρώτη θεατρική δημιουργία του εβραϊκού λαού, η οποία είχε θέμα την Έξοδο από την Αίγυπτο. Οι συγγραφείς της επιστολής του Αριστέα και των *Σιβυλλικών Χρησμών* προέρχονταν από την Αίγυπτο του 2^{ου} αιώνα π.Χ. Ο ιστοριογράφος Ευπόλεμος συνέγραψε την ίδια εποχή στα Ιεροσόλυμα. Ο Ιώσηπος Φλάβιος, ο πολυσχιδής πρεσβύτερος από την Ιουδαία, έγραψε στη Ρώμη στα τέλη του πρώτου αιώνα μ.Χ.

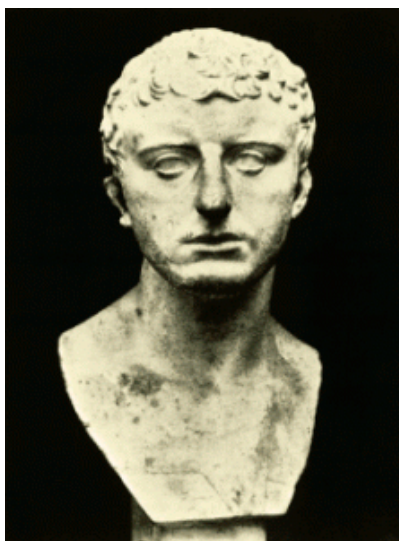
Φίλων ο Αλεξανδρεύς

Χρησιμοποιώντας ελληνικά, και όχι εβραϊκά ή αραμαϊκά, και έχοντας αντίληψη της θέσης των Εβραίων στον Ελληνορωμαϊκό κόσμο, ήθελαν να αποδείξουν ότι η πολιτιστική και θρησκευτική τους κληρονομιά ήταν συγκρίσιμη με την ελληνορωμαϊκή παράδοση και ότι οι Εβραίοι δεν ήσαν αδαείς φιλοσοφικά ούτε αναφομοίωτοι πολιτιστικά, όπως συχνά κατηγορούνταν.

Η διαδικασία διείσδυσης της ελληνικής γλώσσας στην Εβραϊκή Παλαιστίνη ενισχύθηκε από τις επαφές με τη Διασπορά στην Αίγυπτο, τη Μικρά Ασία και το ελλαδικό κέντρο, δεδομένου ότι ο ναός των Ιεροσολύμων προσείλκυε όλο και περισσότερους προσκυνητές από αυτές τις περιοχές. Χαρακτηριστική είναι η διήγηση στο *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο* της συναντήσεως μίας ομά-

δος Ελλήνων προσκυνητών με τον Ιησού λίγο πριν το Ιουδαϊκό Πάσχα. Στο ευαγγελικό κείμενο οι προφανώς Ιουδαίοι στο θρήσκευμα ελληνόφωνοι προσκυνητές του Ναού ονομάζονται απλώς Έλληνες χωρίς καμιά άλλη ανάγκη διευκρίνησης, αποδεικνύοντας την πλήρη ένταξή τους στον ελληνικό κόσμο.

Ο εξελληνισμός δεν διεκόπη ούτε με την εξέγερση των Μακκαβαίων, αλλά συνεχίστηκε μέσα στο ανεξάρτητο βασίλειο των Ασμοναίων, και ήδη από τον 2^ο αιώνα π.Χ. εντοπίζουμε τις απαρχές μί-

Ιώσηπος Φλάβιος

ας ελληνοεβραϊκής λογοτεχνίας στην Παλαιστίνη. Εδώ χρειάζεται να κάνω μίαν παρένθεση για το ζήτημα της εορτής Χανουκά. Εάν αναγνώσουμε τις ιστορικές πηγές θα αντιληφθούμε ότι, επρόκειτο για τη σύγκρουση μεταξύ δύο ρευμάτων του Ελληνιστικού Ιουδαϊσμού. Από τη μία πλευρά ευρίσκοντο οι Ιουδαίοι που επιθυμούσαν ένα είδος συγκρητισμού με την αρχαία ελληνική θρησκεία και από την άλλη εκείνοι που ήθελαν ο Ιουδαϊσμός να παραμείνει ανόθευτος θρη-

σκευτικά. Αυτό μας δείχνει το περιστατικό με τη θυσία του χοίρου στον βωμό του Ναού των Ιεροσολύμων. Ο Αντίοχος ο Επιφανής βοήθησε στρατιωτικά την πρώτη ομάδα, η οποία, όμως, νικήθηκε από τους 10.000 πολεμιστές των Μακκαβαίων.

Ωστόσο, η Δυναστεία των Ασμοναίων που εγκαθιδρύθηκε μετά την εξέγερση των Μακκαβαίων ήταν μία ελληνιστική δυναστεία. Και μόνον να αναγνώσει κανείς τα ονόματα των Ασμοναίων βασιλέων αντιλαμβάνεται αυτό το ιστορικό δεδομένο. Ιωάννης Υρκανός, Αριστόβουλος, Αλέξανδρος Ιανναίος, Αλεξάνδρα Σαλώμη, Αντίγονος. Στα νομίσματα, μάλιστα, του Αλεξάνδρου Ιανναίου στη μίαν όψη υπάρχει η επιγραφή ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ κύκλοθεν της άγκυρας των Σελευκιδών και στην άλλη οκτάκτινο αστέρι, παρόμοιο με το μακεδονικό. Οπότε έχουμε να κάνουμε με μία διαμάχη ελληνιστών ηγεμόνων ή τάσεων του ελληνιστικού Ιουδαϊσμού και όχι με αντιπαράθεση μεταξύ Ιουδαίων και Ελλήνων. Σε τούτο συνηγορούν και οι δυο σπουδαιότεροι μελετητές της εξέγερσης των Μακκαβαίων κατά τον 20^ο αιώνα, ο Ιλίας Μπίκερμαν και ο Βίκτωρ Τσερικόβερ. Άλλωστε η ίδια η ιστορία των Μακκαβαίων εγράφη στην ελληνική γλώσσα.

Ο Κωνσταντίνος Καβάφης, αντιλαμβανόμενος καλύτερα από κάθε άλλον την εποχή, έγραψε στο ποίημα *Αλέξανδρος Ιανναίος και Αλεξάνδρα*.

*Ιδού ο βασιλεύς Αλέξανδρος Ιανναίος,
κ' η σύζυγός του η βασίλισσα Αλεξάνδρα
καθ' όλα ίσοι προς τους Σελευκίδας.
Ιουδαίοι καλοί, Ιουδαίοι αγνοί, Ιουδαίοι πιστοί -προ πάντων.
Αλλά, καθώς που το απαιτούν οι περιστάσεις,
και της ελληνικής λαλιάς ειδήμονες·
και μ' Έλληνας και μ' ελληνίζοντας
μονάρχας σχετισμένοι- πλην σαν ίσοι, και ν' ακούεται.
Τwόντι ετελεσφόρησε λαμπρώς,
ετελεσφόρησε περιφανώς
το έργον που άρχισαν ο μέγας Ιούδας Μακκαβαίος
κ' οι τέσσαρες περιώννυμοι αδελφοί του.*

Αυτή είναι λοιπόν η εποχή κατά την οποία ο ελληνόφωνος Ιουδαϊσμός επιζητά να καταστεί τμήμα του Ελληνισμού και έτσι γεννιέται ο Ιουδαϊκός Ελλη-

νισμός. Εδώ τοποθετείται η ωραία διήγηση της συμμαχίας και των αδελφικών δεσμών μεταξύ Σπάρτης και Ισραήλ.

Η πρωιμότερη, αν και έμμεση, πηγή της σχέσης μεταξύ Εβραίων και Σπαρτιατών βρίσκεται στο έργο *Αιγυπτιακά ή Ιστορία της Αιγύπτου* του Εκαταίου του Αβδηρίτου ή Τήϊου, στο οποίο γίνεται αναφορά του τρόπου ζωής των Ιουδαίων και τους αποδίδονται χαρακτηριστικές ομοιότητες με τους Σπαρτιάτες, όπως και ταυτότητα εθίμων με χαρακτηριστικότερη την ξενηλασία. Οι ελληνιστές Ιουδαίοι, ειδικότερα μέσα στην πολυφυλετική Αλεξάνδρεια, κατηγορούνταν συχνά ότι δεν αναμειγνύονταν με άλλους λαούς και διατηρούσαν κοινωνικές αποστάσεις. Προκειμένου να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, ανέπτυξαν την ενδιαφέρουσα στρατηγική να παραλληλίζουν τον τρόπο ζωής τους με αυτόν των Λακεδαιμόνιων. Οι Λακεδαιμόνιοι διέθεταν επίσης έναν διάσημο νομοθέτη αντίστοιχο του Μωυσή, τον Λυκούργο, και ήσαν γνωστοί ως λαός που δεν συμπαθούσε τους ξένους, ομόφυλους ή αλλόφυλους. Συγκρίνοντας τους ιδίους με τους ξενοφοβικούς αλλά επιφανείς Σπαρτιάτες, οι Ιουδαίοι προσπαθούσαν να νομιμοποιήσουν τον δικό τους διαφορετικό τρόπο ζωής.

Η επόμενη μαρτυρία βρίσκεται σε τρεις επιστολές που παρατίθενται στο Α' Μακκαβαίων, έργο που χρονολογείται περί τον 1^ο π.Χ. αιώνα. Οι πρώτες δύο επιστολές εμφανίζονται στο δωδέκατο κεφάλαιο και αναφέρονται σε μία διπλωματική αποστολή, η οποία αποτελείτο από τον Νουμήνιο Αντίοχου και τον Αντίπατρο Ιάσωνος, τους οποίους απέστειλε ο αρχιερέας Ιωνάθαν το 143 π.Χ. στη Ρώμη και τη Λακεδαίμονα. Τα ονόματα των πρεσβευτών είναι ενδεικτικά της πρώιμης διαδικασίας εξελληνισμού της Ιουδαίας.

«Ο Ιωνάθαν, ο αρχιερέυς, και η γερουσία του έθνους, οι ιερείς και ο άλλος λαός των Ιουδαίων, χαιρετίζει τους αδελφούς Σπαρτιάτες. Και προηγουμένως είχαν αποσταλεί επιστολές προς τον αρχιερέα μας τον Ονία εκ μέρους του Δαρείου, ο οποίος ήταν βασιλεύς σε εσάς, οι οποίες βεβαίωναν ότι είσθε αδελφοί μας, όπως μαρτυρεί και το επισυναπτόμενο αντίγραφο. Ο Ονίας δέχθηκε τον άνδρα, που στείλατε με πολλή τιμή, πήρε τις επιστολές, στις οποίες γινόταν σαφώς και ρητώς λόγος περί συμμαχίας και φιλίας μεταξύ μας. Εμείς σήμερα, καίτοι δεν έχουμε ανάγκη

αυτών των πραγμάτων, διότι ως παρηγορία και ενίσχυση έχουμε τα άγια βιβλία που ευρίσκονται στα χέρια μας, εν τούτοις αποφασίσαμε και αποστέλλουμε την αδελφική και φιλική μας αγάπη και να μη αποξενωθούμε μεταξύ μας. Πολλοί χρόνοι έχουν παρέλθει από τότε, που σεις στείλατε προς εμάς την πρόταση της φιλίας. Εμείς λοιπόν καθ' όλον τον καιρόν σας ενθυμούμεθα αδιαλείπτως κατά τις εορτές μας και κατά τις άλλες καθιερωμένες στη λατρεία του Θεού ημέρες, κατά τις θυσίες τις οποίες προσφέρουμε, και στις προσευχές μας, όπως είναι δίκαιο και πρόπον να ενθυμούμεθα αδελφούς. Ευφραινόμαστε δε πληροφορούμενοι τη δόξα σας. Αλλά θλίψεις πολλές και πόλεμοι πολλοί μας κύκλωσαν, διότι μας πολέμησαν οι γύρω μας άρχοντες και λαοί. Δεν θελήσαμε όμως στους πολέμους αυτούς να παρενοχλήσουμε εσάς και τους άλλους συμμάχους και φίλους μας. Διότι έχουμε τη βοήθεια παρά του Θεού του ουρανού, που μας ενίσχυσε συνεχώς, και γλυτώσαμε από τους εχθρούς μας, οι δε εχθροί μας συνετριβήσαν και εξευτελίσθησαν. Δια τούτο, λοιπόν, εξελέξαμε τον Νουμήνιο υιό του Αντιόχου, και τον Αντίπατρο υιό του Ιάσωνος, και τους στείλαμε στους Ρωμαίους, για να ανανεώσουμε την προηγούμενή μας προς αυτούς φιλία και συμμαχία. Τους δώσαμε δε την εντολή να περάσουν και από σας, να σας χαιρετήσουν και να σας φέρουν την επιστολή μας αυτήν, η οποία κάνει λόγο για την ανανέωση της αδελφικής μας αγάπης. Και τώρα καλώς θα πράξετε και σεις, να μας απαντήσετε στις προτάσεις μας αυτές».

Στην επιστολή οι Σπαρτιάτες απάντησαν θερμά και, κατά το ίδιον αυτών, λακωνικά:

«Ο Άρειος ο βασιλεύς των Σπαρτιατών χαιρετίζει τον Ονία, τον μέγα αρχιερέα. Ευρέθη σε κάποιο αρχαίο έγγραφο ότι, οι Σπαρτιάτες και οι Ιουδαίοι είναι αδελφοί και ότι αμφοτέροι κατάγονται από τη γενεά του Αβραάμ. Και τώρα, αφού μάθαμε πλέον αυτά, καλώς θα πράξετε εσείς να μας γράψετε σχετικώς με την ειρηνική και ευημερούσαν ζωή σας. Και εμείς επίσης σας γράφουμε, ότι τα ποιήμιά σας και όλα τα

υπάρχοντά σας είναι δικά μας, και τα δικά μας είναι δικά σας. Δώσαμε δε εντολή στους κομιστές της επιστολής, να σας τα πουν αυτά και προφορικώς».

Η αλληλογραφία μεταξύ Ιουδαίων και Σπαρτιατών ολοκληρώνεται στη Βίβλο με μίαν επιστολή των Σπαρτιατών προς τον Αρχιερέα Σίμωνα, διάδοχο του Ονία:

«Οι άρχοντες των Σπαρτιατών και όλη η πόλις χαιρετούν τον Σίμωνα, τον μέγα αρχιερέα, τους πρεσβυτέρους, τους ιερείς και τους άλλους άνδρες των Ιουδαίων, τους αδελφούς μας. Οι πρεσβευτές, τους οποίους στείλατε στον λαό μας, μας ανήγγειλαν τη δόξα σας και την τιμή, που απολαμβάνετε σήμερα, εμείς δε ευαρεστηθήκαμε πολύ για την έλευσή τους. Ανακοινώσαμε και καταχωρήσαμε τα λεχθέντα από αυτούς στις αποφάσεις του δήμου ως εξής· Ο Νουμήνιος ο υιός του Αντιόχου, και ο Αντίπατρος ο υιός του Ιάσωνος, πρεσβευτές από τους Ιουδαίους ήλθαν με σκοπό να ανανεώσουν την προς εμάς φιλία. Ευδόκησε και ενέκρινε ο δήμος να υποδεχθούμε τους άνδρες αυτούς με κάθε τιμή και να καταθέσουμε αντίγραφο των προτάσεών τους στα επίσημα βιβλία του δήμου, ώστε ο δήμος να διατηρήσει την ανάμνηση αυτών. Αντίγραφο δε τούτων γράψαμε και αποστέλλουμε στον Σίμωνα τον αρχιερέα».

Ακόμη και αν δεν είναι αυθεντική, η πρώτη επιστολή των Σπαρτιατών εξακολουθεί να είναι πολύ σημαντική, καθώς ο Αρέας ισχυρίζεται ότι ο Αβραάμ είναι πρόγονος τόσο των Σπαρτιατών όσο και των Εβραίων. Αυτός ο ισχυρισμός συγγένειας μεταξύ των Εβραίων και άλλων λαών πρέπει να ήταν ένας τύπος της ελληνοεβραϊκής γραμματείας, ο οποίος προφανώς είχε την πρόθεση να αυξήσει το κύρος του Αβραάμ, που από τον ιστορικό Ευπόλεμο προβαλλόταν ως ένα είδος πολιτικού ήρωα.

Στην *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* ο Ιώσηπος παραθέτει απόσπασμα του ιστορικού Αλέξανδρου Πολύστωρος, ο οποίος είχε δανεισθεί από τον Κλεόδημο Μάλχο τον μύθο ότι δύο από τους γιους του Αβραάμ, ο Αφρά και ο Αφέρ, συνόδευσαν τον Ηρακλή κατά την αποστολή του στη Λιβύη. Η κόρη του Αφρά παντρεύτηκε τον Ηρακλή και γέννησε τον Διόδωρο, ο οποίος απέκτησε έναν γιο ονόματι Σοφωνά. Ο Πλού-

Ο Άρειος (309 – 265 π.Χ.), βασιλιάς των Σπαρτιατών σε νόμισμα της εποχής

ταρχος είχε ήδη γράψει για έναν γιο του Ηρακλή που ονομαζόταν Σόφακας, και ανέφερε ότι η Σπάρτη ιδρύθηκε από τον Ηρακλή και κυβερνήθηκε από τους απογόνους του για αρκετές γενιές. Ενώ ο Ηρόδοτος επισήμανε ότι ο Λεωνίδας καταγόταν από τη γενεά των Ηρακλειδών. Έτσι, η σχέση μεταξύ Αβραάμ και Ηρακλή καθιστούσε τους Εβραίους και τους Σπαρτιάτες αδελφούς.

Οι περίοδοι της ελληνιστικής και ρωμαϊκής κυριαρχίας στην Ιουδαία καθώς και της κυριαρχίας των Σασσανιδών στη Βαβυλώνα ήσαν τα χρόνια της μεγάλης πρόκλησης για τη συνέχεια του Ιουδαϊσμού, και, ταυτόχρονα, των μεγάλων επιτευγμάτων που είχαν ως αποτέλεσμα την επιτυχημένη αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων. Μέχρι το χρονικό σημείο, που η Ύστερη Αρχαιότητα πλησίαζε στο τέλος της, ο Ιουδαϊσμός είχε επιβιώσει από τις προκλήσεις της αφομοίωσης, του σεχταρισμού και του αντισημιτισμού. Επιπλέον, τότε δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε η ραβινική παράδοση στην ισραηλιτική θρησκεία. Οι πολλές μεταβάσεις, που πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο αυτή, ουσιαστικά κατέστησαν δυνατή τη μακροπρόθεσμη συνέχεια του Ιουδαϊσμού ως θρησκείας της διασποράς.

Σε αυτό συνέβαλε καθοριστικά ο σημαντικός εξελληνισμός των εξωτερικών χαρακτηριστικών και των τύπων της ιουδαϊκής θρησκείας ακόμη και μέσα στη γη της Παλαιστίνης. Από τη μελέτη των αρχαίων πηγών ανακαλύπτουμε ότι, δεν υπήρχαν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στους Εβραίους που ζούσαν εντός ή εκτός του εδάφους της, και στην πραγματικότητα οι δύο ομάδες είχαν υποστεί σημαντικές επιρροές από το ελληνικό πνεύμα.

Κατά την πρώιμη ελληνιστική περίοδο, οι Έλληνες περιέγραφαν τους Εβραίους ως ένα έθνος φιλοσόφων. Μάλιστα, όταν οι ελληνιστές Ιουδαίοι ερμήνευαν τον Ιουδαϊσμό για τον εαυτό τους και για τους Εθνικούς συμπολίτες τους, τον περιέγραφαν επίσης ως φιλοσοφία και τον συνέκριναν με τα συστήματα του Ζήνωνος, του Πυθαγόρα και του Πλάτωνος. Η σύγχρονη έρευνα έχει καταρτίσει έναν εντυπωσιακό κατάλογο ομοιοτήτων μεταξύ των ραβίνων και των φιλοσόφων των ελληνιστικών χρόνων. Και οι δύο ομάδες πραγματεύονταν το ίδιο είδος ερωτήσεων, χρησιμοποιούσαν ίδια είδη ερευνητικών και ρητο-

ρικών τεχνικών, και συχνά κατέληγαν στο ίδιο είδος συμπερασμάτων. Και οι δύο ομάδες διακρίνονταν από την υπόλοιπη κοινωνία χρησιμοποιώντας ειδική αμφίεση και τεχνική επαγγελματική γλώσσα. Επίσης, πολλά μέλη και των δύο ομάδων είχαν πιστωθεί με θαυματουργικές δυνάμεις και ήταν οι ήρωες παρόμοιου τύπου ιστορικών ανεκδότων.

Τα ιστορικά και γραμματολογικά δεδομένα καταδεικνύουν πως ο Ιουδαϊσμός επηρεάστηκε βαθύτατα από τον Ελληνισμό. Άλλωστε, οι πολιτισμοί είναι πολύ δυναμικές οντότητες για να μη διεισδύουν ο ένας στον άλλον, όταν συνυπάρχουν γεωγραφικά. Και αποτελεί γεγονός ότι, ο Ιουδαϊσμός ως πολιτισμός και ως θρησκεία συνυπήρξε για αιώνες με τον ελληνιστικό πολιτισμό. Αλλά, παρά τη συνύπαρξη και τον επηρεασμό, ο Ιουδαϊσμός δεν βρέθηκε σε ουσιαστικό κίνδυνο ούτε απειλήθηκε η ιδιοσυγκρασία του σε βαθύτερο επίπεδο λόγω της διασύνδεσής του με τον Ελληνισμό.

Ο Ελληνισμός σεμνύνεται για την Ιουδαϊκή προβολή του από την αρχαιότητα έως σήμερα. Σεμνύνεται για τα μεγάλα ελληνιστικά επιτεύγματα αλλά και για το ότι οι Σεφαραδίτες και Ρωμανιώτες Εβραίοι της Βόρειας Ελλάδας σε λιγότερο από μία γενιά από την ενσωμάτωσή τους στο σύγχρονο ελληνικό κράτος προσέφεραν στην Πατρίδα ήρωες τόσο στο αλβανικό μέτωπο όσο και αργότερα όταν στην Ανατολική Μακεδονία αρνήθηκαν να εκβουλαρισθούν και οδηγήθηκαν ως Έλληνες στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τον μαρτυρικό θάνατο. Σεμνύνεται για αυτούς που επέζησαν, επέστρεψαν και διακρίθηκαν στις τέχνες, τα γράμματα και την επιστήμη. Αλλά κυρίως σεμνύνεται για τη σύγχρονη ελληνική ιουδαϊκή κοινότητα, ο δυναμισμός της οποίας μάς κάνει να αισιοδοξούμε ότι, στο μέλλον ο Ιουδαϊκός Ελληνισμός θα παρουσιάσει νέα άνθηση.

** Ο Δρ. Ευστάθιος Λιανός-Λιάντης είναι επικεφαλής της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον διεθνή Οργανισμό για τη Μνήμη του Ολοκαυτώματος IHRA και ειδικός Απεσταλμένος για την Καταπολέμηση του Αντισημιτισμού και την Προάσπιση της Μνήμης του Ολοκαυτώματος.*

Η μελέτη που δημοσιεύεται εδώ αποτελεί την εισήγησή του στο διεθνές συνέδριο «Σπάρτη – Ισραήλ: Αναβίωση μιας Αρχαίας Φιλίας», Σπάρτη 2-3.9.2018, που συνδιοργάνωσαν ο Δήμος Σπάρτης, η Μπενέ Μπερίτ Ελλάδος και το Ινστιτούτο Ελληνο-Ισραηλινής Συνεργασίας.

Ρουθ Μπέιντερ Γκίνσμπεργκ: Η Δικαστής, Το Σύμβολο, Το Φαινόμενο

Επιμέλεια: ΕΦΗ ΕΖΡΑΤΗ

↑ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΗ, ΜΑΧΗΤΙΚΗ, ΑΤΡΟΜΗΤΗ. Έγραψαν βιβλία για τη ζωή και το έργο της. Έγινε ντοκιμαντέρ, ταινία, τραγούδι ραπ, μπλογκ, εξώφυλλο. Οι αγώνες της υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας των φύλων την έκαναν σύμβολο. Η Ρουθ Μπέιντερ Γκίνσμπεργκ, δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, έφυγε από τη ζωή στις 18.9.2020, στο σπίτι της στην Ουάσιγκτον, σε ηλικία 87 ετών, ύστερα από πολύχρονη μάχη με τον καρκίνο.

Μεσίστιες κυμάτιζαν οι αμερικανικές σημαίες, χιλιάδες άνθρωποι συμμετείχαν στην ολονυχτία στην Πλατεία Ανωτάτου Δικαστηρίου στην Ουάσιγκτον και σε άλλες Πολιτείες, ενώ το μέγαρο του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Πολιτείας της Νέας Υόρκης, στο Μανχάταν, φωτίστηκε με τη φωτογραφία της και τον αποχαιρετισμό «αναπαύσου εν δυνάμει», τιμητική παράφραση του «αναπαύσου εν ειρήνη» για τους μαχητές και τους ήρωες.

Σύμβολο ιδανικών, αγώνων και σκληρής δουλειάς

ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙ ήταν λαϊκή ηρωίδα. «Είμαι 84 και όλοι θέλουν να φωτογραφηθούν μαζί μου!», είχε πει με χιούμορ σε μια συνέντευξή της προ ετών, όταν ρωτήθηκε εάν απολαμβάνει τη δημοτικότητά της. Η Ρουθ Μπέιντερ Γκρίνμπεργκ, απολάμβανε τον λόγο της δημοτικότητάς της: το ότι ενσάρκωνε το μήνυμα πως μόνο με την επιμονή και τη σκληρή δουλειά έρχονται οι αλλαγές και πως αξίζει να παλεύουμε για αυτές. Παράλληλα, βίωνε τη δημοτικότητά της με σεμνότητα, μεταδίδοντας τα υψηλά ιδανικά της και το πώς έβλεπε τη Δημοκρατία και την εφαρμογή του Συντάγματος.

Από το 2004 έως το 2011 το περιοδικό Forbes περιλαμβάνει την Γκίνσμπεργκ στις 100 ισχυρότερες γυναίκες του κόσμου. Έγινε γνω-

στή και ως “Διαβόητη RBG» όταν μια φοιτήτρια της νομικής, η Σάνα Κνίζνικ, δημιούργησε, το 2013, το μπλόγκ «Notorious R.B.G.» χρησιμοποιώντας μια από τις «διαβόητες» αγορεύσεις της Γκρίνμπεργκ στο Ανώτατο Δικαστήριο. Η φοιτήτρια ‘δανείστηκε’ για το μπλόγκ το όνομα του γνωστού ράπερ Notorious B.I.G. και το σήμα κατατεθέν του, τη χρυσή κορώνα. Έγινε viral και από τότε η δικαστής, η καθηγήτρια πανεπιστημίου, η νομικός, γίνεται το φαινόμενο RBG, και παρομοιάζεται με αστέρες και διασημότητες. Το πρόσωπό της, με την κορώνα και το πρωτότυπο ψευδώνυμο, τυπώνεται σε μπλουζάκια, καπέλα, καρφίτσες και σε κάθε είδους αξεσουάρ. Ο χαρακτηριστικός λευκός δαντελένιος γιακάς, που στόλιζε τη μαύρη τήβεννο

της, αντιγράφηκε από οίκο μόδας κι έγινε κόσμημα. Το 2015 η Κνίζνικ κυκλοφόρησε τη βιογραφία της Γκρίνμπεργκ, με τίτλο “Notorious RBG: The Life and Times of Ruth Bader Ginsburg”, που έγραψε μαζί με τη δημοσιογράφο Αίριν Κάρμον.

Η φήμη της δικαστού απογειώθηκε ακόμη περισσότερο. Το 2016 κυκλοφόρησε το βιβλίο της Γκίνσμπεργκ “My own Words”, συλλογή ομιλιών και συγγραμμάτων της, που εκδόθηκαν με την επιμέλεια των βιογράφων της Μέρι Χάρτνετ και Γουέντι Ουίλιαμς. Ακολούθησαν ένα ντοκιμαντέρ (RBG, 2018), μια ταινία (On the basis of sex, 2018) και ένα ακόμη βιβλίο, αυτή τη φορά από τον προσωπικό της γυμναστή Μπράιαντ Τζόνσον (RBG Workout: How She Stays Strong - and You Can Too!, 2017), που αποκάλυπτε το απαιτητικό πρόγραμμα γυμναστικής της Γκρίνμπεργκ, -η

οποία μέχρι τα 85 της έκανε με άνεση κάμψεις και σήκωνε βάρη- επιβεβαιώνοντας για μία ακόμη φορά ότι η επιμονή και η αποφασιστικότητα της εκφράζονταν σε κάθε πτυχή της ζωής της.

Δεν ήταν όμως πάντα δημοφιλής... αντίθετα, στην αρχή της καριέρας της την αντιμετώπιζαν με αμηχανία και δυσπιστία. Η αριστούχος του Χάρβαρντ και του Κολούμπια έβρισκε τις πόρτες των νομικών γραφείων κλειστές όταν ζητούσε δουλειά και όταν τελικά βρήκε δουλειά συνειδητοποίησε ότι πληρωνόταν λιγότερο από τους άντρες συναδέλφους της... Υπέστη διακρίσεις και πάλεψε για να τις καταρρίψει. Δεν πτοήθηκε από τους μακροχρόνιους αγώνες που χρειάστηκε να κάνει για να αποδείξει την αξία της και να κατοχυρώσει την ίση μεταχείριση των γυναικών στην εργασία.

Το δύσκολο ξεκίνημα

ΑΣ ΔΟΥΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ από την αρχή: Η Ρουθ Μπέιντερ γεννήθηκε στις 15 Μαρτίου του 1933 από Εβραίους γονείς σε μια φτωχική εργατική συνοικία του Μπρούκλιν. Ο πατέρας της ήταν από την Οδησό και οι γονείς της μητέρας της ήταν μετανάστες από την Αυστρία. Η αδερφή της πέθανε από μηνιγγίτιδα σε μικρή ηλικία, γεγονός τραυματικό για την οικογένεια. Η μητέρα της είχε μεγάλη επιθυμία να σπουδάσει η Ρουθ, δυστυχώς όμως πέθανε από καρκίνο και δεν πρόλαβε να καμαρώσει ούτε την αποφοίτησή της από το λύκειο. Πάντα της έλεγε να είναι ανεξάρτητη και την πήγαινε από πολύ μικρή ηλικία στη βιβλιοθήκη, όπου είχε επαφή από νωρίς με το διάβασμα.

Πολύ αργότερα θα έλεγε σε συνέντευξή της: «Το διάβασμα είναι το κλειδί που ανοίγει πολλές πόρτες σε πολλά ωραία πράγματα στη ζωή. Το διάβασμα έδωσε σχήμα στα όνειρά μου και το περισσότερο διάβασμα έκανε τα όνειρά μου πραγματικότητα».

Αρίστευσε στο Πανεπιστήμιο του Κορνέλ, απ' όπου πήρε μπάτσελορ στη Διοίκηση, το 1954, και παντρεύτηκε την ίδια χρονιά τον Μάρτιν Γκίνσμπεργκ, φοιτητή της Νομικής, και λίγο αργότερα γεννήθηκε το πρώτο τους παιδί. Το 1956 ήταν μία από τις 9 γυναίκες που εισήχθησαν στη Νομική του Χάρβαρντ, σ' ένα περιβάλλον αποκλειστικά ανδρικό, για ένα επάγγελμα καθαρά αντρικό, όπως το θεωρούσε όλος ο κόσμος, καθώς και ο τότε πρύτανης που ρώτησε τη Ρουθ και τις οκτώ συμφοιτήτριές της... «για ποιο λόγο πήραν την περιζήτητη θέση στο πανεπιστήμιο από έναν άντρα»! Η Ρουθ συνειδητοποίησε ότι έπρεπε να αντιπαρατεθεί με ένα βαθιά ριζωμένο κατεστημένο, ξεκινώντας από μειονεκτική θέση: Ήταν γυναίκα και επιπλέον ήταν Εβραία και μητέρα. Ο καρκίνος απειλήσε και τη νέα της οικογένεια, τον νεαρό σύζυγό της, τον οποίο η Ρουθ στήριξε παρακολουθώντας και τα δικά του μαθήματα στο πανεπιστήμιο, κρατώντας σημειώσεις και βοηθώντας τον να συνεχίσει τις σπουδές του. Το 1958, όταν ο Μάρτιν αποφοίτησε από το Χάρβαρντ και βρήκε δουλειά στη Νέα Υόρκη, η Ρουθ συνέχισε τις σπουδές της στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια απ' όπου αποφοίτησε, αριστεύοντας, το 1959.

Ξεκίνησε να εργάζεται ως δικαστική υπάλληλος. Μάταια αναζη-

τούσε θέση δικηγόρου σε δικηγορικά γραφεία. Αναγκάστηκε να ακολουθήσει ακαδημαϊκή καριέρα. Αρχικά ως συνεργάτης μελετών στο Κολούμπια, στη συνέχεια ως καθηγήτρια στη Νομική του Ρούτγκερ και αργότερα, το 1972, ως καθηγήτρια στη Νομική του Κολούμπια. Ήταν η πρώτη μόνιμη γυναίκα καθηγήτρια στο Κολούμπια. Ο διακαής της πόθος, όμως, ήταν τα δικαστικά έδρανα. Δεν σταμάτησε την προσπάθεια.

Οι πρώτες επιτυχίες – πορεία αλλαγής

ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '70, ως νομική σύμβουλος της Αμερικανικής Ένωσης Πολιτικών Ελευθεριών (ACLU), δημιούργησε το Πρόγραμμα υπεράσπισης των Δικαιωμάτων των Γυναικών και κατέρριψε με επιτυχία νόμους που αντιμετώπιζαν τις γυναίκες ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Μάλιστα, έκανε την αρχή χρησιμοποιώντας την υπόθεση άνισης μεταχείρισης ενός άντρα –στον οποίο ο νόμος δεν αναγνώριζε φρολογική ελάφρυνση για τη φροντίδα της άρρωστης μητέρας του λόγω του φύλου του. Ο τότε νόμος όριζε -ή θεωρούσε δεδομένο- ότι τα άρρωστα μέλη μιας οικογένειας τα φροντίζουν μόνον οι γυναίκες. Διάκριση λόγω φύλου!

Οι αγώνες της Γκίνσμπεργκ για την ίση αντιμετώπιση των γυναικών στην εργασία και την αμοιβή συνεχίστηκαν στα χρόνια που ακολούθησαν. Υπήρξε υπέρμαχος των δικαιωμάτων των ομόφυλων ζευγαριών, (και το 2013 ήταν η πρώτη δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου, πλέον, που τέλεσε έναν τέτοιο γάμο). Παράλληλα, λάμβανε θέση σε κάθε ζήτημα κοινωνικής προό-

δου, όπως οι αμβλώσεις, οι γυναίκες στο στρατό, κ.ά.

Το 1980 ο Τζίμι Κάρτερ την διορίζει δικαστή στο Εφετείο της Ουάσιγκτον. Και το 1993 ο Μπιλ Κλίντον την διορίζει δικαστή του 9μελούς Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, διορισμός που επιβεβαιώθηκε από τη Γερουσία με ψήφους 96 έναντι 4, χαρακτηριστικό της ευρείας αποδοχής και του κύρους της μεγάλης νομικού.

μειοψηφικής της άποψης, την αποκαλούν «έρεια της διαφωνίας».

Η μικροσκοπική γυναίκα με

το μεγάλο μυαλό και την ακλόνητη θέληση συνέδεσε το όνομά της με σημαντικές πρωτοβουλίες, καθώς και με πολλές πρωτιές. Το έκανε και μετά το θάνατό της: ήταν η πρώτη γυναίκα αξιωματούχος, δημόσια λειτουργός των

ΗΠΑ, της οποίας η σωρός εκτέθηκε σε λαϊκό προσκύνημα στο Καπιτώλιο.

Στο Ανώτατο Δικαστήριο

Η ΤΑΝ Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΥΝΑΙΚΑ μέλος του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Ήταν η πρώτη Εβραία δικαστής αυτού του Σώματος μετά το 1969, οπότε παραιτήθηκε ο Εϊμπε Φόρτας. «Ακόμη και τότε, το 1993, υπήρχε η νοοτροπία ότι το Ανώτατο Δικαστήριο αποτελείτο από 7 δικαστές και εμάς τις δυο γυναίκες», είχε δηλώσει χαρακτηριστικά Σάντρα Ντέι Ο'Κόννορ, η πρώτη δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου, που είχε διοριστεί από τον Ρίγκαν το 1981.

Στην ομιλία της κατά την ανακοίνωση του διορισμού της, η Ρ. Γκίνσμπεργκ έκανε τον Πρόεδρο Κλίντον να δακρύσει με τη συμβολική αναφορά στη μητέρα της: «Προσεύχομαι να είμαι όλα όσα εκείνη θα μπορούσε να γίνει εάν είχε ζήσει σε μια εποχή όπου οι γυναίκες θα είχαν το δικαίωμα να έχουν φιλοδοξίες και να πετυχαίνουν στόχους, και οι κόρες θα ήταν αγαπητές τόσο όσο οι γιοι», είχε πει η Γκίνσμπεργκ.

Ακολούθησε η θρυλική πορεία της στη θεμελίωση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Πίνεται σύμβολο, η ίδια και τα λόγια της, οι αγορεύσεις, οι ομιλίες, οι διατυπώσεις της

➤ ΕΓΡΑΨΑΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΡΟΥΘ ΜΠΕΪΝΤΕΡ ΓΚΙΝΣΜΠΕΡΓΚ

Η Πρόεδρος της Δημοκρατίας **Κατερίνα Σακελλαροπούλου** δήλωσε για την Γκίνσμπεργκ:

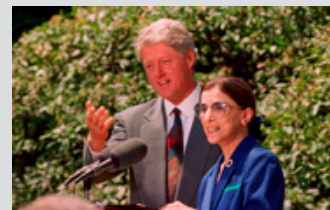
«Υπήρξε για μένα το πιο ισχυρό πρότυπο στα χρόνια που υπηρέτησα τη Δικαιοσύνη. Το πνεύμα, το θάρρος, η πίστη, με τα οποία η Notorious RBG, όπως την αποκαλούσαν, υπερασπίστηκε, ως μέλος του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ από το 1993 μέχρι σήμερα, τα δικαιώματα των γυναικών, των μειοψηφιών, τις φιλελεύθερες αξίες, τη δημοκρατία, είναι παροιμιώδη. Το ίδιο και η ακρίβεια των νομικών της κειμένων, η διαύγεια και η ορθότητα της γνώμης της, είτε ανήκε στην πλειοψηφία είτε, όπως πολύ συχνά, στη μειοψηφία των αποφάσεων».

Ο τ. Αμερικανός Πρόεδρος **Μπαράκ Ομπάμα** έγραψε:

«Μας βοήθησε να δούμε ότι οι διακρίσεις μεταξύ των φύλων δεν ήταν μια ασαφής ιδέα περί ισότητας, ότι οι διακρίσεις δεν πλήττουν μόνον τις γυναίκες, ότι έχουν πραγματικές επιπτώσεις σε όλους μας. Καθορίζουν αυτό που είμαστε και αυτό που θέλουμε να γίνουμε».

Ο π. Αμερικανός Πρόεδρος **Μπιλ Κλίντον** είπε χαρακτηριστικά:

«Μία από τους σπουδαιότερους δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Στα 27 χρόνια που υπηρέτησε στο Ανώτατο Δικαστήριο ξεπέρασε κάθε προσδοκία μου όταν την διόρισα».

Ο πρόεδρος του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου (WJC) **Ροβαντ Λόντερ** δήλωσε:

«Ενσάρκωνε την αρχή της ισότητας όλων απέναντι στο νόμο καθώς και την εβραϊκή αξία με την οποία γαλουχήθηκε 'tzedek, tzedek tirdof', δηλ. δικαιοσύνη, θα αποδίδεις το δικαιο».

Το επίμετρο στο *Κραυγή για το Αύριο* Η δεύτερη ζωή της μαρτυρίας - Νέες ιστοριογραφικές αναζητήσεις

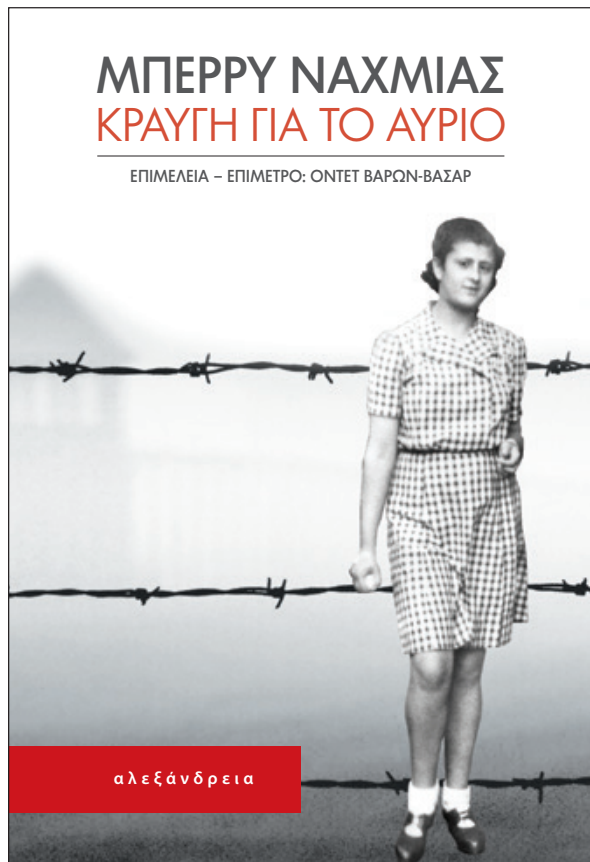
Της ΜΑΡΙΑΣ ΚΑΒΑΛΑ

➤ Μόλις κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια η από καιρό εξαντλημένη έκδοση της μαρτυρίας της επιζήσασας του Άουσβιτς Μπέρρυς Ναχμία *Κραυγή για το Αύριο*, εμπλουτισμένη με εκτενές επίμετρο της ιστορικού Οντέτ Βαρών-Βασάρ.

Πρωτογενής μαρτυρία και επίμετρο λειτουργούν συμπληρωματικά, ξεκλειδώνοντας άβαστες πτυχές του Ολοκαυτώματος και της διαχείρισης του τραύματος από τους επιζώντες και προσφέρουν ένα άλλο επίπεδο κατανόησης της στρατοπεδικής λογοτεχνίας μέσα από το πρίσμα του «μετά».

Με την καταγραφή της μεταπολεμικής της δράσης στο επίμετρο διασώθηκε ένα πολύτιμο αταξινόμητο υλικό και ιστορικοποιήθηκε η προσφορά της

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ της Μπέρρυς Ναχμία *Κραυγή για το Αύριο*, το επίμετρο, θα μπορούσε να αποτελεί ένα αυτόνομο μικρό βιβλίο της Οντέτ Βαρών-Βασάρ, η οποία έχει επιμεληθεί το βιβλίο συνολικά. Θα μπορούσε να αποτελεί ένα αυτόνομο βιβλίο για την Μπέρρυ Ναχμία, για τη στρατοπεδική μαρτυρία και τη γυναικεία γραφή, για τις μεταπολεμικές προσπάθειες σχετικά με την ανασυ-

Μπέρρυς Ναχμία, επί σειρά ετών ακούραστης προέδρου της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδος, για την οποία το «μετά» επιβεβαίωσε την ψυχική της δύναμη, το πρωτοποριακό πνεύμα και την αποφασιστικότητά της να κρατήσει άσβεστη τη μνήμη του Ολοκαυτώματος στις δεκαετίες που τίποτα απ' αυτά δεν ήταν δεδομένο.

Το βιβλίο παρουσιάστηκε στη φετινή διαδικτυακή 17^η Διεθνή Έκ-

θεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης, στις 26.11.2020, σε εκδήλωση που συντόνισε ο δημοσιογράφος Τάσος Ρέτζιος, με ομιλήτριες την επίκουρη καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας του ΑΠΘ Μαρία Καβάλα, η ομιλία της οποίας δημοσιεύεται παρακάτω, την κοινωνική ανθρωπολόγο Αίγλη Μπρούσκου, και την επιμελήτρια του έργου Ο. Βαρών-Βασάρ.

γκρότηση των κοινοτήτων αλλά και για τη μνήμη του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα.

ΜΕ ΒΑΣΙΚΗ ΠΗΓΗ τη μαρτυρία της Ναχμία για το Άουσβιτς αλλά και πλήθος άλλων πηγών από το προσωπικό αρχείο της Μπέρρυς, από το οικογενειακό αρχείο αλλά και από ευρύτερο αρχειακό υλικό, η ιστορικός ξεδιπλώνει για τον αναγνώστη την προπολεμική ζωή της ηρωίδας στην Καστοριά,

τον πόλεμο, την κατοχή και την τομή του Άουσβιτς, τα μεταπολεμικά χρόνια, το αναπάντεχο του συζυγικού θανάτου, το 1980, και τελικά την απόφαση να αντιμετωπίσει το μεγάλο τραύμα ξεκινώντας τη συγγραφή του «μεγάλου βιβλίου», όπως η ίδια η Ναχμίας το αποκαλεί.

ΣΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ «ΜΑΡΤΥΡΙΑ», η Οντέτ Βαρών αναδεικνύει τις ιδιαίτερες πτυχές του κειμένου, που το εντάσσουν σε εκείνη την ξεχωριστή κατηγορία της στρατοπεδικής λογοτεχνίας που ξεφεύγει από τα όρια της ευρύτερης γραμματείας των μαρτυριών.¹ Η Μπέρρυ παρακολουθεί τα μεγάλα ερωτήματα της κατεχοχίνης στρατοπεδικής λογοτεχνίας, του Χόρχε Σεμπρούν, του Πρίμο Λέβι για τη μνήμη και τη λήθη, τη γραφή ή τη σιωπή χωρίς να έχει διαβάσει τα βιβλία τους καθώς όταν γράφει, αυτά δεν έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά. Η Μπέρρυ μαζί με τις Λίζα Πίνχας, Έρρικα Κούνιο Αμαρίλιο, Νάτα Όσμο Γκατένιο, αποτελούν εκείνη την τετράδα των Ελληνίδων Εβραϊσών που επέζησαν των στρατοπέδων και μόνο αυτές έγραψαν συνεκτική αφήγηση για την εμπειρία των στρατοπέδων, αν και σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα.²

Η Μπέρρυ γράφει μία από τις πρώτες μαρτυρίες στα ελληνικά στη δεκαετία του 1980. «Πόσο το ένα πένθος τροφοδότησε το άλλο; Θα είχε άραγε ασχοληθεί με τόσο πάθος, με την υπόθεση αυτή, αν τότε δεν είχε μείνει μόνη; Αναπάντητα ερωτήματα», σημειώνει η Οντέτ Βαρών-Βασάρ, τονίζοντας ότι η ενασχόληση της θείας Μπέρρυς συμπίπτει με το σπάσιμο της σιωπής και την ανάδειξη της σημασίας των μαρτυριών στον δυτικό κόσμο.³

1 Οντέτ Βαρών-Βασάρ, *Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης. Κείμενα για τη γενοκτονία των Εβραίων*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2012, σ. 87-89.

2 Οντέτ Βαρών-Βασάρ (επιμ.-επίμετρο), *Μπέρρυ Ναχμίας. Κραυγή για το αύριο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2020, σ. 299-306.

3 Βαρών-Βασάρ (επιμ.-επίμετρο), *Μπέρρυ Ναχμίας... ό.π.*, σ. 296.

Άλλωστε η ίδια η ιστορικός έχει αναδείξει ότι οι επιζώντες τα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο συνάντησαν τείχος σιωπής και αδιαφορίας, όχι στους εβραϊκούς κύκλους αλλά προς τα έξω, όταν επιχειρούσαν να αφηγηθούν τις εμπειρίες τους. Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες δεν ήθελαν να ακούσουν. Για τη δεκαετία του '60 υπήρξε μια αναμόχλευση του θέματος της γενο-

Η Μπέρρυ Ναχμίας με μαθητές του 3^{ου} Γυμνασίου Κηφισιάς στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, το 2007 (Αρχείο ΕΜΕ).

κτονίας στη χώρα μας και ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη με αφορμή τη δίκη του Μαξ Μέρτεν στην Ελλάδα αλλά στη συνέχεια επικράτησε παρατεινόμενη σιωπή λόγω της δικτατορίας των συνταγματαρχών καθώς δεν υπήρχε περιθώριο να ενδιαφερθεί κανείς για μία θλιβερή ιστορία που ίσως μοιάζει παρωχημένη και αφορά «ένα άλλοτε», «ένα αλλού» και κυρίως κάποιους «άλλους». Στην ελληνική ιστοριογραφία, ο λόγος για την αντίσταση άρχισε να αναδύεται από το 1974, αλλά κυρίως από το 1981, η γενοκτονία αργά αλλά σταθερά από τη δεκαετία του '90, ο εμφύλιος άρχισε να μελετάται από το '95 και μετά, ο δωσιλογισμός από το 2000, όλα ανάλογα με τις ιστορικο-πολιτικές συνθήκες, ανάλογα με τις πολιτισμικές διαθεσιμότητες της κάθε εποχής.⁴

ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΠΕΡΡΥ ΝΑΧΜΙΑΣ, η γραφή το 1985 είναι μια βαθιά πολιτική πράξη. «Έχει αρχίσει να

4 Βαρών-Βασάρ, *Η ανάδυση... ό.π.*, σ. 40-56 και 129-141.

αντιλαμβάνεται τον ρόλο του επιζώντα ως κομβικό σημείο στη μετάδοση της μνήμης», όπως ωραία επισημαίνει η Οντέτ Βαρών, ύστερα από ένα ταξίδι στις Η.Π.Α. αλλά οπωσδήποτε ύστερα από το ταξίδι στο Ισραήλ στην πρώτη επίσημη συγκέντρωση επιζώντων το 1981. Θέλει να «κοιτάξει κατάματα και να αντιμετωπίσει αυτό που την βασανίζει». Ταξιδεύει με το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος (ΚΙΣΕ) το 1987, στο Άουσβιτς και επιχειρεί εργασία τεκμηρίωσης, με διασταύρωση στοιχείων της μνήμης με αρχαιακό υλικό από το Αρχείο και το Κρατικό Μουσείο του Άουσβιτς-Μπίρκεναου. Ήδη γράφει και μπολιάζει το βιβλίο της με στοιχεία που φέρνει από το ταξίδι.

ΑΜΕΣΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ του βιβλίου της, το 1988, από τη γραφή περνά στην πολιτική πράξη σε χώρους ως τότε μάλλον ανδρικούς, όπως η προεδρία της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδας και στη συνέχεια το Διοικητικό Συμβούλιο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών ή το ΚΙΣΕ. Αφοσιώνεται α) στην επαναδραστηριοποίηση της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδας με καταγραφή όλων των επιζώντων εν ζωή αλλά τα χρόνια έχουν περάσει και το εγχείρημα είναι δύσκολο β) στη φροντίδα για τους επιζώντες. Δραστηριοποιείται στο θέμα των αποζημιώσεων, της περιθαλψής, του γηροκομείου για τους γηραιότερους.

Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι πολύ πρώιμα επιχειρεί και καταφέρνει να οργανώσει σε σωματείο τη δεύτερη γενιά μαρτύρων, τα παιδιά των επιζώντων του Άουσβιτς. Τόσο πρωτοποριακά, τόσο νωρίτερα από την πρόσφατη σχετική ιστοριογραφική συζήτηση, η Μπέρρυ Ναχμίας είναι σαν να επιχειρεί να απαντήσει στα ερωτήματα του μέλλοντος, στα ερωτήματα για το αύριο.

Όπως το θέτει ωραία η Ρίκα Μπενβενίστε «Η δεύτερη γενιά, τα παιδιά των επιζώντων του Ολοκαυτώματος 'θυμούνται' μέσα από τους τρόπους που η Shoah μεταβιβάστηκε σε αυτούς: αποσπάσματα της οικογενειακής ιστορίας, φωτογραφίες, φιλμ, βιβλία, μαρτυρίες. 'Θυμούνται' επίσης, μέσα από μαύρες τρύπες και οικογενειακές σιωπές. Απόσταση μιας τουλάχιστον γενιάς χωρίζει τη «μεταμνήμη» από τη μνήμη και η απόσταση σημαίνει επίσης και τη διαφορά ανάμεσα σε ιστορία και προσωπικό βίωμα. Η ιστοριογρα-

φία της Shoah εξελίσσεται ακολουθώντας τις διαδρομές της μνήμης. Μετά την εποχή του μάρτυρα και του ιστορικού που ήταν και ο ίδιος επιζών, έρχεται τώρα η εποχή των παιδιών και των εγγονών των επιζώντων. Τι είδους ιστορία θα αντιστοιχεί στη «μεταμνήμη»; Ποιες θα είναι οι ιστορικές αφηγήσεις που θα γεννήσουν όχι μόνο οι διαφορετικές πηγές και τα διαφορετικά ερωτήματα, αλλά και μια νέα εποχή;».⁵

ΗΜΠΕΡΡΥ ΝΑΧΜΙΑΣ με τις άοκνες προσπάθειές της στοχεύει ακριβώς σε αυτό, στο να συμβάλει στο πέρασμα της μνήμης από τη μια γενιά στην άλλη. Σημειώνει η Οντέτ Βαρών: «Δεν γνωρίζω πολλά για τη δράση του σωματείου και δεν είμαι σε θέση να την αποτιμήσω. Διαπιστώνω όμως από την άποψη που με ενδιαφέρει ότι η Μπέρρυ έβλεπε πραγματικά μπροστά. Αξιοποιούσε τις γνώσεις που αποκτούσε με τα ταξίδια της, τις επαφές της, την ενημέρωσή της και προσπαθούσε αμέσως να τις εφαρμόσει και στην Ελλάδα. Και κατανοούσε πολύ καλά ότι η Ένωση των Ομήρων θα είχε τόση ζωή, όση και οι ίδιοι οι όμηροι. Ήθελε λοιπόν να στήσει μια άλλη δομή και για το μέλλον και το κατόρθωσε».⁶

Στη συνέχεια, η ιστορικός ανιχνεύει τη δράση της θείας Μπέρρυς στα σεμινάρια για εκπαιδευτικούς, σε ομιλίες σε μαθητές, σε μνημεία, σε τοπικές εκδηλώσεις μνήμης, στη Διεθνή Ημέρα Μνήμης Θυμάτων Ολοκαυτώματος, στη συλλογή μαρτυριών, σε ό,τι αφορά τη συγκρότηση της μνήμης της γενοκτονίας. Και διαπιστώνει ότι παραμένει στην πρωτοπορία όλων αυτών των ζητημάτων στην Ελλάδα.

Η μαρτυρία της Μπέρρυς Ναχμίας, η *Κραυγή για το αύριο* στην πρόσφατη έκδοσή της, με την νέα της επιμέλεια, απαντάει ως ένα βαθμό στο ερώτημα πώς συνεχίζουμε μετά τους μάρτυρες, αναδεικνύει τι σημαίνει πολιτικοποίηση μέσα από το βίωμα, πώς οι μαρτυρίες και η στρατοπεδική λογοτεχνία μπορούν να έχουν μια δεύτερη ζωή, με νέα ερωτήματα και νέες αναζητήσεις.

5 Ρίκα Μπενβενίστε, «Μετά τους Μάρτυρες: Τα αρχεία της μνήμης και η Ιστοριογραφία της Shoah», στο Μαρία Καβάλα (επιμ.), *Νεότερος Ελληνικός Εβραϊσμός: η δυναμική παρουσία, η οδονηρή απουσία, το σήμερα*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2020. Marianne Hirsch, "The Generation of Postmemory", *Poetics Today*, 29:1(2003) σ.103-128.

6 Βαρών-Βασάρ (επιμ.-επιμέτρο), *Μπέρρυ Ναχμίας, ό.π.*, σ. 334.

Εσθήρ Κοέν (1924-2020)

Μια φωνή
μνήμης και
αφύπνισης

Του ΣΤΑΥΡΟΥ ΤΖΙΜΑ

Η Εσθήρ-Στέλλα Κοέν φωτογραφισμένη από την καλλιτέχνη Άρτεμη Αλκαλάη για την έκθεσή της με θέμα «Έλληνες Επιζώντες του Ολοκαυτώματος»

(Ιστότοπος <https://greekjewsholocaustsurvivors.art/>)

«Με το που στάθηκε μπροστά μου σηκώθηκα και σε στάση προσοχής του συστήθηκα:
«Ζίμπεν Ζίμπτοιχ τάουζεν χουντάτ τσβάι»,
του είπα στα γερμανικά, δηλαδή αριθμός 77.102.

Τη στιγμή εκείνη δεν είχα εικόνα ούτε του εαυτού μου, ούτε των γύρω μου.
Νόμιζα ότι βρισκόμουν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης...».

➔ Η Εσθήρ Κοέν συστήθηκε με το ανεξίτηλο νούμερο του χεριού της με το οποίο ήταν υποχρεωμένη να αναφέρεται στα «άπελ», στα καθημερινά προσκλητήρια, πρωί-απόγευμα, στο Άουσβιτς, επί δώδεκα μήνες.

Με τη διαφορά ότι τώρα δεν είχε απέναντί της κάποιον capo ή δήμιο Ες Ες, αλλά τον πρόεδρο της Γερμανίας Γιόακιμ Γκάουκ, πάστορα πριν πάρει τον δρόμο της πολιτικής, στη Συναγωγή των Ιωαννίνων [2014].

«Εντσουλντιγκουνγκ (συγγνώμη), μου είπε και με αγκάλιασε δακρυσμένος».

«Αισθανθήκατε κάποια ανακούφιση με την συγγνώμη;», την ρωτάμε.

«Αχ, παιδί μου, το κακό που μας έκαναν δεν αναπληρώνεται. Παρακάλεσα τις διερμηνείες του να του πουν ότι το ελάχιστο που

πρέπει να κάνουν είναι να δώσουν λεφτά να γραφτούν βιβλία για να διαβάζουν και να μαθαίνουν τα μικρά παιδιά ώστε να μην επαναληφθούν τέτοια εγκλήματα, γιατί δυστυχώς η ιστορία δείχνει να επαναλαμβάνεται».

Η εικόνα, στην οποία ο πρώτος πολίτης της Γερμανίας ασπά-

ζεται ένα από τα θύματα του Ολοκαυτώματος ζητώντας για λογαριασμό της χώρας του επισήμως συγγνώμη για τα -πολλά- εγκλήματα που διέπραξαν τα ναζιστικά στρατεύματα στην Ελλάδα, έκανε τον γύρο του κόσμου, με τα γερμανικά ΜΜΕ να την αναδεικνύουν προκαλώντας αίσθηση στους συμπατριώτες τους.

Η ιστορία της Εσθήρ Κοέν όμως, όπως μου την αφηγήθηκε για την «Κ» είναι (και) για μας τους Έλληνες μια γερή γροθιά στο στομάχι. Όχι μόνο για τη φρίκη που έζησε στο Άουσβιτς, και που λίγο πολύ δεν διαφέρει από τα όσα βίωσαν όσοι από κα-θαρή τύχη γλίτωσαν τα κρεματό-

ρια. Αλλά για τα όσα προηγήθηκαν της σύλληψης και κυρίως για τα δεινά που την περίμεναν όταν επέστρεψε στη λατρεμένη πόλη της, τα Γιάννενα.

«Κανένας δεν πόνεσε, ούτε ένα δάκρυ. Τι τους κάναμε; Δεν τράβηξε κανείς γείτονας το κουρτινάκι να δει να μας σέρνουν στους δρόμους», λέει περιγράφοντας την ημέρα της σύλληψης και μεταφοράς των Ρωμανιωτών Εβραίων των Ιωαννίνων στο Άουσβιτς και ο λόγος της ξεχύνεται χείμαρρος ορμητικός.

Ήταν ξημερώματα 25ης Μαρτίου του 1944, όταν Έλληνες χωροφύλακες, κατ' εντολή της Γκεστάπο, περικύκλωσαν τις εβραϊκές συνοικίες γύρω από το Κάστρο και στην ευρύτερη παραλίμνια περιοχή. «Φτωχοί άνθρωποι ήμασταν, κύριε, στη μεγάλη πλειοψηφία, νοικοκυραίοι, δεν είχαμε πειράξει κανέναν, αιώνες ολόκληρους ζούσαμε στα Γιάννενα. Δεν μας αγάπησε κανείς...», λέει.

Μέχρι τότε οι κατοχικές δυνάμεις δεν είχαν πειράξει τους Γιαννιώτες εβραίους, που αριθμούσαν γύρω στις δυο χιλιάδες ψυχές. Τα Γιάννενα ήταν στην ιταλική ζώνη, αλλά όταν η Ιταλία συνθηκολόγησε και πέρασε στο πλευρό των συμμάχων, τα πράγματα άλλαξαν δραματικά.

Τα μηνύματα, εξάλλου, για την τύχη των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, που είχαν μεταφερθεί νωρίτερα στη Γερμανία, έφταναν ανησυχητικά, όμως οι άνθρωποι στα Γιάννενα ήλπιζαν ότι δεν θα τους συμβεί το ίδιο.

Κάποιοι που «άκουγαν την μυστική βουή των πλησιαζόντων γεγονότων», πρόλαβαν και

έφυγαν στους αντάρτες στα γύρω βουνά και σώθηκαν. Οι άλλοι, χίλιοι εφτακόσιοι είκοσι πέντε, άντρες γυναίκες, παιδιά, νήπια, βρέφη, θα πάρουν τον δρόμο χωρίς επιστροφή με προορισμό το Άουσβιτς.

«Ορμησαν στα σοκάκια ουρλιάζοντας και πυροβολώντας, χτυπώντας πόρτες και σπάζοντας τζάμια...».

Η Εσθήρ ήταν τότε μόλις δέκα εφτά χρονών. «Πάρτε από έναν μπόγο και σε μια ώρα να είστε όλοι στην πλατεία. Τι να πρωτοκάνουμε σε μια ώρα; Ήμασταν εφτά αδέρφια και οι γονείς μου. Η νύφη μου ήταν έγκυος στον όγδοο μήνα, ήταν μία τρέλα. Η μητέρα μου δεν μπορούσε να καταλάβει πως ήταν δυνατόν, να μην πάει ημέρα Σάββατο να προσκυνήσει στην συναγωγή. Φέρε παιδί μου τα παπούτσια να πάω να προσκυνήσω. Μαμά, το καταλαβαίνεις πρέπει να φύγουμε, μας πιάνουν. Εγώ θα προσκυνήσω τον θεό και θα γυρίσω. Τραβώντας την σέρνουμε και την πάμε στην πλατεία του Μαβί. Ο ένας πίσω από τον άλλον, άλλος με παντόφλες, άλλος ξυπόλυτος, άλλος με πυτζάμες, τα μωρά να σκουίζουν. Μια κουρτίνα κύριε, καταλαβαίνετε, να την τραβήξουν, να δω ένα δάκρυ, κανένας δεν πόνεσε, λυπούμαι που το λέω. Υποφέρω πιο πολύ, που πήγα στη Γερμανία από αυτούς. Γιατί παρακαλέσαμε πολλούς να μείνουμε κάπου εκτός των εβραϊκών συνοικιών μέχρι να περάσει η μπόρα αλλά δεν μας δέχτηκαν. Θα είχαμε γλιτώσει...».

Οι Γερμανοί και οι Έλληνες χωροφύλακες θα τους τσουβαλιάσουν στις καρότσες φορτη-

γών αυτοκινήτων χωρίς αντίσκηνα και διασχίζοντας τον ορεινό και κακοτράχαλο όγκο της χιονισμένης Κατάρρας θα τους μεταφέρουν στην Λάρισα, όπου επί έντεκα μέρες θα τους κλείσουν σ' ένα χάνι, χωρίς στέγη και παράθυρα.

«Πέθαναν μωρά και μεγάλοι στο χάνι. Δεν είχαμε τίποτα. Τρεις φορές την ημέρα με τα όπλα στα χέρια στην γραμμή όλοι να μας κάνουν έρευνα. Καθένας κάτι είχε κρύψει για μια δύσκολη ώρα. Στα κοφίνια για τα καρπούζια έβαζαν οι Γερμανοί και οι χωροφύλακες τα χρυσαφικά. Αυτοί που ερχόντουσαν και καθάριζαν του καμπινέδες πρέπει να έγιναν βαθύπλουτοι. Γιατί από πείσμα ρίχναμε τα χρήματα και τα χρυσαφικά στον καμπινέ να τα βρουν οι Έλληνες και να μην τα πάρουν οι Γερμανοί. Μας βάλαν στα τρένα. Εκεί που χωρούσαν δυο άλογα, έβαλαν εβδομήντα πέντε άτομα. Χωρίς φως στο βαγόνι, χωρίς νερό, γέροι, νέοι. Έντεκα μέρες ταξίδι χωρίς φαγητό, νερό, στα παγωμένα βαγόνια».

Μια νύχτα, με το χιόνι να πέφτει πυκνό και το κρύο να περονιάζει, το τρένο φτάνει στο Άουσβιτς και πιάνει στη ράμπα του κοντινού Μπίρκεναου.

Εκεί θα δει για τελευταία φορά τους γονείς και τα αδέρφια της.

«Τους έβαλαν σε μεγάλα αυτοκίνητα, όσα παιδιά πρόλαβαν και σκαρφάλωσαν τα φόρτωσαν και εκείνα. Κοριτσάκι εγώ, μικρό, πως μπορούσα ν' ανέβω; Εκείνη την ώρα είδα την μητέρα μου όρθια στο αυτοκίνητο... Καθώς απομακρυνόταν μας φωνάζει: «προσέξ-

τε, είστε κορίτσια, την τιμή σας».

Μείναμε άφωνες, δεν έβγαίνε φωνή, είχε κολλήσει η γλώσσα, δεν ήξερες τι να πεις. Μας βάλανε στην γραμμή και εκεί μας έκαναν το τατουάζ στο χέρι. Να εδώ είναι το νούμερο: 77102. Το είχα μάθει και γερμανικά και το φώναζα σε κάθε προσκλητήριο. Δεν ήμουν πλέον ένας άνθρωπος, ήμουν ένα νούμερο. Δεν είχα όνομα, δεν με είχε γεννήσει μάνα, δεν είχα οικογένεια πλέον. Τελείωσε. Από εκεί μας πήγαν να μας κόψουν τα μαλλιά.

Εκεί ήταν πολλές θεσσαλονικιές όμηροι, που είχαν πάει γρηγορότερα. Κομμάτριες, δήλωσαν.

Σε παρακαλώ, είπα σε μια κοπέλα που με κούρευε, που μπορεί να πήγαν τους γονείς μου;

Θέλεις τόσο γρήγορα να μάθεις; μου είπε.

Ναι, θέλω, σε παρακαλώ, της απάντησα και μου δείχνει απέναντι.

Βλέπεις αυτή τη φλόγα;
Βλέπω.

Εκεί καίνε την μάνα σου και την οικογένειά σου. Λιποθύμησα. Με συνέφεραν, κακήν κακώς με τράβηξαν και ξημέρωσα σ' ένα μπλοκ που ήταν σαν το κοτέτσι.

Και το πρωί σηκωνόμασταν η ώρα τέσσερις και κάναμε προσκλητήριο και καταμέτρηση στην βροχή.

Φώναζαν τα νούμερα. Έβρεχε, χιόνιζε, εσύ ήσουν «Απελ», όλα τα μπλοκ.

Μας έβαναν στην δουλειά. Τι κάναμε; Σπάσαμε πέτρες, τις φορτώνουμε σ' ένα βαγονάκι. Γεμάτο το βαγονάκι και εμείς κάναμε την μηχανή...

Πέντε κορίτσια αφού το γεμίσαμε το σπρώχναμε να το πάμε

ένα χιλιόμετρο και τι να το κάνουμε; Να το αδειάσουμε.

Αυτή που μας διηθύνε ήταν πολιτική κρατούμενη αλλά είχε δίπλα της άλλη Γερμανίδα «Φράου Οφζερ' την αποκαλούσαν, με το γκλόμπ στο χέρι, πιστόλι, στολές σαν και αυτές που φορούν αυτά τα καθάρματα που βλέπω τώρα εδώ στην πατρίδα μας». Εννοούσε τα «τάγματα εφόδου» της Χρυσής Αυγής.

Καθώς ανασύρει στη μνήμη της την γυναίκα με την στολή των Ες Ες ξεσπάει. «Δεν ξέρετε τι μου θυμίζουν κύριε αυτοί που βλέπω στην τηλεόραση.

Πως μπορούμε και ανεχόμαστε σ' αυτήν την έρμη την Ελλάδα που τόσο ποιητές, τόσο μεγάλοι άνθρωποι, την ύμνησαν την τραγούδησαν;

Πού είναι η Φιλική Εταιρία, πού είναι εκείνοι οι ευεργέτες που έφυγαν από τα Γιάννενα και αλλού ξυπόλητοι για την έρμη την Ελλάδα; γιατί την παρατήσαμε έτσι, τι μας έφταιξε; Καταλαβαίνετε τι κάνουμε; σκοτώνουμε τον ίδιο μας το εαυτό. Εγώ θα φύγω με πολύ πίκρα, κύριε. Εγώ είμαι Εβραία αλλά είμαι Ελληνίδα. Εγώ δεν έχω σπορά από πουθενά, Ελληνίδα είμαι».

Η Εσθήρ θα επιζήσει χάρη στην ανθρωπιά μιας Γερμανίδας Εβραίας γιατρού και κάποιων ομόθρησκών της νοσηλευτριών που την έκρυσαν, όταν οι Ες Ες ζήτησαν από τον νοσοκομείο «έναν ολόκληρο θάλαμο για το κρεματόριο» και θα επιστρέψει στην Ελλάδα, αφού αναρρώσει για ένα διάστημα στην θαλαπωρή της εβραϊκής κοινότητας στις

Βρυξέλλες.

Είχαν επιζήσει αυτή και η αδερφή της από την επταμελή οικογένεια. Δύο σκελετωμένες νεαρές κοπέλες, χωρίς γονείς πνιγμένες σ' ένα φοβερό εφιάλτη, καλούνται να ανέβουν έναν νέο Γολγοθά, ελπίζοντας στην περιουσία που είχαν αφήσει φεύγοντας.

Το πρώτο χτύπημα για την Εσθήρ, ήταν τρομακτικό. Φτάνοντας στα Γιάννενα θα πάει κατ' ευθείαν στο σπίτι τους στην οδό Γενναδίου 1.

«Όταν έκανα να μπω μέσα εμφανίστηκε στο πρώτο σκαλοπάτι ένας άγνωστος και μου είπε που πας; Στο σπίτι μου, του απάντησα.

Μου λέει, μην προχωρείς, θα σου πω κάτι. Λέω ορίστε. Ξέρεις αν η μαμά σου είχε φούρνο στην κουζίνα;

Όλο χαρά εγώ, απάντησα: βέβαια ψήναμε το ψωμί, δεν ξέρω το σπίτι μου;

Ε, αφού δεν σ' έκαψαν οι Γερμανοί θα σε κάψω εγώ αν τολμήσεις μπεις μέσα, μου είπε.

Τι ήταν αυτό;

Έλληνας, να με κάψει; αυτός εμένα; Θεέ μου...».

Η Εσθήρ έφυγε διωγμένη από το σπίτι της και όπως λέει δεν ξαναπήγε ποτέ, ούτε ξαναείδε τον άγνωστο. Προφανώς ήταν ένας από αυτούς που οι αρχές είχαν εγκαταστήσει στα εβραϊκά σπίτια, μετά την μεταφορά στο Άουσβιτς των ιδιοκτητών τους. Ήταν ανταρτοπληκτοι από τα ορεινά χωριά της Ηπείρου, που είχαν καταφύγει στην πόλη των Ιωαννίνων για να γλιτώσουν, καθώς οι συγκρούσεις μεταξύ του ΕΑΜ και του ΕΔΕΣ

μαίνονταν.

Δεν ήταν όμως μόνον οι «προσωρινοί ιδιοκτήτες», που βρήκαν στα σπίτια τους οι ελάχιστοι επιζήσαντες. Τα υπόγεια ήταν σκαμμένα σε βάθος δυο μέτρων, από συνεργάτες των Γερμανών στην αρχή και «δικούς μας», στη συνέχεια που έψαχναν να βρουν λίρες και κοσμήματα τα οποία πίστευαν ότι είχαν θάψει φεύγοντας οι Εβραίοι. «Κάποια πανάκριβα κοσμήματα εθεάθησαν σε χέρια και λαιμούς γνωστών κυριών της πόλης και μερικά πανάκριβα χαλιά σε γραφεία κρατικών υπηρεσιών», μας λέει παράγοντας της εβραϊκής κοινότητας Ιωαννίνων.

Καθώς έπρεπε να ζήσει, η Εσθήρ, άρχισε να ψάχνει για τα περιουσιακά στοιχεία των γονέων της.

Όπως λέει το κρασοπωλείο του πατέρα της το είχε οικειοποιηθεί μια χριστιανή συγγενής της «που εμφάνισε δήθεν πωλητήριο της μητέρας μου η οποία όμως είχε καεί στα κρεματόρια», όταν πήγε στην τράπεζα να αναζητήσει τις καταθέσεις, της είπαν ότι τις πήραν οι Γερμανοί και αναζητώντας τις δυο singer μηχανές για να ράβει και να βγάζει ένα μεροκάματο έμαθε ότι είχαν καταλήξει στα «χέρια» της μητρόπολης.

«Πήγα στον μητροπολίτη και εκείνος με παρέπεμψε στη νομαρχία. Εκεί μου είπαν πως δεν ξέρουν τι απέγιναν οι μηχανές και πως για να τις βρουν έπρεπε να τους δώσουν τους αριθμούς τους. Πού να ξέρω εγώ αριθμούς; Σήκωσα το μανίκι και τους έδειξα τον αριθμό του Αουσβιτς. Αυτόν μόνο θυμάμαι τους είπα και έφυγα...».

Η καλή της τύχη θα της στεί-

λει στον δρόμο της τον Σαμουήλ, το γειτονόπουλο που είχε διαφύγει στα βουνά, τον οποίο και θα παντρευτεί. Μαζί θα ξεκινήσουν το σκληρό ταξίδι της επιβίωσης.

Η αδερφή της Ευτυχία, θα παντρευτεί ένα Εβραίοπουλο από τα Γιάννενα που είχε συλληφθεί από τους Γερμανούς εκείνη την ημέρα, αλλά στην διαδρομή προς την Λάρισα δραπέτευσε, έφυγε στα βουνά και εκεί εντάχθηκε στο ΕΑΜ.

Όταν επέστρεψε θέλησε να ανοίξει ένα καφεκοπτείο, το οποίο ονόμασε ο «Δραπέτης», για να θυμίζει την παράτολμη ενέργεια που του έσωσε την ζωή. «Για την επιγραφή αυτή τον έστειλαν εξορία στην Μακρόνησο ως κομμουνιστή, ενώ δεν ήταν!», λέει για τον γαμπρό της η Εσθήρ.

Με τον Σαμουήλ, που μάζεε παλιοσίδερα και έφτιαχνε κούνιες, απέκτησε ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Η μοίρα όμως θα συνεχίσει τα χτυπήματά της στην Εσθήρ. Ο γιος της θα πεθάνει σε ηλικία τριάντα τεσσάρων χρόνων και η κόρη της θα φύγει στα τέλη της δεκαετίας του 60 για το Ισραήλ, αηδιασμένη, όπως λέει, από την στάση ενός καθηγητή στο Γυμνάσιο, ο οποίος την αποκάλεσε «παλιοεβραία»...

Εκεί θα αποκτήσει έναν γιο, ο οποίος θα σκοτωθεί στα είκοσι του χρόνια πολεμώντας ως κληρωτός με τον ισραηλινό στρατό εναντίον της Χεζμπολάχ στον Λίβανο.

Στην μικρή πολυκατοικία, στην διασταύρωση των οδών Αννης Κομνηνού και Γιοσεφ Ελιγιά, όπου της παραχώρησε ένα διαμερισμάκι η Εβραϊκή Κοινότητα,

η Εσθήρ Κοεν, έχοντας στο πλευρό της τον Σαμουήλ, διανύει τα βαθειά γηρατειά της.

«Θα φύγω με ένα μεγάλο γιατί. Γιατί μας τα έκαναν όλα αυτά; Γιατί μας συμπεριφέρθηκαν οι δικοί μας άνθρωποι μ' αυτόν τον τρόπο; Γιατί δεν θα έχω κανέναν να με πλύνει και να με συνοδέψει μέχρι νεκροταφείο;...».

Η Εσθήρ Κοέν, έφυγε από τη ζωή, τελικά, σήμερα

1.12.2020, σε ηλικία ενενήντα έξι χρονών, παίρνοντας μαζί της το «μεγάλο γιατί». Την είχα συναντήσει στο σπίτι της στα Γιάννενα, τον Μάρτιο του 2014, στο πλαίσιο ρεπορτάζ για την επίσκεψη του προέδρου της Γερμανίας Γκάουκ με αφορμή το Ολοκαύτωμα από τους Γερμανούς του χωριού Λιγγιάδες, ο οποίος και είχε ζητήσει να την συναντήσει. Μαζί με μια άλλη ομόθρησκή της η Εσθήρ ήταν οι τελευταίες εν ζωή από τους Εβραίους των Ιωαννίνων που επέζησαν του Ολοκαυτώματος.

In memoriam και για το «ποτέ πια», επαναφέρω την συνέντευξη-ποταμό που μου έδωσε τότε και δημοσιεύτηκε στην «Κ».

Υπογραμμίζω το αίτημά της στον Γερμανό πρόεδρο: **«Παράκαλεσα τις διερμηνείς του να του πουν ότι το ελάχιστο που πρέπει να κάνουν είναι να δώσουν λεφτά να γραφτούν βιβλία για να διαβάζουν και να μαθαίνουν τα μικρά παιδιά, ώστε να μην επαναληφθούν τέτοια εγκλήματα, γιατί δυστυχώς η ιστορία δείχνει να επαναλαμβάνεται».**

(Καθημερινή, 1.12.2020)

Εβραίες γυναίκες στην Εθνική Αντίσταση

και η θρυλική καπετάνισσα Σαρίκα της Εύβοιας

Του ΣΤΙΒΕΝ ΜΠΟΥΟΥΜΑΝ

↑ ΠΟΛΛΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ στις μαχητικές μονάδες του ΕΛΑΣ που διακήρυσσε την απελευθέρωση του θηλυκού φύλου από τα δεσμά της πατριαρχίας. Το επαναστατικό αυτό μήνυμα υποστηρίχτηκε απρόθυμα και από άνδρες χωρικούς οι οποίοι γίνονταν με αυτόν τον τρόπο κοινωνοί της νέας τάξης πραγμάτων που εισήγαγε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στα βουνά που βρίσκονταν υπό τον έλεγχό του. Το τέλος του πολέμου,

ωστόσο, σήμανε και την απόρριψη τέτοιου είδους μηνυμάτων. Η ελληνική Δεξιά και οι Βρετανοί καταδίκασαν την αριστερή Αντίσταση ως κομμουνιστική, διευκολύνοντας, έτσι, τους άντρες στα χωριά να επανακτήσουν την κυριαρχία τους πάνω στις γυναίκες τους. Ανέρχονται, όμως, σε δεκάδες χιλιάδες οι γυναίκες που δεν δέχθηκαν να εκχωρήσουν το δικαίωμά τους στην ισότητα. Πολλές από αυτές πέρασαν μία ή δύο δεκαετίες στη φυλακή μετά τον πόλεμο, επειδή αρνήθηκαν να απολογηθούν για τη συμμετοχή τους στην Αντίσταση και την επανάστασή της.

Ο Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο στα χρονικά της διαμάχης με την εμφάνιση γυναικών μαχητριών, ιδιαίτερα στα αντιστασιακά κινήματα που κατευθύνονταν από κομμουνιστές. [...] Οι περιπτώσεις αρκετών Εβραίων γυναικών παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κυρίως διότι οι Εβραίοι δεν αναφέρονται ούτε στη γενικότερη βιβλιογραφία για

την Αντίσταση, ούτε στις νεώτερες μελέτες για τις γυναίκες στο αντάρτικο. Η **Ντόρα Μπουρλά** πολέμησε στα βουνά της Μακεδονίας και ήταν γνωστή στους συμπολεμιστές της ως Ταρζάν. Μία άλλη Ντόρα, η **Ραμπάν**, ανήκε σε μια μάχιμη μονάδα τριάντα γυναικών.[...]

Άλλες Εβραιοπούλες αναδείχτηκαν σε σημαντικές θέσεις στον ΕΛΑΣ λόγω της δυναμικής

τους προσωπικότητας. Η **Κάρμεν Κάκις** από τη Δράμα, για παράδειγμα, με τα κόκκινα μαλλιά και τη γλυκιά φωνή της στο τραγούδι, ήταν καπετάνισσα, εντεταλμένη να στρατολογεί γυναίκες στην Αντίσταση⁽¹⁾. Πολλές φορές την έστειλαν στη Σκόπελο για ανάπαυση⁽²⁾ όπου έμενε με τη **Λιλή Μιτράνη**. Η Μιτράνη ήταν δασκάλα από τη Θεσσαλονίκη που είχε ζητήσει από την κυβέρνηση μετάθεση σε μία ασφαλή περιοχή όπου θα μπορούσε να διδάσκει φανερά ως Εβραία. Αυτό κατόρθωσε να κάνει στη Σκόπελο όπου παρέμεινε καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Παράλληλα, ανήκε στη Αντίσταση και προσέφερε κατά καιρούς τη φιλοξενία της σε όσους συναγωνιστές την είχαν ανάγκη⁽³⁾. Ύστερα από την αποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα, βρετανικές και ελληνικές δυνάμεις τους αντικατέστησαν, συνοδευόμενες από δυτικούς δημοσιογράφους.

ΠΑΡΑΚΑΤΩ θα δούμε αναφορές Βρετανών και Παλαιστινίων δημοσιογράφων. Εδώ θα σταθούμε στην

ιστορία μιας καπετάνισσας, της **Σάρας Γεοσούα**, όπως την έγραψε ο ατρόμητος Ελληνοαμερικανός ανταποκριτής Κωνσταντίνος Πούλος, που μπήκε στην Ελλάδα στα μέσα Αυγούστου 1944 και βρισκόταν ήδη στην Αθήνα μία μέρα πριν φτάσουν οι βρετανικές δυνάμεις⁽⁴⁾.

«Αθήνα, 23 Οκτωβρίου
(ΟΝΑ - ραδιοφωνικώς)

Η ΣΑΡΙΚΑ Γ, μία δεκαοχτάχρονη Ελληνοεβραία από τη Χαλκίδα, είναι λοχαγός μιας διμοιρίας Ελληνίδων ένστολων ανταρτισσών που βρίσκονται στο νησί της Εύβοιας. Φορώντας ένα ζευγάρι μπότες Βρετανού στρατιώτη και κασκέτο, καθώς και σακάκι και στολή ιππασίας φτιαγμένη από Αμερικανική κουβέρτα, οδηγεί τη διμοιρία της κάθε μέρα στις επιχειρήσεις που διατάζει το αντάρτικο σύνταγμα στο οποίο ανήκει. Είναι μια κοντή, γεροδεμένη κοπέλα με σκούρα μαλλιά και γαλανά μάτια. Τρέχει σαν άντρας και μπορεί να κατεβάσει με το τουφέκι ένα καρύδι από ένα δέντρο σε απόσταση 200 γιάρδων. Δίνει οδηγίες βηματισμού στη διμοιρία της που κατεβαίνει το βουνίσιο μονοπάτι με τόνο ζωηρό και υπερήφανο· άλλοτε φωνάζοντας ένα σταθερό «Επ, Επ, Επ», κι άλλοτε κρατώντας το ρυθμό με το μπράτσο της. Μόνο μετά την παράδοση των Ελλήνων στους Ιταλούς αναγκάστηκε να διαφύγει στα βουνά. Από εκεί, ντυμένη σαν χωρική, γυρνούσε πότε-πότε πίσω στην γερμανοκρατούμενη Χαλκίδα για να μαζέψει πληροφορίες για το αντάρτικο σύνταγμά της. Όταν

Η οικογένεια Κάκις από τη Δράμα. Όλα τα παιδιά συμμετείχαν στην Αντίσταση. Ο μεγαλύτερος, ο Ζακ (αριστερά), εντάχθηκε στο ΕΑΜ, τα δύο μικρότερα αδέρφια, Φρέντερικ και Αλμπέρ, στην ΕΠΟΝ και η Κάρμεν (δεξιά) στον ΕΛΑΣ.

αυτό έγινε πολύ επικίνδυνο, άρχισε να διδάσκει σε σχολεία στο βουνό. Κατόπιν πήγε να εργαστεί στα κεντρικά γραφεία της Αντίστασης. Και αργότερα, όταν οργανώθηκε λόχος ανταρτισσών, διάλεξαν αυτήν για λοχαγό τους.

Από ολόκληρη τη μεγάλη οικογένειά της, από όλες τις αδελφές και τους γαμπρούς και τους θείους, μόνο αυτή και η μητέρα της έχουν μείνει. «Αυτή είναι η πατρίδα μου», μου είπε η Σαρίκα. «Εδώ γεννήθηκα και μεγάλωσα. Οι Έλληνες είναι ο λαός μου, ο αγώνας τους είναι αγώνας μου. Εδώ ανήκω».

Η ΣΑΡΙΚΑ είναι μία από έναν απίστευτο αριθμό Ελληνίδων που συμμετείχαν στην ατρόμητη Αντίσταση. Καμιά φορά δημιουργείται η εντύπωση ότι στα βουνά υπήρχαν πιο πολλές γυναίκες από άντρες⁽⁵⁾.

Είδα οργανώτριες, μαγείρισσες, πλύστρες, κοινωνικές λειτουργούς και νοσοκόμες να εκτελούν τα καθήκοντά τους ακούρα-

στες κάτω από τις πιο δύσκολες συνθήκες. Δούλευαν δέκα έως δώδεκα ώρες την ημέρα οργανώνοντας γυναικείες επιτροπές περίθαλψης, σχολεία, βρεφικούς σταθμούς, κλινικές και νοσοκομεία στις ανταρτοκρατούμενες περιοχές της Ελλάδας.

Παρακολούθησα μια διαδήλωση τεσσάρων χιλιάδων γυναικών και δεκαεφτά ιερέων, μαζεμένων από διάφορες περιοχές που εκτεινόταν σε μία ακτίνα τριανταπέντε χιλιομέτρων, να βαδίζουν προς ένα χωριό που βρισκόταν κάτω από την κυριαρχία των Ναζί για να απαιτήσουν την απελευθέρωση δεκάδων ομήρων. Δεν πέτυχαν τον στόχο τους, αλλά καθώς εγώ έφευγα εκείνες συζητούσαν για τα λάθη τακτικής που είχαν κάνει και σχεδίαζαν μία μεγάλη μαζική διαδήλωση καλώντας κι άλλες γυναίκες από άλλα χωριά.

ΣΤΗ ΡΟΥΜΕΛΗ πολλοί μου διηγήθηκαν την ιστορία της Αριάδνης Ντάλαρη, μιας οδοντιάτρου από τη Λαμία που την βασάνιζαν οι Ναζί για δεκαπέντε ημέρες, προσπαθώντας να την κάνουν να μιλήσει για την Αντίσταση. Αφού δεν κατάφεραν να την κάνουν να λυγίσει, την έστησαν στον τοίχο και την τουφέκισαν.

Δίπλα της στεκόταν μια ομάδα

δα γυναικών που τραγουδούσε αντάρτικα τραγούδια. Δηγούνται επίσης την ιστορία μιας άλλης γυναίκας από τη Ρούμελη, της Αγγελικής Μοντεσάντου, που καταδικάστηκε σε θάνατο για αντιστασιακές πράξεις. Όταν ανέβηκε στην εξέδρα έβαλε η ίδια τη θηλιά γύρω από τον λαιμό της, την έσφιξε και φώναξε: «Πεθαίνω ευτυχής γιατί πεθαίνω για την πατρίδα μου».

Παρακολούθησα μια γυναίκα οργάνωση περίθαλψης να πηγαίνει από χωριό σε χωριό μαζεύοντας φαγητό και παλιά ρούχα για τις οικογένειες των οποίων τα σπίτια είχαν καεί από τους Γερμανούς. Μετά το πέρασμα των Ναζί, είδα τις γυναίκες να ξεθάβουν σάκους σιτάρι από τις κρυψώνες τους, κάτω από τα χωμάτινα πατώματα των σπιτιών τους.

Σε άλλα μέρη είδα γυναίκες να κουβαλούν φαγητό και πολεμοφόδια σε απομονωμένα φυλάκια και φρουρές ανταρτών».

Ο ΠΟΥΛΟΣ ήταν ένας ενεργητικός και επιθετικός ανταποκριτής, με καλό μάτι και καλή πένα. Χωρίς αμφιβολία έφερε πίσω μαζί του και πολλές άλλες καλές ιστορίες τις οποίες, όμως, δεν πρόλαβε να αναλύσει ή να καταγράψει. Ήταν, όμως, ο πρώτος που κατέγραψε για τους Συμμάχους – ήδη από τον καιρό του πολέμου – την ιστορία των ηρωικών γυναικών που υπηρέτησαν την Ελλάδα κατά την Κατοχή. Άλλες ιστορίες και αναλύσεις βγήκαν στο φως πενήντα χρόνια αργότερα από τις Αλταμيرانό, Χαρτ, Φουρτουνη και άλλους⁽⁶⁾.

Η καπετάνισσα Σαρίκα (Σάρα Γεοσούα, νυν Φόρτη) στην Αντίσταση.

Οι ιστορίες των Εβραίων γυναικών, ωστόσο, παρέμειναν καταγεγραμμένες μόνο στην προφορική μνήμη, ή θάφτηκαν σε μεταπολεμικές καταθέσεις ή δυσεύρετες εκδόσεις στα εβραϊκά. Η μορφή της Σαρίκας ήταν πολύ γνωστή στους δημοσιογράφους των Συμμάχων, αν και ο Πούλος ήταν ο μόνος που της πήρε συνέντευξη και έγραψε ότι ήταν Εβραία.

Εξαιτίας του μεταπολεμικού κατατρεγμού των πρώην ανταρτών, η Σαρίκα μετανάστευσε στην Παλαιστίνη το 1946 και επέστρεψε σε έναν πιο συμβατικό τρόπο ζωής. Αυτή η πρώην καπετάνισσα στο αρχηγείο του ΕΛΑΣ στην Εύβοια, παντρεύτηκε τον Μαρτσέλο Φόρτη και έκανε οικογένεια. Αργότερα έδωσε συνέντευξη για τα ισραηλινά αρχεία.

Όπως φαίνεται από την παρακάτω περιλήψη, ο Πούλος είχε μόνον επιφανειακή γνώση γι' αυτήν την αξιοθαύμαστη νεαρή κοπέλα.

Η ΣΑΡΙΚΑ (Σάρα Γεοσούα) ήταν αριστούχος μαθήτρια και ηγετική φυσιογνομία στο γυμνάσιό της στη Χαλκίδα, την πρωτεύουσα της Εύβοιας. Ήταν ανηψιά του αντισυνταγματάρχη Μορδοχαίου Φριζή, που σκοτώθηκε στην Πρεμετή ενώ ήταν επικεφαλής επίθεσης ενάντια στους Ιταλούς εισβολείς.

Όταν ήταν μόλις δεκαπέντε χρόνων, διέφυγε με τη μητέρα της στους γειτονικούς λόφους καβάλα σε ένα γαϊδούρι και βρήκε καταφύγιο στο χωριό Στενή, όπου δίδασκε στις γυναίκες ανάγνωση και γραφή ενώ, παράλληλα, προσπαθούσε να αφυπνίσει τη θηλυκή τους συνείδηση.

Τέτοιες δραστηριότητες, που κατά κανόνα εκτελούνταν από τις κοπέλες της ΕΠΟΝ, αποτελούσαν τον πυρήνα της συμμετοχής της Αντίστασης στην κοινωνική επανάσταση που δονούσε την ελληνική ενδοχώρα κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Οταν ειδοποιήθηκε ότι οι Γερμανοί άρχισαν να σαρώνουν την περιοχή, ο σύνδεσμός της την πήγε στα βουνά, όπου η Σαρίκα άρχισε να δρα πιο ενεργά. Κρέμασε πάνω της δύο φουσεκλίκια και πήγαινε από χωριό σε χωριό και εξηγούσε την Αντίσταση στις γυναίκες. Κατάφερε έτσι να οργανώσει μια μονάδα από νεαρές κοπέλες, που αρχικά υπηρετούσαν ως βοηθητικές στους στρατώνες, δουλεύοντας στην κουζίνα, στο πλυσταριό κ.λπ.

Αργότερα, τους έμαθαν να χει-

ρίζονται τα όπλα και να παρασκευάζουν κοκτέιλ Μολότωφ (μπουκάλια γεμάτα βενζίνη με στουπί που ανάβονταν και ανατινάζονταν).

Βρετανοί παρατηρητές περιέγραψαν αργότερα με θαυμασμό το παράδοξο θέμα μιας μικροκαμωμένης κοπελίτσας μπροστά στην οποία συντάσσονταν για επιθεώρηση άνδρες μαχητές δυο μέτρα μπόι.

ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 1944 ήταν έτοιμες να αναλάβουν δράση. Η καπετάνισσα Σαρίκα και οι δώδεκα επίλεκτες κοπέλες της αποτέλεσαν ιδιαίτερη διμοιρία αντιπερισπασμού στην Αντίσταση. Όταν προγραμμαζόταν μια ενέργεια ενάντια στους Γερμανούς, η Σαρίκα και η μονάδα της πήγαιναν με κοκτέιλ Μολότωφ σε ένα μακρινό χωριό όπου «παρίσταναν» την μονάδα επίθεσης. Οι Γερμανοί ανταπέδιδαν.

Οι κοπέλες εξαφανίζονταν αφού θεωρούνταν υπεράνω πάσης υποψίας και η κύρια δύναμη της Αντίστασης εκτελούσε την ενέργειά της αλλού. Μια φορά την έστειλε ο διοικητής της στο χωριό Κάμπια, του οποίου ο τοπικός ιερέας ήταν πληροφοριοδότης των Γερμανών. Ντυμένη ως χωρική, η Σαρίκα τού είπε πονηρά ότι είχε κάτι να εξομολογηθεί αλλά ντρεπόταν να το κάνει σε τέτοιο ιερό χώρο. Μόλις ο ιερέας βγήκε από την εκκλησία, οι αντάρτες τον συνέλαβαν. Η ιστορία διαδόθηκε γρήγορα στη γύρω περιοχή και η φήμη της μονάδας και της Εβραίας αρχηγού

Οι εθελόντριες νοσοκόμες του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού Έλλη Σακκή-Δεκάστρο και Άννα Κοέν-Αντζελ (δεξιά) στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο του Βόλου, το 1941.

της αυξήθηκε ανάλογα.

Όταν οι Γερμανοί έμαθαν ότι η «δασκάλα» δρούσε έξω από το χωριό Στενή, έστειλαν έναν καταδότη για να την αποκαλύψει. Αντί για την Σαρίκα, όμως, έπιασε την ξαδέλφη της, την **Μέντη Μόσκοβιτς**, που ήταν επίσης δασκάλα. Είχε κάνει το λάθος να ζητήσει τη «δασκάλα». Οι Γερμανοί την συνέλαβαν και κατέστρεψαν το σπίτι όπου κρυβόταν. Στον καταδότη έδωσαν το προνόμιο να δολοφονήσει την Μέντη, αφού πρώτα την κακομεταχειρίστηκαν βάνουσα και την βασάνισαν. Όταν η Σαρίκα έμαθε τα καθήκαστα της τραγωδίας ζήτησε από τον διοικητή της την άδεια να πάρει εκδίκηση.

Οι αντάρτες έμαθαν την ταυτότητα του καταδότη και η Σαρίκα πήγε στο χωριό. Στον δρόμο συνάντησε τον καταδότη και τον ρώτησε για την ξαδέλφη της.

Εκείνος απάντησε, «επιτέλους την ξεφορτωθήκαμε την Εβραία δασκάλα». Η Σαρίκα έβγαλε το πιστόλι της και τον σκότωσε. Αυτή η πράξη ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τον θρύλο γύρω από το πρόσωπό της.

Κάποτε ήρθε η πληροφορία ότι οι Γερμανοί σχεδίαζαν μπλόκο στα περικόρια της Χαλκίδας. Η Σαρίκα στάλθηκε να προειδοποιήσει τους κατοίκους. Σκαρφάλωσε σε μια στέγη και με ένα μεγάφωνο κάλεσε τους χωρικούς να διαφύγουν προς τους αντάρτες. Η νεανική της

φωνή βρήκε απήχηση και οι νεαροί μπήκαν στην Αντίσταση.

Όταν οι Γερμανοί αποχώρησαν από την Ελλάδα, η Σαρίκα γύρισε στη Χαλκίδα όπου συνέχισε να δουλεύει με τους νέους. Καθώς οι πρώην αντάρτες δεν έχαιραν της εκτίμησης των νέων ηγετών της Ελλάδας, η Σάρα σύντομα συνελήφθη, αλλά την έσωσε η φήμη της.

Ο ανακριτής την συμβούλευσε να σπεύσει στον τοπικό Ραββίνο και να του ζητήσει να την στείλει στην Αθήνα, απ' όπου μπόρεσε να εγκαταλείψει την Ελλάδα. Από το 1946 ζει στα περικόρια του Τελ Αβίβ με την οικογένειά της.

Σημειώσεις-Παραπομπές:

1. Περισσότερα στοιχεία για την Κ. Κ. μπορεί να βρει κανείς στα απομνημονεύματα του αδερφού της, Φρέντερικ Κάκις, Legacy of Courage. A Holocaust survival

story in Greece, Bloomington, Indiana, 2003. (Ελληνική έκδοση Η κληρονομιά του θάρρους, εκδ. Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2007). Η μητέρα τους ήταν γυναίκα έξυπνη και ανεξάρτητη και η υπόλοιπη οικογένεια πήρε ενεργό μέρος στο αντάρτικο.

2. Η μητέρα της και οι δύο νεώτεροι αδελφοί της κρύβονταν στη γειτονική Σκιάθο. Τα αγόρια ανήκαν στην νεολαία του ΕΛΑΣ, την ΕΠΟΝ
3. Συνέντευξη με την κόρη της, Γέτη Μιτράνη. Η οικογένεια Μόλχο κρύφτηκε επίσης στη Σκόπελο, όπως αφηγήθηκαν σε συνέντευξη στο βιβλιοπωλείο τους το 1998. Κατά τη διάρκεια του πολέμου αγνοούσαν οι μεν την ύπαρξη των δε. Μετά τον πόλεμο, ο γιος του Μόλχο ξανάνοιξε το βιβλιοπωλείο και προσέλαβε την Νταϊζη Καρασσο – Μωσέ, μέχρι που αυτή μετανάστευσε με την οικογένειά της.
4. Constantine Poulos, «Report on Greece», Taminent Library, New York University, Box I, File 39, σελ. 21-23 (ανατύπωση με άδεια του αρχειοφύλακα της βιβλιοθήκης Taminent). Ο Πούλος μπήκε στην Ελλάδα από την Τουρκία με ένα καΐκι του OSS και έγραψε σειρά από άρθρα με βάση τις εκτενείς περιηγήσεις του στην κατεχόμενη Ελλάδα.
5. Βλ. τη διδακτορική διατριβή της Deborah Renee Altamirano, *Up in arms: The lives and times of women activists in the World War II Greek Resistance*, University of California at Santa Barbara, March 1993. Η Altamirano υποστηρίζει ότι το ένα τρίτο του γυναικείου πληθυσμού ήταν αναμειγμένο σε αντιστασιακές ενέργειες.
6. Βλ. προηγούμενη σημείωση, Eleni Fourtouni, *Greek Women in Resistance*, New Haven, 1985. Janet Hart, *New Voices in the Nation. Women and the Greek Resistance, 1941-1964*, Ithaca, 1996.

* Το παραπάνω κείμενο είναι απόσπασμα από το βιβλίο του Steven Bowman, «**Η αντίσταση των Εβραίων στην κατοχική Ελλάδα**», μετάφραση Ισαάκ Μπενεμαγιόρ, Εκδ. ΚΙΣΕ, Αθήνα 2012, σελ. 70-76.

** Οι φωτογραφίες προέρχονται από το Αρχείο του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος.

Η Αντίσταση και το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων στο θεατρικό μονόπρακτο του Γιώργου Κοτζιούλα:

Τα πάθη των Ελλήνων Εβραίων (1944)

Της ΞΕΝΙΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ

➤ Η δημόσια ιστορία του Ολοκαυτώματος και η διαχείριση της τραυματικής του μνήμης βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της σύγχρονης κοινωνίας. Η προσέγγιση της Shoah μέσω του θεάτρου αποτελεί ζητούμενο της εποχής. Πολλές θεατρικές παραστάσεις παρουσιάζονται στις σκηνές ελληνικών πόλεων και σημειώνουν σημαντική εμπορική επιτυχία. Το μονόπρακτο θεατρικό έργο του λογοτέχνη Γιώργου Κοτζιούλα, δημιουργού της γενιάς του μεσοπολέμου, «*Τα πάθη των Εβραίων*» επανεκδόθηκε το 2020 από τον εκδοτικό οίκο *Επέκεινα*. Η επιμέλεια έγινε από τον συγγραφέα και ερευνητή του ελληνικού εβραϊσμού Κώστα Μιχαλάκη με πρόλογο του Λέοντος Ναρ και τίτλο: «*Τα πάθη των Εβραίων*» του Γιώργου Κοτζιούλα. Ένα μονόπρακτο με μεγάλη αξία.

Ο Μιχαλάκης είναι από τους πρώτους Έλληνες ερευνητές του ελληνικού εβραϊσμού. Ασχολείται με την μελέτη ιστορικών αρχείων από τη δεκαετία του '90¹, όταν ξεκίνησε η περίοδος αφύπνισης του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος για την εβραϊκή ιστορία και το Ολοκαύτωμα

με τη δημοσίευση των πρώτων επιστημονικών μελετών και τη διεξαγωγή των πρώτων συνεδρίων. Ερευνά συστηματικά την ιστορία της εβραϊκής κοινότητας των Τρικάλων, τόπο καταγωγής του, και έχει δημοσιεύσει και σχετική μελέτη του με τον τίτλο: «*Εβραϊκή Κοινότητα Τρικάλων 1881-1940. Προσπάθεια ανάπλασης μιας εποχής*» (εκδόσεις Τύποις, 2014). Ενώ, στα ερευνητικά του ενδιαφέροντα συγκαταλέγεται και η ιστορία της Εθνικής Αντί-

1 Το 2001 εκπόνησε τη μεταπτυχιακή του έρευνα στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. με τον τίτλο: «*Κοινωνική διαστρωμάτωση της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης από το 1856 ως το 1912*» (αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία).

στασης². Η ενασχόλησή του με τα *Τα πάθη των Εβραίων* αποτελεί μία προσπάθεια ανάδειξης μίας άλλης οπτικής της Αντίστασης.

Τα πάθη των Εβραίων αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και δημιουργίας κατά τη διάρκεια

της θητείας του ποιητή στη Λαϊκή Σκηνή της VIII Μεραρχίας, της οποίας Καπετάνιος ήταν ο Κόζιακας (Θωμάς Πάλλας), συνιστώντας ένα γνήσιο δείγμα του «Ελληνικού Λαϊκού θεάτρου».

Ο δεινός φιλόλογος και μεταφραστής Κοτζιούλας διηύθυνε τη Λαϊκή Σκηνή γράφοντας ο ίδιος τα έργα και οργανώνοντας τους ηθοποιούς από την ομάδα των ανταρτών. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από τον ρεαλισμό και την σάτιρα, ενώ διαπνέονται από ηθογραφικές αναζητήσεις. Ο συγγραφέας θίγει διακωμωδώντας επίκαιρα γνωστά και άγνωστα γεγονότα. Τα έργα του παίζονταν σε κάθε περιοδεία του θιάσου στα χωριά της Ηπείρου, με στόχο τόσο την ψυχαγωγία των ανταρτών, όσο και τον προβληματισμό των κατοίκων της υπαίθρου.

Ο Κοτζιούλας προσδοκούσε στην ανύψωση του πολιτιστικού επιπέδου των ανθρώπων της

Ο Γιώργος Κοτζιούλας

επαρχίας, στην πληροφόρησή τους για το έργο της αντίστασης και στην ενίσχυση του αγωνιστικού φρονήματος.

Τα πάθη των Εβραίων εντάχθηκαν στο βιβλίο «*Θέατρο στα Βουνά*» (εκδόσεις Θεμέλιο, 1976)³ για το συλλογικό έργο του Κοτζιούλα σε επιμέλεια του γιου του, Κώστα Κοτζιούλα. Η αναζωπύρωση του ερευνητικού ενδιαφέροντος για το λογοτεχνικό του έργο αποδεικνύεται από την έκδοση νέων μελετών, όπως της Αθηνάς Βογιατζόγλου «*Ποίηση και πολεμική. Μια βιογραφία του Γιώργου Κοτζιούλα*» (εκδόσεις Κίχλη, 2015). Ο πρώτος συλλογικός τόμος με μελέτες για το έργο του δημοσιεύτηκε το 2018 με τίτλο: «*Ο Γιώργος Κοτζιούλας και το συγγραφικό του έργο*» (εκδόσεις *Δρόμων*). Ακολούθησε το ειδικό αφιέρωμα του περιοδικού *Ένεκεν*

«*Από τη μελαγχολία στο πνεύμα της Αντίστασης. Γιώργος Κοτζιούλας*»⁴.

Ο Κοτζιούλας ήταν αυτόπτης μάρτυρας του αντιστασιακού αγώνα των Ελλήνων Εβραίων. Ο αυτοβιογραφικός

λόγος του συνιστά μία πρωτογενή ιστορική πηγή. Οι θεατρικοί του διάλογοι αποτελούν ένα μοναδικό «τεκμήριο», μία

λογοτεχνική μαρτυρία ιστορικής σημασίας, καθώς ο λογοτέχνης εξιστορεί τα βιώματά του. Ο τίτλος *Τα πάθη των Εβραίων* παραπέμπει στην χριστιανική παράδοση, στα «πάθη του Χριστού», με την οποία ήταν διαποτισμένη η πολιτική της οργάνωσης του ΕΑΜ που απευθυνόταν στο κοινό της ελληνικής υπαίθρου με τις βαθιά ριζωμένες χριστιανικές πεποιθήσεις.

Το σενάριο επιτυγχάνει αριστοτεχνικά την ενημέρωση των θεατών για την «τύχη» των Εβραίων-θυμάτων. Η αφηγηματική αναπαράσταση του διωγμού και της δυσκολίας της διάσωσης των Ελλήνων Εβραίων, και μέσω της ένταξής τους στο ΕΑΜ, με την τεχνική του διαλόγου αναδεικνύ-

2 Ο Μιχαλάκης το 2007 εξέδωσε τη μελέτη του για την Εθνική Αντίσταση με τίτλο: «*Καπετάν Κόζιακας: ο ξεχασμένος ήρωας της Εθνικής Αντίστασης Θωμάς Πάλλας*» (εκδόσεις Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις).

3 Τρίτη επανέκδοσή του από τις εκδόσεις *Δρόμων* το 2014

4 Διπλό τεύχος του περιοδικού, Αύγουστος και Σεπτέμβριος 2018

ει τον καθοριστικό ρόλο των πολιτικών, κοινωνικών και ιδεολογικών παραγόντων στην εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων.

Ο Κοτζιούλας μας πληροφορεί για τις πλαστές ταυτότητες ως μέσο διαφυγής, τον χρηματισμό χριστιανών για την απόκρυψη Εβραίων συμπολιτών τους, κυρίως στα χωριά, την βοήθεια ορισμένων χριστιανών και την ένταξη στην Αντίσταση πολλών Εβραίων. Παρουσιάζεται η καθημερινότητα των Εβραίων, τα ιδεολογικά και κοινωνικά θέματα που απασχολούν τις εβραϊκές κοινότητες, όπως η πολιτική αντιπαράθεση μεταξύ σιωνισμού και σοσιαλισμού και οι πολιτικές θέσεις για την ανάγκη ίδρυσης εβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη. Δεν παραλείπονται και οι αναφορές σε αντισημιτικά στερεότυπα της ελληνικής κοινωνίας. Ανεπιθύμητοι συμπατριώτες οι Εβραίοι παρουσιάζονται σατιρικά ως φιλοχρήματοι, δολοπλόκοι, απόμακροι προς την χριστιανική κοινότητα και αδιάφοροι για την Αντίσταση, προκαταλήψεις που καταρρίπτονται από την έκβαση του μονόπρακτου.

Η σχέση του Κοτζιούλα με τους Εβραίους ήταν ακόμη βαθύτερη, όπως αποδεικνύει το προσωπικό του αρχείο. Συνέβαλε στη διάσωση

Θέατρο στο βουνό, φωτογραφία του Σπύρου Μελετζή

δύο εβραϊόπουλων κατά τη διάρκεια της Κατοχής στην Αθήνα. Το ένα από τα δύο παιδιά είναι ο γνωστός συγγραφέας Μάριος Σούσης και το άλλο η αδελφή του, Νταΐζη Σούση.

Ο Κοτζιούλας ήταν από τους πρώτους λογοτέχνες που κατέγραψε μαρτυρίες Εβραίων, οι οποίοι γύρισαν από τα στρατόπεδα εξόντωσης τα έτη 1945-1946⁵, και που δημοσίευσε εν έτει 1947 ποίημα που περιέγραφε «σκηνές του χαλασμού των Εβραίων»⁶.

Ο Μιχαλάκης αποκαλύπτει την άγνωστη εικόνα των Εβραίων

ων στη λογοτεχνία του Κοτζιούλα, ο οποίος ήταν από τους πρώτους που πραγματεύτηκε τον διωγμό κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

Ο Μωυσής και ο Χαήμ γίνονται πρωταγωνιστές του έργου του, με σκοπό την οικείωση του «Άλλου». Τα δύο πρόσωπα της μυθοπλασίας αντιπροσωπεύουν τον πλούσιο έμπορο και τον φτωχό υπάλληλο Εβραίο, που έχουν κοινή «μοίρα», καταρρίπτοντας αρνητικά στε-

ρεότυπα. Η ετερότητα ακυρώνεται με την πλοκή της ιστορίας, της οποίας κεντρικό θέμα είναι η ένταξη των Ελλήνων Εβραίων οικειοθελώς στην Αντίσταση. Κλείνοντας, στο μυαλό του αναγνώστη κυριαρχεί το σύνθημα «*Ελληνας, Εβραίος και αριστερός*»⁷.

* Η **Ξένια Ελευθερίου** είναι υποψήφια διδάκτωρ Α.Π.Θ. - Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής. Για την μεταπτυχιακή της έρευνα με τίτλο: «*Η δημόσια ιστορία ως συγκρουσιακό θέμα: Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων στο διαδίκτυο*» (εκδ. Ταξιδευτής 2019) έλαβε το 2019 την Υποτροφία «*Αλμπέρτος Ναρ*» της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης.

5 Η μαρτυρία του Μιζάν Μιζάν περιλαμβάνεται στο βιβλίο: «*Όταν ήμουν με τον Αρη. Αναμνήσεις και μαρτυρίες*» (εκδόσεις *Αρόμων*, 2015).

6 «*Τσάρλι Τσάπλιν. Αφού είδαμε εμείς το «Δικτάτορα»*» στο περιοδικό *Νέοι Σταθμοί*.

7 Η αυτοβιογραφία του Μωυσή-Μιχαήλ Μπουρλά «*Ελληνας, Εβραίος και αριστερός*» (εκδόσεις Νησίδες, 2000).

Ένας άλλος Έλληνας «Σίντλερ»:

Ο πρόξενος Λουδοβίκος Σκάρπας στην Τεργέστη (1938-1940)

Ο **Λουδοβίκος Σκάρπας** γεννήθηκε στην Κέρκυρα στις 22 Μαΐου 1896. Ήταν ο πρώτος σύζυγος της Μαρίας Δεσύλλα-Καποδίστρια (25.3.1898 -15.8.1980), της πρώτης γυναίκας που εξελέγη Δήμαρχος στην Ελλάδα, στο νησί της Κέρκυρας. Απέκτησαν δύο κόρες και πήραν διαζύγιο το 1928. Ο Λ. Σκάρπας απεβίωσε το 1947 και είναι θαμμένος στην Κέρκυρα.

Η **Σίλβα Μπον** είναι ιστορικός. Έχει ερευνήσει το θέμα του Ολοκαυτώματος των Εβραίων της Ιταλίας και κυρίως της Τεργέστης κι έχει γράψει σχετικά βιβλία. Μετείχε στην Επιτροπή Ανσέλμι, που θεσπίστηκε το 1998 από την Ιταλική Κυβέρνηση, με σκοπό την έρευνα για την τύχη των εβραϊκών περιουσιών στη διάρκεια του Πολέμου.

➤ Ο Λουδοβίκος Σκάρπας, πρόξενος της Ελλάδας στην Τεργέστη της Ιταλίας από το 1938 έως το 1940, που βοήθησε πολλούς Έλληνες Εβραίους να διαφύγουν από τον κλοιό των φυλετικών φασιστικών νόμων, είναι ο πρωταγωνιστής του νέου βιβλίου της ιστορικού Σίλβα Μπον με τίτλο **«Λουδοβίκος Σκάρπας - Το ελληνικό προξενείο στην Τεργέστη στα χρόνια του Ολοκαυτώματος (1938-1940)»**, εκδ. Περιφερειακού Ινστιτούτου Ιστορίας της Αντίστασης και της Σύγχρονης Εποχής της Περιφέρειας Φριούλι - Βενέτσια - Τζούλια, Τεργέστη 2020 (*“Loudovikos Skarpas. Il Consolato Greco a Trieste negli anni della Shoah (1938-1940)”*, Irsrec Fvg, Trieste 2020).

Το βιβλίο, με εισαγωγή της καθηγήτριας Ιστορίας του Πανεπιστημίου της Τεργέστης Anna Maria Vinci και επίμετρο του Στάθη Λουκά, ερευνητή και εξέχοντος μέλους της Ελληνικής Κοινότητας της Τεργέστης, πα-

ρουσιάστηκε στις 7.10.20, σε εκδήλωση στην Τεργέστη.

Βασισμένη σε μια πληθώρα εγγράφων, που εξέτασε και επεξήγησε με τη σαφήνεια της έμπειρης ερευνήτριας που κινείται με άνεση στο αρ-

χειακό υλικό, η συγγραφέας προσφέρει μια πανοραμική άποψη των μεθόδων που εφάρμοσε ο Σκάρπας για να υπερασπιστεί ολόκληρες οικογένειες και να τις σώσει από την αντισημιτική τροπή που είχε λάβει το καθεστώς του Μουσολίνι με την έναρξη της ισχύος των φυλετικών νόμων, στις 18.9.1938.

Ο Σκάρπας, που είχε προηγουμένως υπηρετήσει ως πρόξενος στην Αλβανία, αναλαμβάνει τα διπλωματικά του καθήκοντα στο λιμάνι της Αδριατικής τον Μάρτιο του 1938, και λίγο αργότερα παίρνει την ευθύνη να ανατρέψει το πεπρωμένο όχι μόνον Ελλήνων Εβραίων –κυρίως Κερκυραίων- αλλά και άλλων εθνικοτήτων.

Για να τους συνδράμει κινείται «στην κόψη του ξυραφιού», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η συγγραφέας του βιβλίου, ανάμεσα στους λαβυρίθους της γραφειοκρατίας, παρακάμπτοντας οδηγίες και διαδικασίες, ψάχνοντας τα ‘παραθυράκια’ μιας σκληρής νομοθεσίας στην προσπάθειά του να βρει διέξοδο από τις καταπιεστικές διατάξεις. Πώς το κατάφερε; Μεσολαβώντας προς τις Αρχές, υπογράφοντας άδειες μετακίνησης, βοηθώντας ακόμη και οικονομικά τους απόδημους –κυρίως τις φτωχότερες οικογένειες- όλους όσους ήθελαν να εγκαταλείψουν την Τεργέστη και να επιστρέψουν στην Ελλάδα, είτε να καταφύγουν στην Παλαιστίνη ή –μέσω Λισαβώνας- να μεταναστεύσουν στις ΗΠΑ.

Η συμβολή του προξένου Σκάρπα είναι καθοριστική για την επιτυχία των στόχων αυτών. Οι πηγές που παρουσιάζονται στο βιβλίο αποτελούν αδιάσειστα τεκμήρια, σαφείς μαρτυρίες μιας δραστηριότητας που τελικά προκάλεσε στον πρόξενο μεγάλους μελάδες... Αρχικά ο Ιταλός Υπουργός Εξωτερικών Γκαλεάτσο Τσιάνο τον καλεί να εγκαταλείψει την Ιταλία και μετά η ίδια η Ελληνική πλευρά τον επιπλήττει, ζητώντας διευκρινίσεις για τις δραστηριότητές του και τον καλεί να απορρίπτει κάθε αίτημα για διαβατήριο που θα προέρχεται από Εβραίους.

Οπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Σίλβα Μπον, στην ομιλία της κατά τη βιβλιοπαρουσίαση, «το 1939, ο τότε υπουργός Εξωτερικών κόμης Γκαλάτσο Τσιάνο ζητά από τον Έλληνα πρόξενο της Τεργέστης Σκάρπα να αναχωρήσει από την Ιταλία εντός 24 ωρών, λόγω της ‘αντεθνικής’ του στάσης. Ωστόσο, ο Σκάρπας καταφέρνει να παραμείνει σε υπηρεσία τουλάχιστον μέχρι τις 28 Ιουνίου 1940. Μαζί του συνεργάζονται στενά ο επίτιμος υποπρόξενος Χρή-

στος Νικολαΐδης, ο εμπορικός σύμβουλος Αναστασάκης, και ο γραμματέας του Προξενείου Μεταλλινός. Στη συνέχεια καθήκοντα Προξένου αναλαμβάνει ο Νικολαΐδης».

Με επίγνωση ότι τα σύννεφα του πολέμου πυκνώνουν, ήδη από τις αρχές του 1940, ο Σκάρπας εντείνει τις προσπάθειές του προς τις δημόσιες υπηρεσίες και τις επιτροπές μετανάστευσης στην Ιταλία και το εξωτερικό προκειμένου να διασώσει όσο περισσότερους Εβραίους μπορεί, αλλά τα κανάλια επικοινωνίας που είχε δημιουργήσει κλείνουν σταδιακά και σύντομα θα διακοπούν διαπαντός. Το καλοκαίρι ο Σκάρπας θα αντικατασταθεί και με την κήρυξη πολέμου της Ιταλίας κατά της Ελλάδας, η επικοινωνία θα σταματήσει εντελώς.

Η πρεσβεία και το προξενείο της Ελλάδας έκλεισαν στις 31 Οκτωβρίου 1940 –λίγες ημέρες μετά την επίθεση της Ιταλίας εναντίον της Ελλάδας, στις 28 Οκτωβρίου 1940– και το προσωπικό επαναπατρίστηκε.

Από την ελληνική πλευρά, όπως αναφέρει άρθρο στην ιταλική εφημερίδα «Il Manifesto» (28/1/20 του Marino Calcinari, και «Εποχή» 16.2.20, μτφρ. Ιωσήφ Σινιγάλιας) «το 1938 μια εγκύκλιος της ελληνικής κυβέρνησης (45764/Δ/9) έδινε οδηγίες στις ελληνικές προξενικές αρχές να προβαίνουν σε επικύρωση διαβατηρίων ‘Ισραηλιτών αλλοδαπής υπηκοότητας’, μόνο στην περίπτωση που οι ίδιοι δήλωναν ότι επιθυμούσαν να επιστρέψουν στη χώρα έκδοσης του διαβατηρίου τους και μπορούσαν να αποδείξουν ότι διέθεταν προγενέστερη βίβα εισόδου σε χώρα που συνόρευε με την Ελλάδα. Από το 1938 μέχρι τις 10 Ιουνίου του 1940 όποιος διέφευγε από τη Γερμανία μπορούσε να επιβιβαστεί στη Γένοβα για να φτάσει στη Νέα Υόρκη. Μετά την είσοδο στον πόλεμο της Ιταλίας, ως συμμάχου του Τρίτου Ράιχ, αυτός ο δρόμος διαφυγής αποκλείστηκε και έτσι μόνον η Ελλάδα, χώρα ουδέτερη, μπορούσε να γίνει αναγκαστικός ενδιάμεσος προορισμός στην πορεία για την άλλη πλευρά του Ατλαντικού.

Η Ελλάδα, όμως, του Μεταξά δεν έτρεφε μεγάλη συμπάθεια για τους πρόσφυγες. Ήταν ακόμη ανοιχτές οι πληγές και ζωντανές οι μνήμες από τη μεγάλη μετανάστευση από τη Σμύρνη, μετά την ήττα του 1922 από τους Τούρκους. Οι Εβραίοι πρόσφυγες ήταν πρόσθετα πεινασμένα στόματα και θα μπορούσαν να γίνουν ένα δυσβάστακτο επιπλέον κόστος για τα ταμεία

του κράτους. Γι' αυτό οι Ισραηλίτες που έφταναν στην Ελλάδα θα έπρεπε να αποδείξουν ότι διέθεταν τα μέσα για την επιβίωσή τους, όταν θα κατάφερναν να φτάσουν στις ΗΠΑ και την εγγύηση συγγενών ή φιλανθρωπικών φορέων ότι εκεί θα κάλυπταν τις βασικές τους ανάγκες.

Την εποχή εκείνη στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη υπήρχαν δυο πολυάριθμες εβραϊκές κοινότητες που μπορούσαν να εγγυηθούν αυτές τις προϋποθέσεις και σε αυτές απευθύνθηκε ο πρόξενος Σκάρπας. Αυτό συνέβαινε μέχρι τον Ιούνιο του 1940, όταν εφτά οικογένειες Εβραίων μπόρεσαν να σαλπάρουν από την Τεργέστη για την Αθήνα. Τότε ο πρόξενος Σκάρπας λαμβάνει ένα κρυπτογραφημένο μήνυμα από το υπουργείο που επιπλήττει τη συμπεριφορά του και τον καλεί να αποφύγει από τούδε αυτή την δραστηριότητα.

Η ελληνική κυβέρνηση θορυβημένη από τον αυξανόμενο αριθμό αφίξεων Εβραίων στην Αθήνα με προέλευση από την Τεργέστη, ίσως φοβούμενη διπλωματικά αντίποινα από τη Ρώμη ή το Βερολίνο, αποφάσισε να μην εκτεθεί άλλο στην αντιμετώπιση αυτής της έκτακτης κατάστασης».

Με την έκδοση του βιβλίου, εκτός από το αρχαιολογικό υλικό που συνδέει σημαντικά ιστορικά γεγονότα του πολέμου, του φασισμού και των δεινών που υπέστησαν οι Εβραίοι, έρχεται στη δημοσιότητα η σπουδαία φυσιογνωμία του προξένου Σκάρπα, ο οποίος αδιαφορώντας για τις πιέσεις που του ασκήθηκαν, για τις συνέπειες στη σταδιοδρομία του, επέλεξε συνειδητά να μην υπακούσει, να μη συμμορφωθεί και να αντιδράσει στις βαρβαρότητες εναντίον των Εβραίων.

Πηγές:

- Ομιλία της Σίλβα Μπον κατά τη βιβλιοπαρουσίαση, ιστότοπος Odos, 11.12.2020
<https://www.odos.cloud/index.php/cultura/personaggi/351-il-console-greco-loudovikos-skarpas-trieste-1938-1940.html>
- Βιβλιοπαρουσίαση Giuseppe L. Manenti στον ιστότοπο της τοπικής εφημερίδας Il Piccolo, 8.10.20
<https://ilpiccolo.gelocal.it/tempo-libero/2020/10/08/news/l-avventura-di-loudovikos-skarpas-lo-schindler-che-aiuto-gli-ebrei-greci-a-trieste-1.39397363>
- Άρθρο του Marino Calcinari, στο Il Manifesto της 28/1/20 και αναδημοσίευση στην εφημερίδα «Εποχή», 16.2.20, σε μετάφραση Ιωσήφ Σινιγάλια.
<https://ilmanifesto.it/il-console-e-la-memoria-ritrovata/>
<https://www.epohi.gr/article/32242/epanakthsh-mnhmhsh>
- Αυγή, 19.11.20, του Στάθη Λουκά, «Ο Έλληνας Πρόξενος που έσωσε εβραϊκές οικογένειες στην Τεργέστη».

Εκδηλώσεις της Γερμανικής Προεδρίας του ΙΗΡΑ στην Κέρκυρα

➔ Στο πλαίσιο της τρέχουσας Γερμανικής Προεδρίας της Διεθνούς Συμμαχίας για τη Μνήμη του Ολοκαυτώματος (IHRA), η Πρεσβεία της Γερμανίας στην Ελλάδα, διοργάνωσε ένα τριήμερο πρόγραμμα εκδηλώσεων μνήμης για το Ολοκαύτωμα, που διεξήχθη στην Κέρκυρα, από τις 23 μέχρι τις 25 Οκτωβρίου 2020, με τη συνεργασία του Δήμου Κερκυραίων, του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος και της Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας.

Ήταν ένα πλούσιο και απαιτητικό, λόγω της πανδημίας, πρόγραμμα -που συνδύασε διαδικτυακές εκδηλώσεις αλλά και τοπικές, καθώς και δράσεις πολιτισμού, τέχνης, ιστορίας και λογοτεχνίας- και ανέδειξε την πολιτισμική κληρονομιά των Εβραίων της Κέρκυρας, αποτίοντας παράλληλα τιμή στα θύματα του Ολοκαυτώματος.

Από τις ομιλίες της Περιφερειάρχη Ρόδης Κράτσα-Τσαγκαροπούλου και της Δημάρχου Κερκυραίων Μερόπης Υδραίου

Οι εκδηλώσεις ξεκίνησαν την Παρασκευή 23.10.2020, με **εναρκτήρια τελετή** στο φουαγιέ του Δημοτικού Θεάτρου κατά την οποία έγιναν χαιρετισμοί από την **Περιφερειάρχη Ιονίων Νήσων Ρόδη Κράτσα – Τσαγκαροπούλου, τον Δήμαρχο Κερκυραίων Μερόπη Υδραίου, τον Γερμανό Πρέσβη Ερνστ Ράιχελ, τον Πρόεδρο του ΚΙΣΕ Δαβίδ Σαλιέλ και τον επίτιμο πρόεδρο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας Λίνο Σούση.**

Ο Πρόεδρος του ΚΙΣΕ Δαβίδ Σαλιέλ στο βήμα.

αναδεικνύεται και η τοπική εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και η πλούσια ιστορία της. Εμείς, όλοι μαζί, αναβιώνουμε την ιστορία και τον πολιτισμό. Η συμμετοχή όλων μας στο φετινό πρόγραμμα, καταδεικνύει την αποφασιστικότητα της κοινωνίας μας, την ενεργητική της δράση και τη συνειδητοποιημένη ανάληψη ευθύνης να μην επιτρέψουμε στα φαντάσματα του παρελθόντος να επιστρέψουν ξανά».

Η καλλιτέχνης Αρτεμής Αλκαλάη με τον πρόση της Γερμανίας Έρνστ Ράιχελ.

υπόλοιπο κόσμο, 75 χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου. «Καλούμαστε όλοι να πάρουμε σαφή και ορατή θέση ενάντια σε αυτό. Η μνήμη του Ολοκαυτώματος και το συνδεδεμένο με αυτή «ποτέ ξανά», αποτελεί για εμάς

στην ομιλία του ο πρόεδρος του ΚΙΣΕ Δαβίδ Σαλιέλ αναφέρθηκε στη σημασία διατήρησης της ιστορικής μνήμης, τονίζοντας χαρακτηριστικά μεταξύ άλλων: «Με αυτές τις εκδηλώσεις, δεν μνημονεύεται μόνο το Ολοκαύτωμα και οι διαφορετικές πλευρές του, αλλά

Ο Γερμανός πρέσβης Έρνστ Ράιχελ, στην προσφώνησή του, αφού χαιρέτισε την απόφαση της Ελληνικής Δικαιοσύνης να καταδικάσει τη Χρυσή Αυγή, ανέφερε πως είναι συγκλονισμένος με την αναβίωση του αντισημιτισμού και του ρατσισμού στη Γερμανία, αλλά και στον

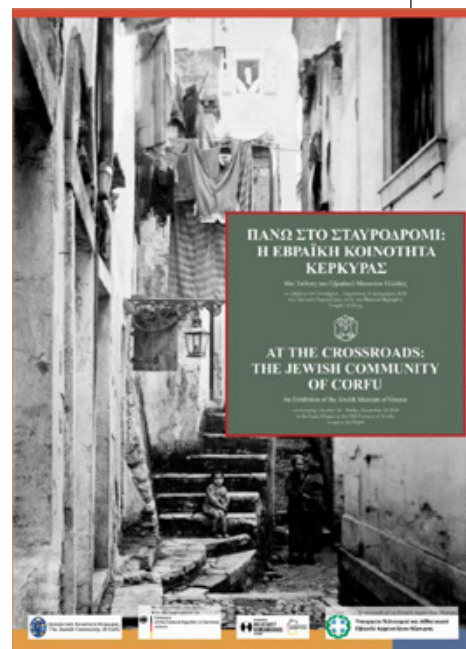
υπενθύμιση και συγχρόνως πυξίδα. Δεν επιτρέπεται να συμβιβαστούμε ποτέ με το μίσος, τον ρατσισμό, την ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό. Εναποθέτω την ελπίδα μου στο γεγονός, ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας διαθέτει θεσμούς, μηχανισμούς Κράτους Δικαίου και άγρυπνους και ενεργούς πολίτες, ώστε να αμυνθούμε στις απειλές ενάντια στη δημοκρατία μας», είπε χαρακτηριστικά.

Το πρωί του Σαββάτου, 24.10.2020, ο Σοφολογιώτατος Ραββίνος Αθηνών κ. Γκαμπριέλ Νεγρίν τέλεσε τη λειτουργία στη Συναγωγή Κέρκυρας και αμέσως μετά έγινε κατάθεση στεφάνων στο Μνημείο Ολοκαυτώματος.

Ακολούθησαν τα εγκαίνια της περιοδικής ιστορικής

έκθεσης του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος, με τίτλο «Πάνω στο Σταυροδρόμι: Η Εβραϊκή Κοινότητα Κέρκυρας», μέσω της οποίας γίνεται μια συνοπτική ιστορική και πολιτιστική αναδρομή στην ζωή και παράδοση της Εβραϊκής Κοινότητας της Κέρκυρας. Η έκθεση του ΕΜΕ παρουσιάστηκε στο Λατινικό Παρεκκλήσιο του Παλαιού Φρουρίου της Κέρκυρας και παρέμεινε ανοιχτή για τους επισκέπτες –τηρώντας όλα τα αναγκαία μέτρα περί προσέλευσης του κοινού- μέχρι τις 18 Δεκεμβρίου.

Το απόγευμα του Σαββάτου έγινε διαδικτυακή προβολή της βιντεοσκοπημένης διάλεξης της Δρος Οντέτ Βαρόν-Βασάρ με θέμα «Αλμπέρ Κοέν: Το Πρόσωπο και το Έργο». Η ομιλήτρια -ιστορικός και μεταφράστρια έργων του Α. Κοέν- μίλησε για τον μεγάλο γαλλόφωνο Ελβετό λογοτέχνη και για την επίδραση της κερκυραϊκής καταγωγής του στο συγγραφικό του έργο.

Στιγμιότυπα από τη συναυλία της Φιλαρμονικής Μάντζαρος και την ερμηνεία της σοπράνο Μαριάντζελας Χατζησταματίου.

Το ίδιο βράδυ πραγματοποιήθηκε **συναυλία της Φιλαρμονικής Εταιρείας Μάντζαρος**, στο Δημοτικό Θέατρο Κέρκυρας, παρουσία ολιγάριθμου κοινού, λόγω των περιορισμών της πανδημίας. Για τον λόγο αυτό η εκδήλωση μεταδόθηκε και τηλεοπτικά, δίνοντας την ευκαιρία στο ευρύ κοινό να την παρακολουθήσει.

Το πρόγραμμα της συναυλίας –εστιασμένο σε εβραϊκού ενδιαφέροντος μουσικά θέματα- άνοιξε με την Ατίκβα, σε διασκευή του John Williams, για να ακολουθήσει η σουίτα Rikudim του Jan Van der Roost, βασισμένη σε τέσσερις παραδοσιακούς εβραϊκούς χορούς. Ως soloists στο κλαρινέτο εμφανίστηκαν οι Harald Hendrichs και Δημήτρης Αργυρός, με τη μουσική του John Williams από την ταινία «Η λίστα του Σίντλερ» και με το Sholem-aleihem του Bela Kovacs, αντίστοιχα. Επίσης, με την Φιλαρμονική «Μάντζαρος» συνέπραξε και η **σοπράνο Μαριάντζελα Χατζησταματίου**, ερμηνεύοντας το Coro di schiavi Ebrei, από την όπερα «Ναμπούκο» του Τζιουζέπε Βέρντι, το Γιερουσαλήμ σελ Σαάβ, της Naomi Shemer, και τα παραδοσιακά σεφαραδίτικα «Αντιό Κερίδα» και «Cuando el Rey Nimrod», με το οποίο και έκλεισε η βραδιά. Η μπάνα ερμήνευσε επίσης και το Exodus του Ernest Gold.

Τέλος, άξια ιδιαίτερης μνείας ήταν η αναφορά που έκανε ο **Πρόεδρος της Φιλαρμονικής «Μάντζαρος», Γιάννης Τριβιζάς**, προλογίζοντας τη συναυλία, στη διαχρονική σχέση του σωματείου με την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας, από την ίδρυσή του έως και σήμερα. Τόνισε, μεταξύ άλλων, το γεγονός ότι η Φιλαρμονική «Μάντζαρος» δεχόταν, χωρίς καμία διάκριση, και Εβραίους στο θρήσκευμα μουσικούς στις

σχολές και στο Μουσικό Σώμα της, ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα, ούσα το πρώτο αντίστοιχο κερκυραϊκό σωματείο που έπραττε κάτι τέτοιο, σύμφωνα με τα μέχρι τώρα γνωστά ιστορικά στοιχεία. Η ροή Εβραίων μουσικών στις τάξεις της συνεχίστηκε ακόμη και εν μέσω Κατοχής, αλλά και μεταπολεμικά (συμπεριλαμβανομένων πλέον και γυναικών μουσικών) παρ' ότι η εδώ εβραϊκή κοινότητα ήταν πια αποδεκατισμένη.

Την Κυριακή 25.10.20, έγιναν τα εγκαίνια της **έκθεσης φωτογραφίας της καλλιτέχνιδας Αρτέμιδας Αλκαλάη**, με τίτλο «Κέρκυρα - Επιστροφή. Έλληνες Εβραίοι Επιζώντες του Ολοκαυτώματος», που φιλοξενήθηκε στη Συναγωγή της Κέρκυρας μέχρι τις 29 Νοεμβρίου 2020. Μέσα από τα φωτογραφικά πορτραίτα Κερκυραίων Εβραίων επιζώντων του Άουσβιτς, η Αρτεμис Αλκαλάη δίνει πρόσωπο και εικόνα στο Ολοκαύτωμα και

στην ψυχική δύναμη εκείνων που με σθένος ανασυγκρότησαν τη ζωή τους. Η έκθεση συνοδεύθηκε από δίγλωσσο κατάλογο (ελληνικά και γερμανικά).

Το ίδιο απόγευμα, έγινε η διαδικτυακή προβολή της βιντεοσκοπημένης **διάλεξης της Δρος Εύης Καραμούτσου**, με θέμα «**Η Εβραϊκή Κοινότητα της Κέρκυρας στον Χρόνο**». Με αυτή την ιστορική αναδρομή στους σταθμούς της εβραϊκής παρουσίας στην Κέρκυρα ολοκληρώθηκαν οι εκδηλώσεις της Γερμανικής προεδρίας στον IHRA, οι οποίες αξίζει να σημειωθεί ότι υλοποιήθηκαν με την καθοριστική συμβολή του Δ.Σ. της Ι.Κ. Κέρκυρας και κυρίως του προέδρου του κ. Ζαχαρία Ματαθία και του μέλους του Δ.Σ. του ΚΙΣΕ κας Άννας Ματαθία - Άνθη.

Άρνηση του Ολοκαυτώματος: Προσεγγίσεις και αντιμετώπιση

➤ Όταν κάποιος δηλώνει ανοιχτά ότι «Ολοκαύτωμα δεν υπήρξε ποτέ» ή, πολύ περισσότερο, όταν ειςβάλλει ένοπλος σε μία συναγωγή, όπως έγινε στη γερμανική πόλη Χάλε τον Οκτώβριο του 2019, είναι εύκολο να στηλιτεύσεις το αντισημιτικό μίσος. Τι γίνεται όμως όταν η Σοά, το Ολοκαύτωμα, η εξόντωση έξι εκατομμυρίων Εβραίων στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δεν απορρίπτεται πλήρως, αλλά απλώς υποβαθμίζεται ή ευτελίζεται; Πρόκειται για μία μορφή αντισημιτισμού, που διαδίδεται όλο και περισσότερο τον τελευταίο καιρό.

ΕΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΦΑΝΕΣΤΕΡΟΥΣ εκπροσώπους αυτής της «υποβάθμισης» είναι ο Ρότζερ Χάλαμ, ιδρυτής του κινήματος Extinction Rebellion, ο οποίος σε συνέντευξή του στην εφημερίδα Die Zeit, τον περασμένο Νοέμβριο, αποκάλυψε το Ολοκαύτωμα «ένα ακόμη από τα περιττώματα στην ιστορία της ανθρωπότητας», για να προσθέσει ότι γενοκτονίες συνέβαιναν κάθε τόσο.

Υπάρχουν όμως και άλλες μορφές αμφισβήτησης της ιστορικής μνήμης. Άλλοι ισχυρίζονται ότι έφταιγαν και οι ίδιοι οι Εβραίοι, άλλοι αμφισβητούν τα στοιχεία για τον αριθμό των θυμάτων, κάποιιοι συγκαλύπτουν την ευθύνη της ναζιστικής Γερμανίας στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση του Ολοκαυτώματος.

Ο δύσκολος αγώνας κατά του αρνητών

ΦΕΤΟΣ ΕΟΡΤΑΖΕΙ τα 70 χρόνια από την ίδρυσή του το Κεντρικό Εβραϊκό Συμβούλιο της Γερμανίας. Παράλληλα, η Γερμανία ανέλαβε για το 2020 την προεδρία του οργανισμού International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA), ο οποίος εδώ και 20 χρόνια προσπαθεί να διατηρήσει την ιστορική μνήμη και να αντιτάξει οργανωμένο αντίλογο στην άρνηση του Ολοκαυτώματος.

Θέλοντας να αξιοποιήσει αυτή τη συγκυρία, η Γερμανία έχει ήδη συγκαλέσει διεθνή ομάδα επιστημόνων, με στόχο να εντοπίσει και να καταπολεμήσει τα ιστορικά ψεύδη και την παραποίηση της αλήθειας στο διαδίκτυο – και όχι μόνο. «Για τον σκοπό αυτό είναι απαραίτητη η διεθνής συνεργασία και ανταλλαγή απόψεων», επισημαίνει η Μιχαέλα Κίχλερ, που ασκεί την προεδρία της IHRA για το 2020.

Η ίδια η Γερμανία, χώρα από την οποία προήλ-

θαν οι δράστες του Ολοκαυτώματος, χρειάστηκε πολλές δεκαετίες για να επεξεργαστεί και να αντιμετωπίσει τα ιστορικά γεγονότα. Στην πραγματικότητα αυτή η προσπάθεια άρχισε μόλις στη δεκαετία του '80, με αφορμή την αμερικανική τηλεοπτική σειρά Holocaust, η οποία εξιστορούσε τα πάθη μίας εβραϊκής οικογένειας.

Εκείνη την εποχή, η ανάμνηση της Σοά άρχισε να σημαδεύει τη συλλογική μνήμη των Γερμανών. Σε αυτή τη μνήμη ανήκει και η επίγνωση ότι το Ολοκαύτωμα ήταν «άνευ προηγούμενου», ήταν μία «τομή στην ιστορία των ανθρωπότητας». Δεν είχε ξαναεμφανιστεί μία τέτοια «βιομηχανία θανάτου».

Όπως λέει ο Γιαν Γκέρμπερ, επιστημονικός συνεργάτης του Ινστιτούτου Σίμον Ντούμπνοφ για την εβραϊκή ιστορία και τον πολιτισμό, για τους δράστες «η καταστροφική μανία είχε υπερσχύσει ακόμη και απέναντι στο ένστικτο επιβίωσης».

Ακόμη και την εποχή που έλειπαν συρμοί για την απαραίτητη τροφοδοσία στο μέτωπο του πολέμου, τα τρένα συνέχιζαν να καταφθάνουν στο Άουσβιτς. Για τα θύματα ήταν μία απολύτως αδιέξοδη κατάσταση. «Είτε εξηγείρονταν, είτε πειθαρχούσαν, διάλεγαν απλώς μία διαφορετική μορφή θανάτου», λέει ο Γιαν Γκέρμπερ.

Εβραϊκά σύμβολα στις διαδηλώσεις για την ...πανδημία

ΑΥΤΗ Η «ΤΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ» φαίνεται ότι συχνά τίθεται υπό αμφισβήτηση, για παράδειγμα στις διαδηλώσεις κατά των περιοριστικών μέτρων που επιβλήθηκαν στη διάρκεια της πανδημίας.

Τον Μάιο και τον Ιούνιο, όταν άρχισαν να βγαί-

νουν στους δρόμους οι επικριτές των μέτρων, δεν έλειψαν οι διαδηλωτές που φορούσαν μπλουζάκι με ζωγραφισμένο ένα αστέρι, όπως εκείνο που είχαν υποχρεωθεί να φορούν οι Εβραίοι στη διάρκεια του ναζιστικού καθεστώτος, μόνο που από κάτω δεν έγραφαν «Εβραίος», αλλά «μη εμβολιασμένος». Ήταν μία προκαταβολική διαμαρτυρία για τον υποχρεωτικό εμβολιασμό κατά του κορωνοϊού, που προφανώς θα επιβληθεί μόλις εμφανιστεί ένα αποτελεσματικό εμβόλιο.

Στο Μόναχο η δημοτική αρχή αποφάσισε να απαγορεύσει αυτή τη μορφή διαμαρτυρίας. «Πρόκειται για μία δραστική υποβάθμιση του Ολοκαυτώμα-

Ναζιστικά σλόγκαν και παραλληλισμοί με το Ολοκαύτωμα ήταν συχνά φαινόμενα στις διαδηλώσεις κατά των υγειονομικών μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας.

τος, που υποδεικνύει έλλειψη σεβασμού και πληγώνει τους επιζώντες της Σοά, τους απογόνους τους και τις οικογένειες των θυμάτων», τονίζει ο Φέλιξ Κλάιν, εντεταλμένος της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης για τον αντισημιτισμό, στην Deutsche Welle.

Για την επικεφαλής της IHRA Μιχαέλα Κίχλερ «δεν επιτρέπεται να συμβαίνει κάτι τέτοιο, πρόκειται για χλευασμό στον πόνο των επιζώντων, οι οποίοι βρίσκονται ακόμη ανάμεσα μας».

Διαμάχες για μεταποικιακές θεωρίες

ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΣΥΜΠΑΓΕΙΣ είναι οι αντιδράσεις, όταν η υποβάθμιση του Ολοκαυτώματος δεν είναι τόσο ευδιάκριτη. Τι γίνεται με τις επίμαχες μεταποικιακές θεωρίες (postcolonialism); Για παράδειγμα ο Ακίλε Μπέμπε, πολιτικός επιστήμων και φιλόσοφος από το Καμερούν, θεωρεί ότι η κατοχή παλαιστινιακών εδαφών από τους Ισραηλινούς είναι χειρότερη από το apartheid της Νότιας Αφρικής και κατηγορεί το Ισραήλ ότι εφαρμόζει μία «φανατισμένη πολιτική κα-

ταστροφής» που καταλήγει σε «εθνοκάθαρση».

Σε άλλο κείμενό του ο Μπέμπε υποστηρίζει ότι το Ισραήλ «καταλαμβάνει τη θέση των δολοφόνων». Οι επικριτές κατηγορούν τους θεωρητικούς της μεταποικιοκρατίας ότι, από τη στιγμή που αντιλαμβάνονται τον αντισημιτισμό ως υποκατηγορία του ρατσισμού, δεν έχουν επαρκή αντίληψη για τις ιδιαιτερότητές του. Πάντως ο ίδιος ο Μπέμπε αντικρούει τις κατηγορίες περί υποβάθμισης του Ολοκαυτώματος, ενώ οι οπαδοί του κάνουν λόγο για ένα «γενικευμένο κλίμα καχυποψίας».

Πού αρχίζει λοιπόν η υποβάθμιση του Ολοκαυτώματος; Ή μήπως όλα αυτά είναι προφάσεις για να περιοριστεί η ελευθερία της έκφρασης; Πόση σύγκριση αντέχει ένα ανεπανάληπτο έγκλημα; Σε αυτό το τελευταίο οι απόψεις φαίνεται να συμπίπτουν. Η Αλέντα Άσμαν, φιλόλογος και θεωρητικός των σπουδών μνήμης, η οποία υπεραμύνεται της σκέψης του Ακίλε Μπέμπε, επισημαίνει στην Deutsche Welle ότι όλοι μας χρειαζόμαστε τη σύγκριση, ώστε να μπορούμε να αξιολογούμε γεγονότα. Αν όμως θεωρήσουμε δεδομένο, επισημαίνει, ότι κάθε σύγκριση αποτελεί υποβάθμιση, τότε «υψώνουμε μία δαμόκλειο σπάθη λογοκρισίας, η οποία περιορίζει την ελευθερία της σκέψης και καθιστά την ανάλυση αυτού του εγκλήματος κενή περιεχομένου».

Με αυτό συμφωνεί εν μέρει ο Φέλιξ Κλάιν, εντεταλμένος της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης για τον αντισημιτισμό, ο οποίος πάντως έχει επικρίνει δημοσίως τη θεωρία του Μπέμπε. «Δεν θεωρώ υποβάθμιση του Ολοκαυτώματος να το αναφέρει κανείς σε συνάρτηση με άλλα εγκλήματα. Προάγουμε την ευαισθητοποίηση, όταν ανοίγουμε τη συζήτηση και για τις σημερινές γενοκτονίες...», εκτιμά ο ίδιος. Το πρόβλημα προκύπτει, λέει ο Γιαν Γκέρμπερ από το Ινστιτούτο Σίμον Ντούμπνοφ, όταν δεν περιοριζόμαστε στη σύγκριση, αλλά φτάνουμε στην εξομοίωση. «Σε αυτή την περίπτωση αγνοούμε τις ειδικές συνθήκες του Ολοκαυτώματος, το οποίο γίνεται κι αυτό ένα έγκλημα ανάμεσα σε πολλά άλλα», λέει ο Γκέρμπερ στη Deutsche Welle.

Η διατήρηση της ιστορικής μνήμης

Ο ΓΙΑΝ ΓΚΕΡΜΠΕΡ πιστεύει ότι συρρικνώνεται η σημασία του Ολοκαυτώματος στην ιστορική συνείδηση των Γερμανών και θεωρεί ότι η αμφισβήτηση των θε-

ωρητικών της μεταποικιοκρατίας αποτελεί μεγαλύτερη απειλή για την ιστορική μνήμη από την προπαγάνδα της Ακροδεξιάς.

Σε αυτό διαφωνεί πλήρως η Αλέιντα Άσμαν, η οποία επιμένει ότι η ανάμνηση του Ολοκαυτώματος βασίζεται σε στιβαρά θεσμικά θεμέλια, που καμία σύγκριση δεν μπορεί να ακυρώσει. Το χάσμα βαθαίνει, καθώς κάποιιοι κατηγορούν την ίδια την Αλέιντα Άσμαν ότι υποβαθμίζει το Ολοκαύτωμα, ενώ άλλοι ζητούν από τον Φέλιξ Κλάιν να παραιτηθεί. 75 χρόνια μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου φαίνεται να πλησιάζει η εποχή, στην οποία η ιστορική μνήμη θα πρέπει να διατηρηθεί χωρίς την πολύτιμη συνδρομή ανθρώπων που επέζησαν του Ολοκαυτώματος.

Η ομάδα εργασίας της IHRA αναζητά τους ενδεδειγμένους τρόπους για να αντιμετωπιστεί η υποβάθμιση του Ολοκαυτώματος. Στα τέλη του 2020* αναμένεται να καταθέσει σχετικές προτάσεις.

(Από την *Deutsche Welle*, 1.7.2020 της Lisa Hänel, μτφρ. Γιάννης Παπαδημητρίου in.gr, 19.7.2020).

*** ΣΗΜ. ΧΡΟΝΙΚΩΝ:** Με θέμα τον αντισημιτισμό και τη αντιμετώπισή του, η Γερμανία, ως προεδρεύουσα χώρα του Συμβουλίου της Ε.Ε. για το 2020, κατά το πρόσφατο διάστημα διοργάνωσε δύο διασκέψεις: τη διαδικτυακή διάσκεψη “**Working together to fight antisemitism in Europe: Structures and strategies for a holistic approach**”, 10.9.20, και στη συνέχεια, στις 18.11.2020, την επίσης διαδικτυακή διάσκεψη “**Antisemitism online –The role of prevention and education in tackling antisemitic hate speech**”.

Η Ε.Ε. ενσωματώνει την καταπολέμηση του αντισημιτισμού σε όλους τους τομείς πολιτικής

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενέκρινε σήμερα, 2.12.2020, δήλωση του Συμβουλίου σχετικά με την ενσωμάτωση της καταπολέμησης του αντισημιτισμού σε όλους τους τομείς πολιτικής.

Με την παρούσα δήλωση το Συμβούλιο τονίζει ότι η καταπολέμηση του αντισημιτισμού αποτελεί εγκάρσιο ζήτημα στο οποίο εμπλέκονται διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης και πολιτικές σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Ως εκ τούτου, πρέπει να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση ως προς τον αντισημιτισμό στις πολιτικές και τις αρμοδιότητες σε όλη τους την έκταση. Τα κράτη μέλη της Ε.Ε. συμφώνησαν να εντάξουν στο κύριο ρεύμα της πολιτικής τους την πρόληψη και την καταπολέμηση του αντισημιτισμού σε όλες τις μορφές του.

Το Συμβούλιο εκφράζει την ανησυχία του για την αύξηση των απειλών κατά των Εβραίων στην Ευρώπη και για την αναβίωση των μύθων συνωμοσίας, ιδίως στο πλαίσιο της πανδημίας COVID-19, καθώς και για την αύξηση των αντισημιτικών περιστατικών και των εγκλημάτων μίσους.

Τονίζει ότι ο αντισημιτισμός έχει λάβει διαφορετικές μορφές και πρέπει να καταπολεμηθεί με συμπληρωματικές δημόσιες πολιτικές. Η παράνομη ρητορική μίσους και το τρομοκρατικό περιεχόμενο στο διαδίκτυο πρέπει να αφαιρούνται ταχέως και με συνέπεια από τους παρόχους διαδικτυακών υπηρεσιών. Απαιτείται εξάλλου ισχυρή και συστηματική δικαστική αντιμετώπιση των αντισημιτικών πράξεων.

Η εκπαίδευση σχετικά με το Ολοκαύτωμα, τον αντισημιτισμό

και την εβραϊκή ζωή παραμένει ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία για την αποφυγή αντισημιτικών προκαταλήψεων. Η ανταλλαγή ορθών πρακτικών για την προώθηση του γραμματισμού στα μέσα επικοινωνίας και της ευαισθητοποίησης σχετικά με μύθους συνωμοσίας είναι επίσης καίριας σημασίας.

Τα κράτη μέλη εκφράζουν επίσης την ικανοποίησή τους για την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να δώσει προτεραιότητα στον αγώνα κατά του αντισημιτισμού, καθώς και για την ενίσχυση της θεσμικής βάσης του Συντονιστή για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού και τη διαφύλαξη της εβραϊκής ζωής.

Δήλωση του **Μαργαρίτη Σχοινά**,

Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Προώθηση του Ευρωπαϊκού Τρόπου Ζωής:

«Η Ευρώπη στέκεται σταθερά ενάντια σε κάθε μορφή αντισημιτισμού. Η εβραϊκή ζωή είναι και πάντα θα είναι τμήμα των Ευρωπαϊκών κοινωνιών, καθώς και του τρόπου ζωής μας. Η σημερινή δέσμευση των χωρών μελών επιβεβαιώνει για μία ακόμα φορά το γεγονός αυτό. Χαιρετίζω αυτή τη Διακήρυξη, η οποία στοχεύει στην ευαισθητοποίηση όλου του πολιτικού φάσματος, ώστε να προληφθεί και να αντιμετωπιστεί ο αντισημιτισμός.

Η σημερινή Διακήρυξη του Συμβουλίου αναγνωρίζει, με μεγάλο ενδιαφέρον, την αύξηση των απειλών κατά του εβραϊκού λαού, τόσο εντός όσο και εκτός διαδικτύου και επισημαίνει την ανάγκη για λή-

ψη δραστικότερων μέτρων. Επαναλαμβάνει επίσης ότι τα κράτη μέλη έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν την ασφάλεια των εβραϊκών κοινοτήτων και των ιδρυμάτων. Αναγνωρίζει ακόμα τη σημασία του ορισμού του αντισημιτισμού της Διεθνούς Συμμαχίας για τη Μνήμη του Ολοκαυτώματος (International Holocaust Remembrance Alliance – IHRA) ως εργαλείο καθοδήγησης για τον καλύτερο εντοπισμό και την καλύτερη αντιμετώπιση αυτής της μάστιγας. Καλώ τα κράτη μέλη να ακολουθήσουν αυτή τη δέσμευση με συγκεκριμένες ενέργειες.

Η Επιτροπή είναι αποφασισμένη να συνεχίσει με ολιστική προσέγγιση την αντιμετώπιση του αντισημιτισμού. Για το σκοπό αυτό θα παρουσιαστεί το 2021 μία ολοκληρωμένη στρατηγική της ΕΕ για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού ώστε να στηριχθούν οι προσπάθειες των κρατών μελών».

Δήλωση του **Felix Klein**,

Επιτρόπου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας

για την εβραϊκή ζωή στη Γερμανία και την καταπολέμηση του αντισημιτισμού:

«Ο αντισημιτισμός είναι ένα φαινόμενο που πλήττει όλη την ΕΕ. Για την αποτελεσματική αντιμετώπισή του χρειαζόμαστε το κατάλληλο σύνολο ευρωπαϊκών μέσων και μια επαρκή βάση. Αυτή ακριβώς είναι η προσέγγιση που υιοθετεί η δήλωση, την οποία επικροτώ ιδιαίτερα. Κατά την άποψή μου, η αντιμετώπιση του αντισημιτισμού στο πλαίσιο μιας συνολικής και δικτυωμένης δράσης που εκτείνεται σε όλους τους τομείς πολιτικής και τα κυβερνητικά επίπεδα αποτελεί πραγματικό ορόσημο».

Πηγές:

Δ. Τύπου Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2.12.2020 & ιστότοπος Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 2.10.2020

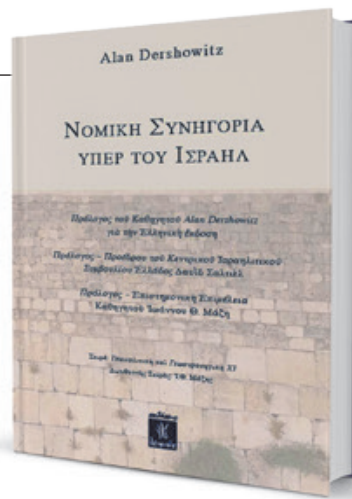
<https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2020/12/02/antisemitism-council-declaration-on-fighting-antisemitism/>

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_2290

Alan Dershowitz

Νομική συνηγορία υπέρ του Ισραήλ

(Εκδόσεις Λειμών,
Αθήνα 2020, σελ. 423)

Κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Λειμών η ελληνική έκδοση του βιβλίου του διακεκριμένου Αμερικανού νομικού Alan Dershowitz *Νομική Συνηγορία υπέρ του Ισραήλ* (The Case for Israel), με την επιστημονική και γλωσσική επιμέλεια του Δρος Ιωάννη Θ. Μάζη, Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών στο Εργαστήριο Γεωπολιτισμικών Αναλύσεων Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και Τουρκίας, της Σχολής Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών του ΕΚΠΑ.

Το βιβλίο, μέσα από μια εύληπτη και λειτουργική ταξινόμηση, παραθέτει τεκμήρια για ορισμένα από τα πλέον καίρια -και εν πολλοίς παρεξηγημένα- ζητήματα που αφορούν το Ισραήλ, «τον εβραίο μεταξύ των κρατών», και την πολιτική του.

«Ελπίδα μου είναι ότι η έκδοση αυτού του βιβλίου σε μια από τις σημαντικότερες γλώσσες του κόσμου – την γλώσσα στην οποία στηρίχθηκε η γέννηση της δημοκρατίας- θα δώσει ώθηση προς την ειρήνη», τονίζει χαρακτηριστικά στον πρόλογό του για την ελληνική έκδοση ο συγγραφέας **Alan Dershowitz**, Καθηγητής της Νομικής του Χάρβαρντ.

Το έργο προλογίζουν, επίσης, ο επιμελητής της έκδοσης Καθηγητής **Ιωάννης Μάζης** και ο Πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος **Δαυίδ Σαλιέλ**.

Ο επιμελητής, στον εκτενή πρόλογό του, εισάγει τον αναγνώστη στο πνεύμα του βιβλίου: «Τò πόνημα του Καθηγητού Συνταγματικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Harvard τών Η.Π.Α. Alan Dershowitz συνιστά άναμφιλέκτως μία διακριτή συνεισφορά εις την προσπάθεια εξορθολογισμού τής δημοσίας συζητήσεως αναφορικώς με τὰ τεκταινόμενα εντός τών όρίων του μεσανατολικού γεωπολιτικού συμπλόκου, καθώς και πέραν τούτου. Τò Ισραήλ, ως φορέας άσκήσε-

ως έξωτερικής πολιτικής και καθοριστικός διαμορφωτής τών συσχετισμών ισχύος εις την περιοχή αλλά και ως κράτος χαρακτηριζόμενο από μία –άναπάντερη για τή μεσανατολική πραγματικότητα– δημοκρατική φυσιογνωμία, όρίζεται ως περιπτωσιολογική μελέτη μιάς, κατά τὰ λοιπά, έρευνητικής προσπάθειας επί ζητημάτων διεθνούς δικαίου και πραξεολογίας ακαδημαϊκών και πασών καταβολών δημοσιολογούντων. Έπιπροσθέτως, παρέχει ύψηλης ποιότητας διδάγματα έξ άφορμής τής συγκυρίας του τουρκικού ήγεμονισμού εις την Άνατολική Μεσόγειο και του συμπαρομαρτούντος ύψηλου διακυβεύματος τής εύρέσεως και έκμεταλλεύσεως τών κοιτασμάτων ύδρογονανθράκων τής Άνατολικής Μεσογείου εις την ΑΟΖ τής Κυπριακής Δημοκρατίας, μεταξύ άλλων, υπό τή σκέπη τής τριμερούς συνεργασίας Έλλάδος-Κύπρου-Ισραήλ», αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ιω. Μάζης.

Ο συγγραφέας A. Dershowitz επισημαίνει: «Έχει έλθει ό καιρός για τήν κατάθεση στην δημόσια σφαίρα μιάς ένεργητικής υπεράσπισης του Ισραήλ. Στο άνα χείρας βιβλίο παρουσιάζω μία υπεράσπιση αυτού του είδους –όχι κάθε πολιτικής ή ένέργειας του Ισραήλ, αλλά του θεμελιώδους δικαιώματος του Ισραήλ να ύφίσταται ως κράτος, να προστατεύει τούς πολίτες του από την τρομοκρατία και να υπερασπίζεται τὰ σύνορά του από έπιθετικούς αντίπαλους. Καταδεικνύω ότι τò Ισραήλ είναι έδω και καιρό πρόθυμο να άποδεχθεί τήν λύση τών δύο κρατών, ή όποια περιλαμβάνεται πλέον στον προτεινόμενο Όδικό Χάρτη για τήν Ειρήνη, και ότι αντίθετως ή άραβική ήγεσία ήταν εκείνη, ή όποια έπιμόνως άρνεϊται τήν άποδοχή όποιουδήποτε έβραϊκού κράτους –άσχέτως του μεγέθους του– στις περιοχές εκείνες τής Παλαιστίνης, στις όποιες ύφίσταται έβραϊκή πληθυσμιακή πλειονότητα. Άποπειρώμαι επίσης να πα-

ρουσιάσω μία ρεαλιστική εικόνα του Ισραήλ, με όλα τα μειονεκτήματά του, ως μιάς άκμαίας πολυεθνικής δημοκρατίας, παρόμοιας σε πολλά σημεία με τις Ήνωμένες Πολιτείες, ή όποια προσφέρει σε όλους τους πολίτες της -Εβραίους, Μουσουλμάνους και Χριστιανούς- πολύ καλύτερες ευκαιρίες και τρόπο ζωής σε σχέση με όποιοδήποτε άραβικό ή ισλαμικό κράτος».

Ο Πρόεδρος του ΚΙΣΕ Δαβίδ Σαλιέλ, στον πρόλογο του, καλωσόρισε την ελληνική έκδοση του έργου του Dershowitz χαρακτηρίζοντάς την «ένα μοναδικό εκδοτικό γεγονός στην ελληνική βιβλιογραφία καθώς δίνει φωνή στα αποσιωπημένα επιχειρήματα της Ισραηλινής πλευράς και προσφέρει -με τεκμηριωμένο τρόπο- τον αντίλογο που μέχρι πρότινος ο δημόσιος διάλογος παραγκώνισε. Παράλληλα, ρίχνει φως σε ορισμένους από τους βαθύτερα ριζωμένους αντι-Ισραηλινούς μύθους («Το Ισραήλ έχει διαπράξει γενοκτονία και είναι ιμπεριαλιστικό κράτος», «Το Ισραήλ εκμεταλλεύεται το Ολοκαύτωμα»), σε ιστορικές πτυ-

χές της διένεξης και της ειρηνευτικής διαδικασίας στη Μ. Ανατολή («Το σχέδιο Διαμερισμού του ΟΗΕ», «Το Ισραήλ αρνείται τη δημιουργία παλαιστινιακού κράτους»), στην τρομοκρατία και την αποσαφήνιση του κύκλου βίας. Με μία ευρηματική όσο και χρηστική δομή, ο επιφανής νομικός -πιστός στην αρχή της αντιπαράθεσης στοιχείων- αναδεικνύει από τη μια, τις «κατηγορίες» κατά του Ισραήλ και τις πηγές των κατηγοριών, και από την άλλη παρουσιάζει την πραγματικότητα και τις αποδείξεις που τη στηρίζουν». Παράλληλα, ο Πρόεδρος του ΚΙΣΕ διευκρινίζει ότι «η κριτική στο Ισραήλ -όσο δριμύεια κι αν είναι- δεν αποτελεί αντισημιτισμό», ενώ θεωρεί «απαραίτητη την οριοθέτηση της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ πολιτικής κριτικής και αντισημιτισμού, στη βάση που τίθεται από τον Ορισμό του IHRA για τον Αντισημιτισμό». Ο Δ. Σαλιέλ καταλήγει τονίζοντας ότι «Το μεσανατολικό ζήτημα και το Ισραήλ έχουν ανάγκη από γνώση, αμεροληψία, νηφάλια σκέψη και συμβιβαστική διάθεση». Τις αρχές αυτές υπηρετεί η παρούσα έκδοση.

Δεν αμφέβαλα ποτέ!

Του ΔΑΥΙΔ ΣΑΛΤΙΕΛ

Συνέχεια από τη σελ. 2

της, πολλοί μάλιστα απέδωσαν σε αυτή την εκλογική νίκη της Χ.Α. **Το ΚΙΣΕ πίστευε πως η κρίση ήταν μόνον η αφορμή και όχι η αιτία.** Το τίμημα του εφησυχασμού ήταν βαρύ! Χρειάστηκε -δυστυχώς- η δολοφονία του Παύλου Φύσσα, η βία στους δρόμους, οι ξυλοδαρμοί μεταναστών για να συνασπιστεί η κοινωνία και να αντιδράσει στην επέλαση των νεοναζί. Όμως, τελικά, αντέδρασε και αντιστάθηκε! Οι Έλληνες Εβραίοι δεν ήμασταν πια μόνοι, και οι εκκλησίες μας βρήκαν ανταπόκριση παντού. Κυβερνήσεις, πολιτικά κόμματα, Δήμοι, Εκκλησία, κοινωνικοί φορείς, **όλοι, είπαν ΟΧΙ στον Ναζισμό!** Δεν μπορώ να ξεχάσω την ανεπανάληπτη στιγμή όταν ο τότε πρωθυπουργός Αντώνης Σαμαράς, από το βήμα της Συναγωγής Μοναστηριωτών της πόλης μου, της Θεσσαλονίκης, παρουσία του προέδρου του WJC Ronald S. Lauder και του προέδρου του EJC Moshe Kantor, είπε «*Μηδενική ανοχή στη ΧΑ*». Και δεν ήταν απλά μια επικοινωνιακή δήλωση! **Η Ελληνική Πολιτεία είχε δώσει -κι εκείνη- το στίγμα της!**

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ περιθωριοποίησε την Χ.Α. πολύ πριν από την Ελληνική Δικαιοσύνη.

ΗΤΑΝ Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ, όμως, που έβαλε στο μικροσκόπιο κάθε ενέργεια, δήλωση, βίντεο, έντυπο υλικό και ηχητικά ντοκουμέντα, και τα πέρασε όλα από την κρησάρα του Νόμου. Απογύμνωσε την αλήθεια και έφτασε στον πυρήνα της φύσης της νεοναζιστικής οργάνωσης. **Η Δικαιοσύνη έφερε τη Δικαίωση.**

Η ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ δεν σημαίνει ότι εξαλείφθηκε ο ρατσισμός και ο αντισημιτισμός. Ο δρόμος είναι μακρύς μπροστά μας και τα κοινωνικά προβλήματα -που οι επιτήδειοι κήρυκες του μίσους εκμεταλλεύονται- είναι μεγάλα. **Ας μην αφεθούμε στον εφησυχασμό. Ως κοινωνία δείξαμε ότι μπορούμε να το κάνουμε».**

Το άρθρο αυτό, του Προέδρου του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου Ελλάδος Δαβίδ Σαλιέλ, δημοσιεύτηκε στην έντυπη έκδοση της εφημερίδας «Το ΒΗΜΑ της Κυριακής», 11.10.2020.

ΜΑΪΡ Σ. ΜΑΪΣΗΣ
Η Εβραϊκή Κοινότητα της Χαλκίδας

Χαλκίδα 2020, αυτοέκδοση

Ο ιστοριοδίφης πρώην πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Χαλκίδας Μαΐρ-Μάριος Μάισης εμπλουτίζει το συγγραφικό του έργο με μία νέα έκδοση για την ιστορία της κοινότητάς του. «Η Εβραϊκή Κοινότητα της Χαλκίδας» είναι ένα εύληπτο, περιεκτικό βιβλίο που συνοψίζει την παράδοση, τη ζωή, την ιστορία των Εβραίων της Χαλκίδας, καθώς και στοιχεία για τη Συναγωγή, το νεκροταφείο, τα Μνημεία και το Μουσείο. Όλα αυτά συμπυκνωμένα σε 64 σελίδες, διανθισμένες με πλούσιο φωτογραφικό υλικό, που με την άριστη δομή τους ζωντανεύουν τη μακραίωνη ιστορία μιας από τις αρχαιότερες εβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης.

Το δίγλωσσο βιβλίο, που κυκλοφορεί σε δύο χρηστικές εκδόσεις, ελληνικά – εβραϊκά και αγγλικά-εβραϊκά, αποτελεί ένα άριστο συνοπτικό εγχειρίδιο που διευκολύνει τον επισκέπτη -από την Ελλάδα ή το εξωτερικό- να περιηγηθεί στην πόλη και στα μνημεία της εβραϊκής παρουσίας της, έχοντας κατανοήσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ρωμανιώτικης κοινότη-

τας της Χαλκίδας, η ιστορία της οποίας έχει τις ρίζες της στον 3^ο π.Χ. αιώνα.

Το βιβλίο διακινεί ο συγγραφέας του Μάριος Μάισης, επικοινωνία: parrrou.chalkida39@gmail.com

ΜΑΡΙΑ Χ. ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΥ
Οι Έλληνες Εβραίοι στη Σύγχρονη Ελλάδα
Η περιδίνηση στη νεωτερικότητα

Έκδοση Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 2020

Το βιβλίο συνιστά μια απόπειρα διερεύνησης της ελληνο-εβραϊκής ταυτοτικής αναφοράς στο πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, αφού η μοντέρνα εκδοχή της εβραϊκότητας ξεδιπλώνεται με ορόσημο την νεωτερικότητα. Μέσα από την εκπόνηση μιας επιτόπιας εμπειρικής έρευνας επιδιώκεται η διερεύνηση, αφενός του τρόπου με τον οποίο οι Έλληνες/δες Εβραίοι/ες αυτο-προσδιορίζονται, όσον αφορά την ατομική και συλλογική διάσταση της εθνικής, εθνοτικής και θρησκευτικής τους ταυτότητας, αφετέρου του τρόπου με τον οποίο διακλαδώνονται και συμπλέκονται οι μεταλλαγές και οι μεταμορφώσεις αυτής της ταυτότητας με ορόσημο τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η έρευνα εστιάζει συγκριτικά, στις Ισραηλιτικές Κοινότητες των Αθηνών, της Θεσσαλονίκης, της Λάρισας και του Βόλου, και επιχειρεί να απαντήσει στα ακόλουθα ερωτήματα. Πως βλέπουν τον εαυτό τους οι Έλληνες/δες Εβραίοι/ες; ως θρησκευτική μειονότητα, ως εθνοτική ομάδα ή απλώς ως κανονικά και πλήρη μέλη της ελληνικής κοινωνίας; Πως αντιλαμβάνονται την ιουδαϊκή τους ταυτότητα; ως θρησκευτική πίστη ή ένταξη, ως τήρηση των ιουδαϊκών τελετουργικών και εθίμων ή ως εθνοπολιτισμική παράδοση; Ποιες είναι οι επιρροές της μεταβαλλόμενης (εκκοσμικευόμενης) ελληνικής κοινωνίας στην ελληνο-εβραϊκή ταυτότητα; Ποιο ρόλο παίζει το Ισραήλ στην ταυτοτική τους αναφορά; Πως βλέπουν τους μη Εβραίους, Έλληνες συμπολίτες; Με τη χρήση ποιοτικών και ποσοτικών μεθοδολογικών εργαλείων, μέσα από μια συγκριτική προοπτική τριών γενεών από το τραυματικό γεγονός του Ολοκαυτώματος, εξετάζονται οι εκφράσεις και οι συνιστώσες, οι υποδηλώσεις και οι συνισταμένες, οι διαφοροποιήσεις και οι περιδινήσεις του ταυτοτικού αυτο-προσδιορισμού των Ελλήνων/δων Εβραίων, στη συνεχώς μεταβαλλόμενη και κατά επίπεδα εκκοσμικευμένη, ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΜΠΟΥΡΟΥΤΗΣ
Ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη
Η ιταλική στάση και οι Εβραίοι μαθητές του Ουμπέρτο Πρίμο

Έκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, Μάιος 2020. Πρόλογος: Ρένα Μόλχο

Προπολεμικά, η ιταλική παρουσία στη Θεσσαλονίκη ήταν διαρκής χάρη στην επαφή των Ιταλών με αρκετούς Εβραίους που είχαν διατηρήσει την ιταλική υπηκοότητα. Η μακρόχρονη αυτή σχέση κλονίστηκε το 1938 με την εφαρμογή στην Ιταλία των φυλετικών-ρατσιστικών νόμων που εξοβέλιζαν τους Εβραίους από τη δημόσια ζωή.

Το πρώτο μέρος του βιβλίου εξετάζει τη σχέση των Ιταλών με ένα μέρος της εβραϊκής κοινότητας μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου. Το χρονικό του διωγμού των Εβραίων από τους Ναζί και του εκτοπισμού τους στο Άουσβιτς, από τον Μάρτιο του 1943, παρουσιάζεται με αναφορές κυρίως από τα ιταλικά αρχεία, ενώ διαλύονται οι αμφίσημες ενέργειες των Ιταλών διπλωματών για τη διάσωση ορισμένων από αυτούς. Η διαδικασία μεταφοράς στην Αθήνα και προσωρινής διάσωσης περίπου 350 Εβραίων, μερικοί εκ των οποίων απέκτησαν την τελευταία στιγ-

μή την ιταλική υπηκοότητα, εξετάζεται υπό το πρίσμα νέων στοιχείων. Υπάρχουν άραγε “ήρωες” σε αυτή την ιστορία, όπως ο πρόξενος Ζαμπόνι, ή υπάρχουσκιές στις ενέργειές τους; Μπορούν μερικές “καλές” πράξεις να σβήσουν είκοσι χρόνια φασισμού αλλά και στοχοποίησης των Εβραίων;

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου αφηγείται τις ιστορίες δέκα Εβραίων μαθητών της Θεσσαλονίκης και ενός δικηγόρου, του Δημήτρη Σπηλιάκου, που έγινε “Δίκαιος των Εθνών”. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής η φοίτηση Εβραίων στα ιταλικά σχολεία, όπως το γυμνάσιο-λύκειο Ουμπέρτο Πρίμο, είχε απαγορευτεί από τους Ιταλούς. Μόνο ελάχιστοι κατόρθωσαν να συμμετάσχουν ως “ιδιωτικώς εκπαιδευθέντες” στις απολυτήριες εξετάσεις του 1941 και του 1942. Κάποια από τα παιδιά ακολούθησαν την κοινή μοίρα των Εβραίων και χάθηκαν στα κρεματόρια του Άουσβιτς-Μπίρκεναου. Ένα από αυτά κατάφερε να επιζήσει και η μαρτυρία του είναι συγκλονιστική. Μερικά σώθηκαν χάρη στη βοήθεια Ελλήνων χριστιανών φίλων. Όλες μαζί οι ιστορίες δίνουν όνομα και μορφή σε ανθρώπους που διώχθηκαν και σε πολλές περιπτώσεις δολοφονήθηκαν. Δεν αποτελούν απλώς μέρος μιας μακάβριας στατιστικής ή ενός πλήθους αριθμών. Είναι άνθρωποι με σάρκα και οστά, σε νεαρή ηλικία, κι έχουν ονόματα: είναι η Εσθήρ, οι τρεις νεαροί Αλμπέρτο, η Λαελίτα, ο Δανιήλ, η Λυδία, ο Κλαύδιος, ο Τζιοβάνι και η μικρή Μπιάνκα. Όλοι τους ήταν παιδιά της Θεσσαλονίκης, αυτή ήταν η πόλη τους, αυτή και η πατρίδα τους.

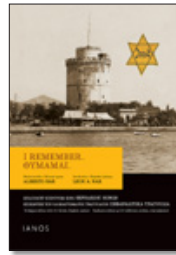
ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ

Ιστορία και Δικαιοσύνη

Εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα 2020.
Επιμέλεια: Γιώργος Κόκκινος,
Παναγιώτης Κιμουρτζής, Μάρκος
Καρασαρίνης. Εξώφυλλο: Άρτεμις
Αλκαλάη

Η έννοια της Δικαιοσύνης σταθερά συγκεντρώνει υψηλό ενδιαφέρον, μαζί με όσες την συμπληρώνουν και την περιστοιχίζουν νοηματικά. Σταθερά εξελίσσει τις διαστάσεις της: ποινική δικαιοσύνη, κοινωνική δικαιοσύνη, οικονομική δικαιοσύνη, φυλετική δικαιοσύνη, αλλά και εθνικά δίκαια, δίκαια των λαών, εξάλειψη των αδικιών. Ποια είναι, όμως, η σχέση της Ιστορίας με τη Δικαιοσύνη, το χαρακτηρισμένο ως «υψηλότατο» αυτό αγαθό που στοχεύει στην ευδαιμονία των ανθρώπων; Ιστορία και Δικαιοσύνη θέτουν κοινά ερωτήματα και χρησιμοποιούν παρόμοιες ερευνητικές μεθόδους. Η Ιστορία, ωστόσο, δικάζει, καταδικάζει, δικαιώνει; Κλειώ και Θέμις, η μία Μούσα του πιστού λόγου και η άλλη ανθρωπόμορφη Τιτανίδα της φυσικής και της ηθικής τάξης: Ποια η σχέση τους με τα ιστορικά τραύματα του 20ού αιώνα;

Ο τόμος περιλαμβάνει μελέτες των: Γ. Κόκκινου, Π. Κιμουρτζή, Μ. Καρασαρίνη, Σ. Ηλιάδου-Τάχου, Ο. Γεωργοπούλου, Ε. Ρεθυμιωτάκη, Τ. Ματθαίου, Α-Μ. Δρουμπούκη, Ι. Χανδρινού, Σ. Δορδανά, Έ. Λεμονίδου, Ν. Ζάικου, Μ. Φυτιλή, Ζ. Παπανδρέου, Π. Γατσωτή, Ε. Αλεξάκη.

ΑΛΜΠΕΡΤΟΣ ΝΑΡ

I remember... θυμάμαι...

Μουσικό αρχείο Αλμπ. Ναρ

Επιζώντες του Ολοκαυτώματος τραγουδούν σεφαραδίτικα τραγούδια

Εκδόσεις ΙΑΝΟΣ, 2020, Επιμέλεια
Λέων Α. Ναρ

Το βιβλίο/CD με τίτλο *I remember... θυμάμαι...* είναι μια τρίγλωσση έκδοση (ελληνικά, αγγλικά, ισπανοεβραϊκά) και βασίζεται στο μουσικό αρχείο του Αλμπέρτου Ναρ, με επιμέλεια του Λέων Α. Ναρ.

«*Τούτα τα τραγούδια ακούστηκαν για τελευταία φορά σε μέρες σκοτεινές, σε κλειστά σπίτια, σημαδεύοντας τη στερνή στιγμή του αποχωρισμού από την αγαπημένη πόλη, τη στιγμή της εξορίας και του θανάτου [...] Πώς έσβησε άραγε τούτος ο κόσμος; Πού πνίγηκαν τόσα μεράκια; Τι απόμεινε στους ελάχιστους που γύρισαν πίσω; Είναι στιγμές που τούτη η πολιτεία φαντάζει σκληρή κι άσπλαχνη για κείνους που επιμένουν να θυμούνται*», επισημαίνει ο Αλμπέρτος Ναρ που, σίγουρα, επέμενε να θυμάται...

Ένα μέρος από το πολύτιμο μουσικό αρχείο (22 τραγούδια), που η οικογένειά του δώρισε στο Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης το 2011, δημοσιοποιείται δεκαπέντε χρόνια από τον πρόωρο θάνατό του σε αυτήν την τρίγλωσση έκδοση με πρόλογο του μουσικολόγου Νίκου Ορδουλιδη. Ο Λέων Α. Ναρ έγραψε την εισαγωγή και έχει την επιμέλεια του τόμου.

Τα τραγούδια αυτά άλλοτε είναι πρωτότυπα, άλλοτε με επιδράσεις τόσο από τη Θεσσαλονίκη όσο και από κάθε άλλη πόλη που υποδέχτηκε εκδιωγμένους από την Ισπανία Εβραίους, και άλλοτε με δάνειες μελωδίες που ενσωματώθηκαν, με τις αναγκαίες πάντα τροποποιήσεις, στη σεφαραδίτικη μουσική παράδοση. Είναι έκφραση μιας ευρύτερης μεσογειακής μουσικής παράδοσης με στοιχεία ισπανόφωνων μελωδιών, τραγούδια της Μικράς Ασίας και της Πόλης, μουσικές του Αιγαίου και της Κρήτης, βαλκανικούς ρυθμούς και χορούς, σιγγάνικα μοτίβα αλλά και ιταλικές καντάδες. Η σεφαραδίτικη μουσική έχει τις ρίζες της στη μεσαιωνική Ανδαλουσία, στον χώρο και στον χρόνο της συνύπαρξης και συνδημιουργίας Χριστιανών, Εβραίων και Μουσουλμάνων.

Ο Αλμπέρτος Ναρ, ως απόγονος επιζώντων του Ολοκαυτώματος, σκιαγράφησε τον οδυνηρότατο απόηχο που η ναζιστική θηριωδία άφησε στις ψυχές και στα σώματα των δικών του ανθρώπων. Πέρα από τις πολύτιμες δημοσιευμένες μελέτες του για τα σεφαραδίτικα τραγούδια, ηχογράφησε τη δεκαετία του '90 ηλικιωμένους τότε επιβίωσαντες και επιβίωσασες του Ολοκαυτώματος. Διέσωσε σπάνια ηχητικά ντοκουμέντα που σε διαφορετική περίπτωση θα είχαν χαθεί παντοτινά. Φίλοι των γονιών του οι περισσότεροι, ερασιτέχνες ερμηνευτές των τραγουδιών, διασώζουν μια γλώσσα, τη σεφαραδίτικη, με ελληνικές, τουρκικές, ισπανικές και ιταλικές λέξεις, διάλεκτο που έχει ως βάση της τη γλώσσα που μιλούσαν στην Καστίλη πριν από πέντε αιώνες.

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece
Summary of Contents of Issue 254, vol. 43 • July – December 2020

✓ In this issue's editorial we republish the article of KIS President David Saltiel, entitled **“I never doubted”**, published in the Sunday edition of the Greek newspaper “TO VIMA” (October 11, 2020), on the **court's decision to convict Golden Dawn as a criminal organization**. We also publish the announcement issued by KIS welcoming “the historic verdict of the Greek Justice that delegitimizes the neo-Nazi organizations and at the same time fortifies Democracy in the country”.

✓ Architect Elias Messinas in his essay **“We remember the Synagogue and the Jewish history of Xanthi”** rreconstructs fragments of the Jewish heritage of Xanthi, and its magnificent synagogue, which are almost erased from memory, along with the Jewish Community that was annihilated during the Holocaust: out of the city's 550 Jews only 6 survived.

✓ The renowned producer and film director Maurice Amaraggi, of Greek origins, presents the strong impact of the Dreyfus trial on the society of his home town Thessaloniki and its Jewish Community. His study **“L'affaire Dreyfus à Salonique”** presents documents and local newspaper articles on the notorious case.

✓ We publish the lecture, entitled **“Quid ergo Spartaee et Hierosolymis? The brother-nations and the Judaic Hellenism”**, presented by Dr Efsthios Lianos – Liantis, Special Envoy on Combatting Antisemitism and Chairman of the Greek representation to IHRA, at the International Conference “Sparta-Israel: The renewal of an ancient friendship”, (Sparta, March 2-3, 2018).

✓ **“Ruth Bader Ginsburg, the Justice, the symbol, the phenomenon”** is our magazine's tribute to Justice Ruth Bader Ginsburg, who passed away on September 18, 2020, her life achievements and cornerstone contribution to gender equality and human rights.

✓ On the occasion of the second edition of the book **“A cry for tomorrow”**, testimony of the late Berry Nachmias, Auschwitz survivor, we publish the speech delivered at the presentation of the book during the international book fair of Thessaloniki by the historian Maria Kavala, assistant professor at the Aristotle's University, on the exhaustive postface, written by the historian Odette Varon - Vassard, curator of the edition.

✓ As a tribute to Auschwitz survivor **Esther Cohen**, who passed away on December 1st 2020, we republish from **Kathimerini** the article of Stavros Tzimas who had interviewed her in 2014 on the occasion of her meeting with the German President Joachim Gauck in Ioannina during his official visit in Greece.

✓ From the book “Jewish Resistance in wartime Greece”, by Professor Steven

Bowman, we publish an excerpt on the **“Jewish Women in Greek Resistance”**.

✓ Xenia Eleftheriou, PhD candidate, reviews the book by Kostas Michalakis **“The sufferings of the Greek Jews” by Giorgos Kotzioulas – An one-act theatrical play of high value**». Eleftheriou examines this unique theatrical play, presented in 1944, and brings to light an unknown perspective of the Greek resistance.

✓ Under the title “Another Greek Schindler: The Greek Consul Loudovikos Skarpas in Trieste” we present the activity of Consul Skarpas who saved many Jews during World War II. The documents of this activity are presented by the Italian historian and researcher Silva Bon in her book **“Loudovikos Skarpas. Il Consolato Greco a Trieste negli anni della Shoah (1938-1940)”**, ed. Irsrec Fvg, Trieste 2020.

✓ We publish an account of the **events that took place on the island of Corfu** from October 23 to 25, 2020, marking the current **German presidency of the International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)**. The program of events -which included lectures, artistic and historical exhibitions and a concert- was organized by the Embassy of the Federal Republic of Germany in Greece with the cooperation of the Municipality of Corfu, the Central Board of Jewish Communities in Greece (KIS) and the local Jewish Community.

✓ On the compelling issue of **Holocaust denial**, we publish in translation the article “Germany steps up the fight against Holocaust denial”, by Lisa Hänel, published in Deutsche Welle (1.7.2020).

✓ The **EU Council declaration on mainstreaming the fight against antisemitism across all policy areas**, issued on December 2, 2020, is published here along with the statements made by Margaritis Schinas, E.C. Vice-President for Promoting European Way of Life, and by Dr. Felix Klein, German Federal Government Commissioner for Jewish Life in Germany and the Fight against Antisemitism.

✓ On the occasion of the circulation of the Greek edition of the book **“The Case for Israel”** by Alan Dershowitz, curated by Geopolitics professor at the University of Athens Dr Ioannis Mazis, we publish excerpts from the prefaces of the author, the curator and KIS President David Saltiel.

✓ The issue closes with **book reviews**.

Cover illustration: *From the concert of the Mantzaros Philharmonic Society in Corfu, featuring the soprano Mariangela Chatzistamatiou, during the Holocaust remembrance events of the current German Chairmanship of IHRA.*

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ.Ε. Δαυίδ Σαλιτέλ • ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΥΛΗΣ: Έφη Εζρατί

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Βουλής 36 • 105 57 Αθήνα Τηλ. 210 - 3244315-8

E-mail: info@kis.gr • Web site: http://www.kis.gr • Κωδικός εντύπου: 3502

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους. – Διανέμεται δωρεάν

Τα τεύχη των Χρονικών είναι αναρτημένα στον ιστότοπο του Κ.Ι.Σ.Ε.

